

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

2'07⁽⁵⁰⁾

**CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel.: 061 823 20 81, 061 820-19-71, fax: 061 820-19-71
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E. K. Chyłek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulaska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2007

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 13/2007, nakład 900 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

ZBIGNIEW BRODZIŃSKI: Zróżnicowanie w zakresie potrzeb doradczych i kwalifikacji zawodowych rolników na przykładzie województw warmińsko-mazurskiego i śląskiego	9
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Propozycje dla określenia standardu kwalifikacji zawodowych doradców rolniczych	21
SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI: Kierunki pracy doradczej po integracji z Unią Europejską w opinii pracowników ODR w Polsce	38
LESZEK LEŚNIAK: Udział doradców rolniczych w procesie transformacji ustrojowej w Polsce	55
EUGENIUSZ K. CHYŁEK: Ocena wpływu oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej na kierunki rozwoju polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich	66
ROMAN SASS: Przydatność kosztów marginalnych do wyznaczania optymalnej wagi żywej tuczników przeznaczonych do sprzedaży	81

INFORMACJE

BARBARA ODROBIŃSKA: Priorytetowe zadania Centrum Doradztwa Rolniczego w opinii ośrodków doradztwa rolniczego	94
ANNA PABICH: Stan zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego w 2007 roku	98
JÓZEF KOBYŁECKI: Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce po akcesji do UE	106
WALDEMAR BROŚ: Kwotowanie a koncentracja produkcji mleka w Polsce	115
JOLANTA KOWALSKA: Wybrane środki ochrony roślin poprawiające właściwości gleby i roślin dopuszczone dla rolnictwa ekologicznego w Unii Europejskiej	124
NOWOŚCI WYDAWNICZE	132

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

ZBIGNIEW BRODZIŃSKI: Differentiation of advisory needs and professional qualification of farmers based on the example of Warmia and Mazury and Śląsk provinces	9
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Proposals for determination professional qualification standards of agriculture advisers'	21
SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI: Courses of advisory actions after integration with the European Union according to workers of Agricultural Advisory Centers	38
LESZEK LEŚNIAK: The role of the agricultural advisors in the transformation process of political system in Poland	55
EUGENIUSZ K. CHYŁEK: Appreciation of Common agricultural policy influence on development trends in Polish agriculture and rural areas	66
ROMAN SASS: The usefulness of marginal costs to marking of optimum live weight of porkers for sale	81

INFORMATIONS

BARBARA ODROBIŃSKA: Preference task for the Agricultural Advisory Centre in the opinion of the Agricultural Advisory Service Centrum	94
ANNA PABICH: The state of employment in agricultural advisory service entities in 2007	98
JÓZEF KOBYŁECKI: The development of organic agriculture in Poland after the accession to UE	106
WALDEMAR BROŚ: Quotation and concentration of milk production in Poland	115
JOLANTA KOWALSKA: Chosen plant protection products and improving proprieties of soil and plants admitted for ecological agriculture in the European Union	124
PUBLISHING NEWS	132

Od Redakcji

Jedno doradztwo, ale różne cele, treści i metody¹

Doradztwo znane jest od dawna, przy czym miało ono różne zadania w zależności od tego, jaki był jego cel oraz dla kogo było realizowane.

W działalności rolniczej doradztwo pojawiło się w XIX wieku, początkowo jako forma edukacji i wspierania rolników w samodzielnym gospodarowaniu i przezwyciężaniu pojawiających się trudności na rynku produktów rolniczych. Taka forma była kontynuowana także w XX wieku. Stopniowo odchodzono od działań głównie edukacyjnych i upowszechnieniowych na rzecz orientacji socjologicznej i psychologicznej, uwzględniających zaangażowanie rolników i ich samodzielność w rozwiązywaniu pojawiających się problemów w prowadzeniu gospodarstwa rolniczego i gospodarstwa domowego, a także podejmowania działalności pozarolniczej.

Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych zachwiał istniejącym systemem doradztwa rolniczego w Polsce. Źródła zmian wynikały z potrzeby dostosowania doradztwa do reguł gospodarki rynkowej, uwzględniającego zakres i kierunki transformacji systemowej oraz restrukturyzacji agrobiznesu. Należało przedstawić i upowszechnić nową wizję doradztwa rolniczego, opartą na jego uspołecznieniu, odpowiadającą potrzebom rolników oraz ich oczekiwaniom w istniejących warunkach. Znalazło to odzwierciedlenie w przygotowaniu i szkoleniu doradców w zakresie ekonomiki i zarządzania gospodarstwem rolnym, w tym zwłaszcza planowania i sporządzania biznesplanów oraz kalkulacji i rachunkowości, a następnie przygotowaniu programów doradczych dla rolników w dostosowaniu do aktualnych oczekiwań. W reformie pracy doradczej w latach dziewięćdziesiątych zwrócono też uwagę na metodykę doradztwa, zaczęto szerzej wykorzystywać metody o charakterze globalnym: MMA (Manage-

¹ Refleksje i spostrzeżenia dotyczące doradztwa rolniczego na podstawie treści artykułów publikowanych w „Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego”, w latach 1994-2007 (numery 1 – 49).

ment Marketing Approach) i GMA (Global Management Approach), które pozwoliły m.in. na systemowe ujęcie gospodarstwa rolnego i jego otoczenia, wykorzystanie zarządzania przez cele oraz wykorzystanie procedury rozwiązywania problemów. Pomoc w tych przedsięwzięciach na szczeblu krajowym okazywali fachowcy zagraniczni. Ważne było upowszechnienie nowych metod pracy doradczej wśród doradców i nauczycieli szkół rolniczych, co legło u podstaw powstania Kwartalnika „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”. W numerze 1 w 1994 r. (s. 5) czytamy m. in., że „Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie wychodząc naprzeciw życzeniom doradców pracujących w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego, jak również nauczycieli szkół rolniczych i pracowników naukowych zajmujących się doradztwem i upowszechnieniem wyników badań w praktyce, podjęło się wydawani, – co kwartał – biuletynu poświęconego doradztwu i jego metodyce oraz problemom związanym z jego organizacją, funkcjonowaniem zakresem działania, z codzienną pracą doradczą itp.”

W okresie wydawania Kwartalnika zmieniały się treści kolejnych numerów i ich forma, co w dużym stopniu wynikało ze zmienności aktualnych spraw rolnictwa i polskiej wsi. Służebna rola doradztwa znajdowała odzwierciedlenie w treści kolejnych numerów Kwartalnika, w którym przedstawiono aktualne problemy rolnictwa i wsi oraz towarzyszące im zagadnienia pracy doradczej. Analizując zawartość poszczególnych numerów Kwartalnika można wyróżnić następujące okresy, w których szczególną rolę zwrócono – oprócz metodyki doradztwa – na:

1. *Lata 1994 - 1998* – znaczenie informacji rolniczej w rozwijającej się gospodarce rynkowej, uspołecznienie doradztwa, doradztwo dla różnych grup gospodarstw, restrukturyzację rolnictwa i pozostałych ogniw agrobiznesu, zarządzanie i marketing w rolnictwie i jego otoczeniu, wielofunkcyjne zagospodarowanie obszarów wiejskich oraz oświatę rolniczą i pozarolniczą.
2. *Lata 1999 - 2003* – wspieranie przedsiębiorczości w rolnictwie i pozostałych ogniwach agrobiznesu oraz na obszarach wiejskich, problemy prawne prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej, ekologię i rosnące znaczenie ochrony środowiska, problemy akcesji Polski z Unią Europejską i dostosowań agrobiznesu, w tym działań dostosowawczych rolników oraz działań związanych z Programami: PHARE, SAPARD i ISPA.
3. *Lata 2004 - 2007* – rolnictwo i obszary wiejskiej w UE, fundusze strukturalne oraz możliwości i sposoby ich zagospodarowania, przemiany w strukturze gospodarstw rolniczych, grupy producentów rolnych, programy rolnośrodowiskowe, rozwój zrównoważony i zintegrowany obszarów wiejskich, kształcenie dla potrzeb rolnictwa i wsi oraz instytucje dla potrzeb rolnictwa i wsi.

Dokonujące się przemiany społeczno-ekonomiczne rodzą nowe problemy. Publikacje w Kwartalniku były do nich dostosowane, co oznaczało ich aktualność i związek z praktyką. Dostosowanie to było możliwe poprzez włączenie się w redagowanie pisma Autorów pochodzących z ośrodków doradztwa rolniczego, uczelni (i to nie tylko rolniczych), szkół rolniczych, instytutów branżowych, instytucji związanych z agrobiznesem i wsią itp. To dzięki zaangażowaniu Autorów można było kształtować tematykę poszczególnych numerów Kwartalnika, a przede wszystkim uwzględniać sprawy aktualne i istotne, które mogą być przydatne w pracy doradczej.

Różnorodność zagadnień będących przedmiotem pracy doradczej i przedstawianych w Kwartalniku może zrodzić pytanie: czy doradztwo jest jedno?, czy zmienia się?, czy istnieje podobieństwo różnych dziedzin (obszarów) doradztwa? itp. Odpowiedzi będą różne, w zależności od podejścia do pracy doradczej. Podstawą odpowiedzi powinno być – w moim przekonaniu – uwzględnienie uniwersalności doradztwa i jego służebnej roli wobec odbiorców. Przy takim podejściu można wskazać, że doradztwo jest jedno, ale ma różne treści związane z rozwiązywaniem problemów pojawiających się w określonym czasie. System doradztwa rolniczego ma bowiem za zadanie wspomaganie rolników w ocenie istniejącej sytuacji, udzielanie pomocy w podejmowaniu decyzji dotyczących działań przystosowawczych i/lub rozwojowych (powstających i wynikających z aktualnej sytuacji gospodarstwa rolniczego) oraz we wdrożeniu tych decyzji w życie. Aktualna, ale też i przewidywana sytuacja gospodarstwa i jego otoczenia wyznacza cele i zakres doradztwa, kierunki pracy doradczej, zadania dla doradców itp., ale podstawowym zadaniem doradztwa rolniczego pozostaje pomoc producentom rolnym. Odbywa się to poprzez działalność edukacyjną, w tym dostarczanie informacji rynkowych, o innowacjach możliwych do zastosowania w gospodarstwie, usprawnieniach organizacyjnych, sytuacji ekonomicznej w otoczeniu rolnictwa, zmianach w polityce rolnej, wiejskiej, strukturalnej itp. Podstawowym celem doradztwa jest, bowiem pomaganie ludziom, aby mogli pomóc sobie samym przez podejmowanie i sprawne realizowanie trafnych, samodzielnych decyzji dostosowanych do istniejących warunków. Uniwersalność doradztwa związana jest więc z różnorodnością kierunków pracy doradczej, a wraz z nimi metod jej prowadzenia.

Kwartalnik przeznaczony jest dla szerokiego grona Czytelników, ale przede wszystkim doradców pracujących w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego, nauczycieli szkół rolniczych, pracowników naukowych zajmujących się upowszechnianiem wyników badań w praktyce, a kończąc na pracownikach instytucji rolniczych. Szerokie grono Czytelników wymaga, aby uwzględniać ich oczekiwania, ale też zachęcić do współpracy. Przede wszystkim ważne jest, aby doradcy szerzej dzielili się problemami swojej pracy, co pozwoli doskonalić warsztat pracy

doradczej. Ukazywanie różnych doświadczeń doradców będzie sprzyjało upowszechnianiu sprawdzonych metod pracy doradczej oraz ich doskonaleniu.

Zespół Redakcyjny Kwartalnika ma nadzieję, że czasopismo będzie się nadal rozwijało, spełniając oczekiwania i pozyskując nowych Czytelników. Liczymy także, jak dotychczas, na dalszą współpracę, w tym także z rolnikami i politykami, a przede wszystkim z Autorami artykułów i informacji. Dotychczasowe zaangażowanie Autorów cieszy Zespół Redakcyjny, który dziękuje za współpracę i liczy na dalszą, uwzględniającą różnorodne sprawy rolnictwa, agrobiznesu i wsi. Różnorodność spraw, w tym spraw trudnych, to podstawa pracy doradczej i jej przesłanie, które Kwartalnik „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” stara się jak najlepiej wypełniać.

Andrzej Piotr Wiatrak
Redaktor Naczelny
Zagadnień Doradztwa Rolniczego

ARTYKUŁY

ZBIGNIEW BRODZIŃSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ZRÓŻNICOWANIE W ZAKRESIE POTRZEB DORADCZYCH I KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH ROLNIKÓW NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTW WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO I ŚLĄSKIEGO¹

1. Wprowadzenie

Głównym celem „Systemu Doradztwa Rolniczego” (SDR), zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) 1782/2003², jest zwrócenie uwagi rolników na poprawę wyników ich działalności ze szczególnym uwzględnieniem przestrzegania standardów określonych w załącznikach nr III i IV do ww. Rozporządzenia. Omawiany system ma wspomagać rolników tak, aby mogli sprostać standardom nowoczesnego rolnictwa. Standardy, w myśl ww. Rozporządzenia, mają na względzie podejmowanie w ramach doradztwa rolniczego takich działań, które będą się przyczyniać do wzrostu świadomości wśród producentów rolnych odnośnie przepływów materiałowych i procesów gospodarowania mających wpływ na ochronę środowiska, bezpieczeństwo żywności, zdrowie i dobrostan zwierząt. W związku z powyższym na uwagę zasługują następujące, zawarte w ww. Rozporządzeniu, stwierdzenia:

- doradztwo musi koncentrować pracę na wdrażaniu zrównoważonych systemów produkcji rolniczej,

¹ Artykuł przygotowano na podstawie opracowania pt.: „Kompetencje zawodowe doradców rolniczych w Polsce w warunkach wolnego rynku usług”, sporządzonego na zlecenie Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, w 2006 r.

² Rozporządzenie Rady (WE) nr 1782/2003, z dnia 29 września 2003 r., ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników.

- efektem działalności doradczej musi być zapewnienie wysokich standardów w zakresie bezpieczeństwa żywności, w połączeniu z ochroną środowiska,
- doradztwo ma zapewnić rolnikom dostęp do innowacyjnych technik i technologii produkcji gwarantujących wysoką jakość produktów i efektywność ekonomiczną gospodarowania.

Prezentowane Wspólnotowe zalecenia dotyczące funkcjonowania SDR w krajach Unii Europejskiej świadczą o dokonujących się jakościowych zmianach w doradztwie rolniczym. Zmiany te służą przede wszystkim stałemu podnoszeniu efektywności usług doradczych [Kania, 2006; Matuszak, 2005]. W Polsce są one bezpośrednim wyrazem dostosowywania oferty usług świadczonych przez wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego (WODR) do pojawiających się nowych potrzeb rolników oraz zadań, jakie wynikają z procesu reform Wspólnej Polityki Rolnej [Zawisza, Augustowska, 2006].

W kontekście prezentowanych uwarunkowań, ośrodki doradztwa rolniczego powinny koncentrować działalność głównie wokół takich sfer, jak:

- upowszechnianie postępu rolniczego,
- wspieranie rolników w ich dostosowywaniu się do zmieniających się warunków gospodarowania,
- przygotowanie rolników do rozpoznania sytuacji problemowych, zarządzania i podejmowania samodzielnych decyzji,
- zarządzanie gospodarstw i gospodarowanie zgodnie z zasadami dobrej praktyki rolniczej [Wiatrak, 2006].

Uwzględniając potrzebę kreowania modelu zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, należy zwrócić uwagę na fakt, że pierwszoplanowa rola w omawianym procesie przypada instytucjom o charakterze podmiotowym, które mają bezpośredni wpływ na kształtowanie się norm i zachowań społecznych [Woś, Zegar, 2002; Chytek, Brodziński, 2006]. Przedstawicielem takiej właśnie instytucji jest doradca. Zdaniem Kujawińskiego [2002], doradca powinien być dla rolników autorytetem integralnym, a więc powinien on posiadać umiejętność wdrażania w sposób partnerski rozwiązań i zaleceń. Potrzeba partnerstwa wynika ze współczesnych trendów polegających na wdrażaniu takich nowoczesnych systemów produkcji rolniczej, które oddziałując na poprawę efektywności gospodarowania mają na względzie zachowanie walorów przyrodniczych będących dobrem ogólnospołecznym [Fernandez-Cornejo i wsp., 2007].

Wymienione kierunkowe oczekiwania wobec systemu doradztwa rolniczego w Polsce wskazują na pilną potrzebę rozwijania kompetencji i kwalifikacji zawodowych doradców. Definiując kompetencje jako „...*zdolność wykorzystania przez doradcę posiadanej wiedzy, umiejętności, systemu wartości oraz cech osobowości, aby osiągnąć cele, wyniki i standardy oczekiwane w związku z zajmowanym stanowiskiem pracy*” [Kujawiński, 2002], można oczekiwać, że wraz z rozwojem kom-

petencji będzie wzrastał profesjonalizm w działaniu tak samych doradców jak również reprezentowanej przez nich instytucji.

Profesjonalizm przejawiać się powinien w zdolności do adaptacji i „przetrwania” istniejącego systemu doradztwa rolniczego – jako usługodawcy – w szybko zmieniającym się otoczeniu. Warunkiem przetrwania i rozwoju istniejącego w Polsce systemu doradztwa rolniczego jest zaoferowanie przez WODR-y szerokiego pakietu usług poszukiwanych na runku, jak również ich dostarczanie w standardach zgodnych ze sprawdzoną i skuteczną metodologią. Pod pojęciem metodologii należy rozumieć nie tylko pracę doradcy, ale również jej organizację, system obsługi klientów i prowadzenia systematycznego monitoringu skuteczności świadczonych usług. W związku z tym podstawowym jest pytanie o aktualne potrzeby doradcze rolników, jak również kwalifikacje zawodowe jakie powinni posiadać doradcy, by zaspokoić te potrzeby. Niniejsza publikacja wychodzi naprzeciw tym oczekiwaniom, wskazując rozbieżności w osądach doradców i ich klientów (producentów rolnych) dotyczących takich kwestii jak potrzeby i zadania doradcze oraz wymagania dotyczące kwalifikacji zawodowych doradców (ich wiedzy i umiejętności).

Przedstawione rozważania stanowią punkt wyjścia do poszukiwania odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim zakresie doradcy znają oczekiwania swoich partnerów (producentów rolnych) dotyczące preferowanych przez rolników potrzeb, zadań zawodowych doradców oraz ich kwalifikacji związanych z obszarami wiedzy i umiejętności. Poziom zainteresowania rolników współpracą ze służbami WODR jest wzmocniony możliwością pozyskania wsparcia ze środków unijnych. Obecna sytuacja sprzyja więc procesowi transferu wiedzy z nauki do praktyki.

Jak wynika z badań prowadzonych na obszarze północno-wschodniej Polski, z usług WODR (doradczych, szkoleniowych, itp.) generalnie korzystają przedstawiciele wszystkich grup społecznych, znajdujący się w obszarze oddziaływania instytucji, w tym głównie: rolnicy (69,6%), przedsiębiorcy (12,5%), bezrobotni (6,5%) i przedstawiciele samorządów lokalnych (6,2%). O pomoc do doradców WODR najczęściej zwracają się osoby posiadające wykształcenie zasadnicze i średnie (odpowiednio 51,4% i 18,8%) oraz wyższe (15,3%), w wieku od 31. do 50. lat (83,8% osób korzystających z usług WODR) [Chyłek, Brodziński, 2006]. Tak, więc strategiczną grupą klientów doradztwa rolniczego są młodzi rolnicy o relatywnie wysokim poziomie wykształcenia. Opinie tej właśnie grupy rolników stały się przedmiotem rozważań w dalszej części pracy.

2. Metody i zakres prowadzonych badań

Celem przeprowadzonych badań było zidentyfikowanie i jednocześnie porównanie poglądów i opinii doradców rolniczych oraz korzystających z ich usług

rolników odnośnie potrzeb doradczych, zadań zawodowych i oczekiwań, co do przygotowania zawodowego doradców w zakresie niezbędnych do świadczenia profesjonalnych usług wiedzy i umiejętności. Badania przeprowadzono w lipcu i wrześniu 2006 r. realizując warsztaty, w ramach, których prowadzono dyskusję w grupach nominalnych³ złożonych z przedstawicieli rolników i doradców WODR z województw śląskiego i warmińsko-mazurskiego.

Wybrane do badań województwa charakteryzują zdecydowanie odmienne struktury gospodarstw rolnych i warunków gospodarowania. W województwie śląskim dominują gospodarstwa, w których produkcja ma charakter niskotowarowy. Jednocześnie występują tu wyjątkowo korzystne warunki do sprzedaży targowiskowej pojawiających się nadwyżek produkcyjnych, z uwagi na silne zurbanizowanie terenu i dobrze rozwiniętą infrastrukturę transportową. Rolnictwo województwa warmińsko-mazurskiego charakteryzuje z kolei korzystna struktura obszarowa gospodarstw oraz mniejsze niż w innych regionach kraju wewnętrzne jej zróżnicowanie.

Dzięki zestawieniu dwóch województw o zdecydowanie odmiennych typach gospodarstw, możliwe było znalezienie specyficznych różnic, ale również ewentualnych cech wspólnych, w zakresie potrzeb i oczekiwań doradczych rolników. Uwzględnienie specyfiki regionalnej ma kluczowe znaczenie w procesie analizy standardu kwalifikacji zawodowych doradców rolniczych, pozwalając na identyfikację uniwersalnych zadań zawodowych oraz przypisanie do tych zadań niezbędnego poziomu wiedzy i umiejętności, jakie powinien posiadać doradca.

W badaniach uczestniczyło 105 osób, zorganizowanych w 21 pięcioosobowych grupach nominalnych. Z województwa śląskiego w badaniach wzięło udział 35 osób (7 grup, w tym cztery reprezentowane przez doradców i trzy grupy reprezentowane przez rolników). Województwo warmińsko-mazurskie reprezentowało 14 grup nominalnych, z czego osiem pięcioosobowych grup tworzyli doradcy, a sześć rolnicy.

Uczestnikom warsztatów (każdej z pięcioosobowych grup doradców i rolników) przedstawiono następujący zestaw pytań:

1. Jakie są potrzeby i oczekiwania doradcze rolników?
2. Jakie zadania zawodowe powinno się obecnie stawiać doradcom?
3. Jakie przygotowanie zawodowe powinni posiadać doradcy w zakresie niezbędnej wiedzy i umiejętności?

Na każde z pytań - problemów - uczestnicy grup nominalnych sformułowali wspólnie maksymalnie pięć odpowiedzi. Kolejnym etapem pracy grup nominalnych było wartościowanie sformułowanych wspólnie odpowiedzi na przed-

³ Technikę „Grup Nominalnych” stosuje się wtedy, gdy przeprowadzenie Zogniskowanego Wywiadu Grupowego jest praktycznie niemożliwe, a ważne jest uzyskanie interakcji pomiędzy badanymi osobami.

stawione powyżej pytania problemowe. Wartościowanie polegało na indywidualnym przypisaniu przez każdego z uczestników grupy odpowiedniej liczby punktów do poszczególnych odpowiedzi. Każdy uczestnik grupy dysponował liczbą po 100 punktów, które mógł rozdzielić dowolnie pomiędzy opracowane przez grupę odpowiedzi na poszczególne pytania.

Uzyskane wyniki opracowano przyjmując następujące zasady:

- odpowiedzi uszeregowano tematycznie, zgodnie z zadanymi do rozwiązania problemami, a następnie zsumowano przypisane przez grupy nominalne wyniki wartościowania poszczególnym problemom;
- w dalszej analizie zostały pominięte odpowiedzi, które uzyskały uśrednioną wartość mniejszą niż 70 punktów;
- liczba punktów przypisanych do poszczególnych odpowiedzi przez uczestników badania nie była limitowana, należało jednak zachować zasadę maksymalnego poziomu wartościowania wynikającą z posiadanego limitu 100 punktów na osobę, przypadających na wszystkie odpowiedzi dotyczące danego problemu. Przy takim podejściu pojedyncza odpowiedź na zadane pytanie (postawiony problem) mogła otrzymać maksymalnie 500 punktów, przy założeniu, że pozostałe odpowiedzi otrzymały od każdego z uczestników danej grupy 0 punktów;
- prezentowane w pracy wyniki stanowią wartości średnie, jakie uzyskano sumując wyniki punktów przyznanych poszczególnym odpowiedziom przez wszystkie grupy (oddzielnie doradców i rolników) i dzieląc je przez liczbę grup nominalnych.

Wyniki przeprowadzonych badań zaprezentowano ich uczestnikom, z prośbą o opinię oraz o rozwiązanie problemu badawczego z uwzględnieniem otrzymanych informacji zwrotnych z pierwszego etapu badań. Uzyskane odpowiedzi, po ich zestawieniu i opracowaniu, ponownie zostały przedstawione respondentom z prośbą o kolejne opinie. Omawiane badanie trwało do chwili wypracowania wspólnego stanowiska, lub też braku obserwowalnych zmian w opinii uczestników badania.

Dzięki grupom nominalnym było możliwe przeprowadzenie dyskusji w gronie osób, których wielokrotne zebranie w jednym miejscu i czasie nastrocza poważne trudności. Umożliwienie dyskutantom (doradcom i rolnikom) pracy nad zagadnieniem w małej grupie, uniknięcie w fazie wstępnej wartościowania prognoz, pomysłów, korygowanie poszczególnych wypowiedzi pod wpływem argumentacji pozostałych dyskutantów, to podstawowe argumenty przemawiające za zastosowaniem w niniejszej pracy przyjętego toku postępowania badawczego.

3. Identyfikacja potrzeb doradczych

Brak właściwego rozpoznania potrzeb i oczekiwań klientów usług doradczych może prowadzić do marginalizacji znaczenia ośrodków doradztwa rolniczego.

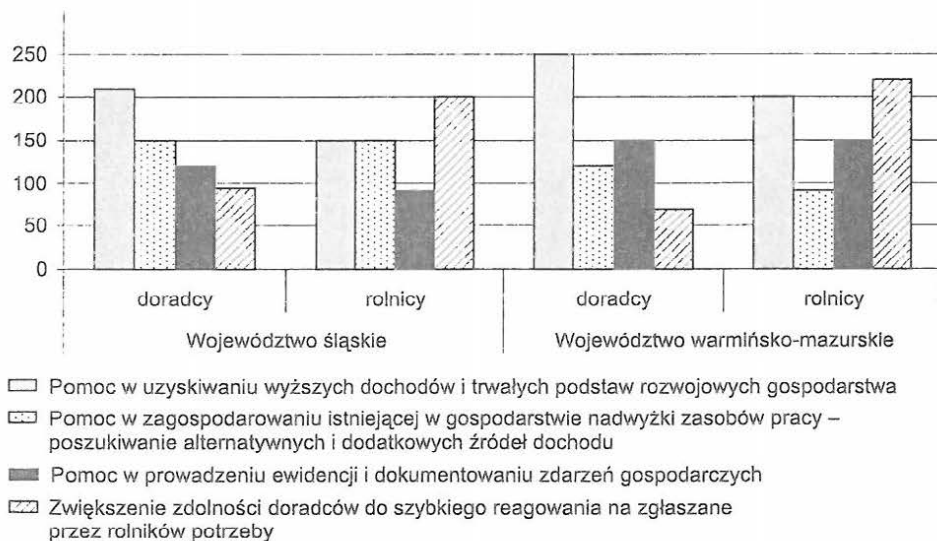
Mając to na uwadze dokonano porównania uzyskanych wyników badań w układzie prezentującym poglądy uczestników warsztatów w zależności od lokalizacji (województwa) i reprezentowanej grupy zawodowej (doradców i rolników). Takie zestawienie swoistego rankingu potrzeb i oczekiwań zarówno, co do zakresu rzeczowego pracy doradczej, jak i preferencji w zakresie wiedzy i umiejętności doradców wydaje się ważnym w kontekście trwających prac nad wypracowaniem standardów zawodowych doradców rolniczych.

Prezentowane wyniki badań dowodzą, że generalnie doradcy jako najważniejsze oczekiwania wobec wykonywanej przez siebie pracy wytypowali pomoc w uzyskiwaniu wzrostu dochodów i trwałych podstaw rozwojowych gospodarstwa. Wyłonionej, jako najważniejsza, grupie potrzeb doradczych zdecydowanie większe znaczenie przypisywali zarówno doradcy jak i rolnicy z woj. warmińsko-mazurskiego. Jak wynika z ocen doradców, w zależności od obszaru działania zmieniała się hierarchia potrzeb związanych z „poszukiwaniem alternatywnych i dodatkowych źródeł dochodu” oraz „pomocy w prowadzeniu ewidencji i dokumentowaniu zdarzeń gospodarczych”. Ostatnią ze zidentyfikowanych grup potrzeb cenili znacznie wyżej niż pierwszą doradcy z woj. warmińsko-mazurskiego.

Znamiennym jest fakt, że bez względu na region, w opinii doradców najważniejsze oczekiwania wobec ich pracy dotyczą istnienia sprawnego systemu pomocy w uzyskiwaniu wysokich dochodów i trwałych podstaw rozwojowych gospodarstw rolnych. Z kolei w opinii rolników reprezentujących tak woj. warmińsko-mazurskie jak i śląskie, doradcy powinni w swojej pracy osiąść przede wszystkim umiejętność szybkiego reagowania na potrzeby zgłaszane przez rolników (rysunek 1). Warto zauważyć, że prezentowane tu opinie rolników stanowią o „nowej jakości doradztwa rolniczego”, polegającej na potrzebie bieżącego wspierania rolników w procesie podejmowania decyzji produkcyjnych. Ta sytuacja pozwala mieć nadzieję, że doradztwo rolnicze będzie w najbliższym czasie potrzebowało znacznie większej liczby specjalistów, niż ma to miejsce obecnie.

Różnice w ocenie potrzeb i oczekiwań doradczych ujawniają się również w zakresie zagospodarowania nadwyżek siły roboczej w gospodarstwach rolnych. Zarówno w opinii doradców jak i rolników z województwa śląskiego temu zagadnieniu należy w pracy doradczej poświęcić szczególną uwagę. Można, zatem stwierdzić, że istniejące zróżnicowanie warunków gospodarowania w rolnictwie ma znaczący wpływ na kształtowanie się potrzeb i oczekiwań tak producentów rolnych, jak i doradców. Zidentyfikowane w trakcie prowadzenia badań obszary mogą być przyczynkiem do dyskusji, co do sposobu konsultowania z producentami rolnymi ich potrzeb i oczekiwań wobec doradztwa. Jak można zauważyć, o ile zidentyfikowane główne potrzeby doradcze są zbieżne w ocenach wszystkich uczestników badań, to ich ranga znacznie się zmienia tak w opiniach doradców i ich klientów, jak i w zależności od regionu (istniejących warunków gospodarowania).

Rysunek 1
Potrzeby i oczekiwania doradcze rolników, w opinii doradców i producentów rolnych (wartości średnie w punktach)

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Zadania zawodowe doradców

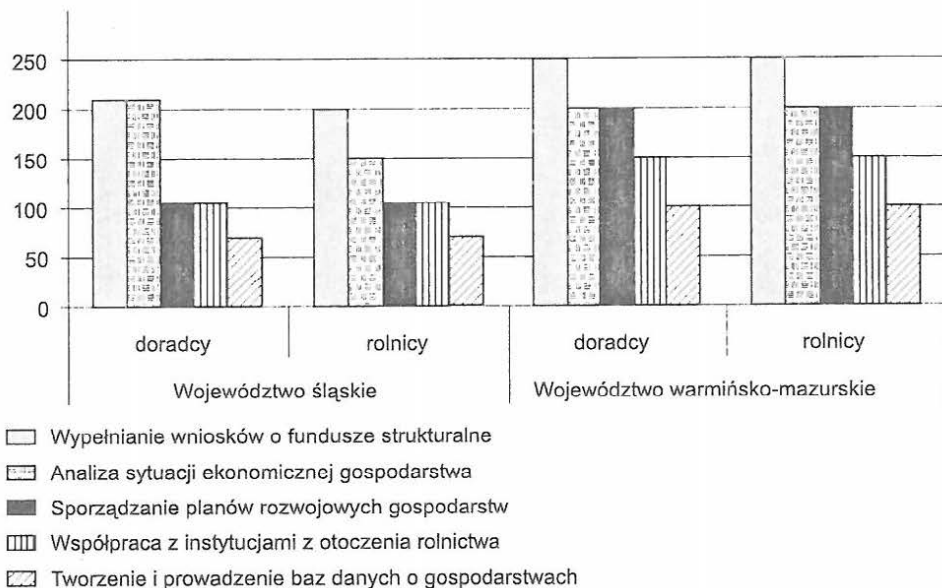
Analizując zidentyfikowane zadania zawodowe doradców zauważono, że poglądy i opinie doradców i rolników w tej kwestii są zbieżne. Niemal we wszystkich grupach nominalnych, jako najważniejsze, wskazano następujące zadania (rysunek 2):

- wypełnianie wniosków o dotacje z funduszy europejskich,
- sporządzanie przez służby doradcze analiz sytuacji ekonomicznej gospodarstw,
- opracowywanie planów rozwoju gospodarstw,
- stała współpraca z instytucjami otoczenia rolnictwa,
- tworzenie i prowadzenie baz danych o gospodarstwach.

Należy zauważyć, że zarówno doradcy, jak i rolnicy przypisali największą wagę dwóm pierwszym zagadnieniom. Wskazanie ww. obszarów jako najważniejsze spośród zadań zawodowych doradców, świadczy o podstawowej roli, jaką pełnią różne instrumenty i mechanizmy wsparcia rozwoju rolnictwa kierowane na wieś w ramach polityki rolnej i strukturalnej. Niezależnie od specyfiki województw objętych badaniami, zagadnienia związane z wykorzystaniem funduszy unijnych traktowane były tak przez doradców jak i rolników jako priorytetowe (rysunek 2).

Rysunek 2

Zadania zawodowe doradców rolniczych w opinii respondentów

Źródło: Wyniki badań własnych.

Zaobserwowano, że odmienne są natomiast poglądy, co do potrzeb sporządzania długookresowych planów rozwojowych gospodarstw. W woj. warmińsko-mazurskim, gdzie funkcjonuje relatywnie duża liczba gospodarstw wysokotowarowych, omawiane zadanie uzyskało znacznie wyższą punktację zarówno doradców jak i rolników, niż w woj. śląskim (rysunek 2).

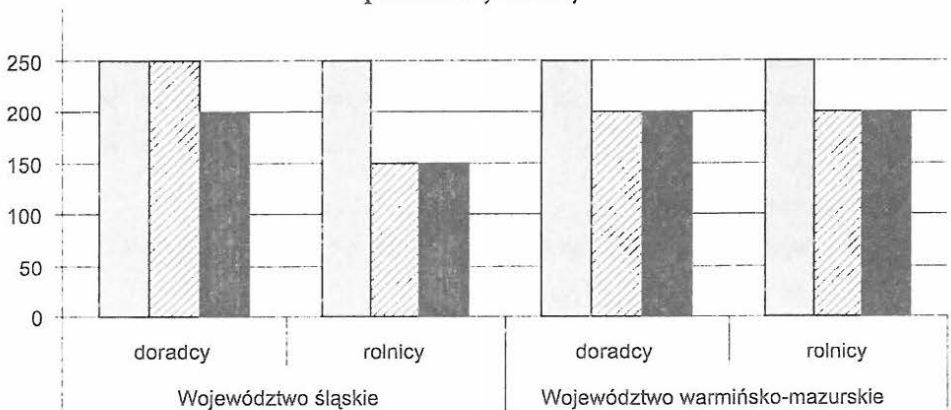
5. Potrzeby w zakresie przygotowania zawodowego doradców rolniczych

Oczekiwania wobec doradców rolniczych w zakresie posiadanej wiedzy zostało niemal identycznie opisane przez wszystkich uczestników badań. Jako podstawowe kompetencje respondenci wskazywali potrzebę posiadania przez doradców wykształcenia rolniczego na poziomie szkoły wyższej oraz konieczność posiadania przez specjalistów ODR ukończonych specjalistycznych kursów zawodowych, a także kilkuletniego stażu pracy w zawodzie doradcy. Należy zauważyć, że doradcy z województwa śląskiego relatywnie wyżej cenili posiadanie ukończonych specjalistycznych kursów aktualizujących i podnoszących posiadaną wiedzę niż doradcy z województwa warmińsko-mazurskiego (rysunek 3). Uzyskane wyniki można zinterpretować odwołując się do zidentyfikowanych potrzeb rolników.

Przypomnijmy, że doradcy i rolnicy z woj. śląskiego przywiązywali duże znaczenie do potrzeby poszukiwania alternatywnych i dodatkowych źródeł dochodu przez mieszkańców wsi. Omawiany obszar wymaga wiedzy wychodzącej poza sferę kompetencji doradców specjalizujących się w produkcji rolnej (posiadających wykształcenie rolnicze), w związku z tym niezbędnym wydaje się konieczność uzupełnienia kwalifikacji poprzez udział w kursach i szkoleniach.

Rysunek 3

Wybór preferencji i przyznana punktacja dotycząca obszaru potrzebnej wiedzy

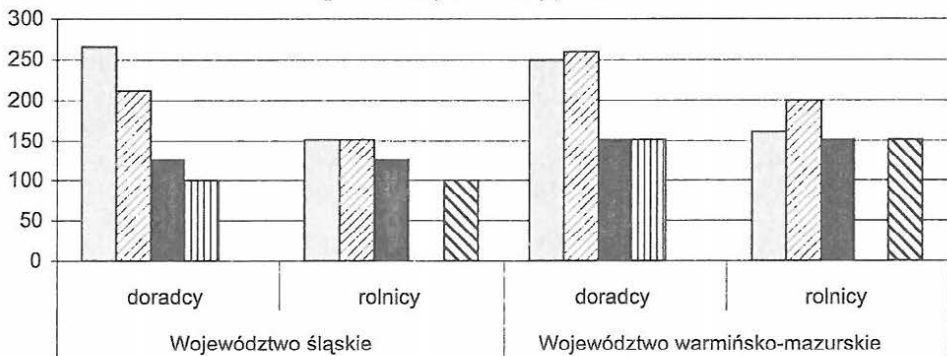
- Preferowanie wykształcenia rolniczego na poziomie wyższym
- ▨ Specjalistyczne kursy zawodowe aktualizujące i podnoszące wiedzę
- Staż pracy w produkcji lub organizacji doradczej

Źródło: Wyniki badań własnych.

Podobnie jak wskazane wyżej, kształtowały się wyobrażenia reprezentujących omawiane regiony doradców i rolników, co do kwestii niezbędnych umiejętności przedstawicieli służb doradczych. Za najważniejsze atuty doradcy uznano umiejętność posługiwania się komputerem i zdolności interpersonalne. Należy zauważyć, że doradcy znacznie wyżej niż rolnicy cenili jako ważne „zdolności interpersonalne”. Na uwagę zasługuje fakt, że rolnicy często wskazywali jako ważne atuty doradcy umiejętności analizy sytuacji na rynkach rolnych, natomiast sami doradcy omawianą kwestię całkowicie pominęli w swoich wypowiedziach (rysunek 4).

Rysunek 4

Wybór preferencji i przyznana punktacja dotycząca obszaru potrzebnych umiejętności

- Zdolności interpersonalne
- Biegła umiejętność posługiwania się komputerem w zakresie niezbędnych aplikacji
- Umiejętność pracy z grupą
- Umiejętność pracy zespołowej
- Umiejętność analizy sytuacji rynkowej

Źródło: Wyniki badań własnych.

6. Podsumowanie

Postulowana przez uczestników badań konieczność zwiększenia „zdolności doradców do szybkiego reagowania na potrzeby zgłaszane przez rolników” świadczy o wzrastającej świadomości producentów rolnych, co do roli i znaczenia wiedzy i informacji w procesie gospodarowania. Omawiany stan jest prawdziwym wyzwaniem dla instytucji zajmujących się świadczeniem usług doradczych. Zakładając, że dzięki finansowemu wsparciu doradztwa w ramach PROW na lata 2007-2013, zainteresowanie wsparciem doradczym wzrośnie wśród producentów rolnych, należy się spodziewać znacznego wzrostu zapotrzebowania na usługi specjalistów. Wydaje się, że istniejący system doradztwa rolniczego nie podejmując działań na rzecz rozwoju i zatrudnienia nowej kadry pozostanie przy swoim *status quo* oddając jednak znaczną część rynku usług specjalistycznych innym instytucjom.

W kontekście prezentowanych wyników badań można stwierdzić, że często wyobrażenia doradców, co do kształtowania swoich kompetencji, różnią się z oczekiwaniami ich głównych klientów - rolników. Ważnym wydaje się więc udrożnienie kanału przepływu informacji, szczególnie od producentów rolnych

do służb doradczych. Praktyka innych krajów wskazuje bowiem, że nowoczesne podejścia do wspierania rozwoju wsi i rolnictwa koncentrują się głównie na aktywnych metodach partycypacyjnych. Umożliwiają one zainteresowanym współpracą stronom przekazywanie informacji i podejmowanie optymalnych decyzji co do działań oraz nawiązywanie i rozwijanie współpracy.

Przedstawione w pracy poglądy i opinie doradców i rolników, z uwzględnieniem odmiennej sytuacji warunków gospodarowania, pozwoliły na zidentyfikowanie, a zarazem dokonanie swobodnego rankingu oczekiwań, potrzeb i wyobrażeń zarówno, co do zakresu rzeczowego pracy doradczej jak i preferencji w zakresie wiedzy i umiejętności, jaką powinni posiadać kompetentni doradcy.

Wzrost zainteresowania rolników efektywnymi metodami produkcji może sprzyjać procesowi transferu wyników badań z nauki do praktyki oraz opracowywaniu i przekazywaniu informacji zachęcających osoby zainteresowane do przyjęcia racjonalnych, sprawdzonych rozwiązań. Takie podejście sprzyja również rozwojowi służb doradczych poprzez fakt, że ów system dostarcza doradcom nowych idei i poglądów, którymi podzielą się z innymi, torując w ten sposób drogę do wzrostu świadomości wśród rolników.

LITERATURA

1. Chyłek E.R., Brodziński Z. (2006): Sfery aktywności doradczej instytucji wspierających rozwój wsi i rolnictwa w Polsce Północno-Wschodniej. Woda i Środowisko, Tom 6, z. 1(16), ss. 89-98.
2. Fernandez-Cornejo J., Mishra A., Nehring R., Hendricks Ch., Southern M., Gregory A. (2007): Off-Farm Income, Technology Adaption, and Farm Economic Performance. USDA Economic Research Report 36, ss. 46.
3. Kania J. (2006): Zmiany w systemach doradztwa rolniczego na świecie. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 10-24.
4. Kujawiński W. (2002): Doradca rolniczy jako autorytet. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 3/4, ss. 35-42.
5. Matuszak E. (2005): Doradztwo rolnicze po zmianach – wybrane aspekty. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 14-25.
6. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1783/2003 z dnia 29 września 2003 r., zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR).
7. Wiatrak A.P. (2006): Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 39-49.
8. Woś A., Zegar J.S. (2002): Rolnictwo społecznie zrównoważone. Wyd. IERiGŻ, Warszawa.
9. Zawisza S., Augustowska E. (2006): Wpływ integracji z Unią Europejską na funkcjonowanie doradztwa rolniczego na przykładzie Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 96-109.

ZBIGNIEW BRODZIŃSKI

ZRÓŻNICOWANIE W ZAKRESIE POTRZEB DORADCZYCH I KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH ROLNIKÓW NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTW WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO I ŚLĄSKIEGO

STRESZCZENIE

W artykule, dzięki pracy 21. pięcioosobowych grup nominalnych, w tym 12 grup doradców i 9 rolników z województw śląskiego i warmińsko-mazurskiego, zidentyfikowano potrzeby, zadania zawodowe oraz oczekiwania wobec przygotowania zawodowego doradców w zakresie niezbędnej wiedzy i umiejętności. Badania przeprowadzono w lipcu i wrześniu 2006 r.

Jak wykazały badania istniejące, zróżnicowane warunki gospodarowania są podstawowym elementem mającym wpływ na potrzeby i oczekiwania doradcze producentów rolnych. Znamiennym jest fakt, że często osądy doradców i rolników, co do kwalifikacji zawodowych doradcy są odmienne. Ważnym jest więc, w dyskusji nad kompetencjami zawodowymi doradców rolniczych w Polsce, wsłuchanie się w opinie głównych grup beneficjentów usług doradczych. W artykule podkreślono również fakt, że na zakres oczekiwanych od doradców kwalifikacji zawodowych, mają znaczący wpływ warunki gospodarowania w rolnictwie i ich regionalne zróżnicowanie.

ZBIGNIEW BRODZIŃSKI

DIFFERENTIATION OF ADVISORY NEEDS AND PROFESSIONAL QUALIFICATION OF FARMERS BASED ON THE EXAMPLE OF WARMIA AND MAZURY AND ŚLĄSK PROVINCES

SUMMARY

In the paper, thanks to five persons nominale groups in which 12 groups of advisers and 9 farmers from Śląsk and Warmia and Mazury provinces, the needs, professional tasks and expectations to profession preparation of advisers in necessary knowledge and skills were identified.

The survey was carried out in July and September of 2006. The survey proved that current different economic conditions are the basic element, which has an impact on advisory needs and expectations of farmers. Worth mentioning is the fact that advisers and farmers opinions concerning professional qualifications of advisers are different. It is important to listen to main beneficiaries of advisory services in discussion concerning professional competence of advisers. In the paper the fact was mentioned that economic conditions of agriculture mainly their regional differentiations have an impact on advisers' professional qualification expectations.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

PROPOZYCJE DLA OKREŚLENIA STANDARDU KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH DORADCÓW ROLNICZYCH

1. Wprowadzenie

Podstawę do stworzenia odpowiedniego systemu rozwoju w zawodzie doradca rolniczy stanowi standard kwalifikacji zawodowych, który pozwala na lepsze powiązanie celów oraz treści kształcenia zawodowego z pracą zawodową, a także zachowanie właściwej jakości oferowanych form kształcenia niezależnie od miejsca ich realizacji.

Generalnie, wprowadzenie standardów kwalifikacji zawodowych do systemu prawnego oraz organizacyjnego sprzyja podniesieniu przejrzystości i jakości przygotowania zawodowego, a także porównywalności dokumentów ukończenia właściwych form kształcenia (szkolnego i pozaszkolnego) na europejskim rynku pracy. Standardy kwalifikacji zawodowych mogą być również wykorzystywane przez samych pracodawców, na przykład w zakresie wartościowania pracy lub w procesie dobierania odpowiednich pracowników do powierzanych zadań na poszczególnych stanowiskach pracy.¹

¹ Standard kwalifikacji zawodowych jest rodzajem normy opisującej kwalifikacje pracownicze, konieczne do wykonywania typowych zadań zawodowych, zgodnie z wymaganiami podstawowych stanowisk pracy w zawodzie. Standardy kwalifikacji mają ogromne znaczenie dla poprawy kształcenia zawodowego. Pozwalają zapewnić jakość kształcenia i powiązać go z rynkiem pracy - są bazą do tworzenia standardów kształcenia, a w konsekwencji programów nauczania oraz standardów egzaminacyjnych. Zapewniają przejrzystość kwalifikacji, co ułatwia zatrudnienie i umożliwia uznanie kwalifikacji zdobytych na różnej drodze (szkolnej, kursowej, poprzez doświadczenie itp.) Warunkują porównywalność świadectw i dyplomów, co ułatwia m.in. mobilność zatrudnienia, także w skali międzynarodowej. Wykorzystywane są także do tworzenia opisów pracy (np. klasyfikacji zawodów), wartościowania pracy, selekcji i rekrutacji, ocen pracowniczych, planowania rozwoju zawodowego, doradztwa [Projekt SPO, 2005].

Niezbędnym warunkiem opracowania „dobrego” standardu kwalifikacji zawodowych dla doradców rolniczych zatrudnionych w państwowych jednostkach doradztwa rolniczego w Polsce powinno być istnienie zwartej, wewnętrznie spójnej krajowej koncepcji doradztwa rolniczego oraz podobnych koncepcji w zakresie innych działań podejmowanych przez tę grupę zawodową.

Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat w Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu wypracowano własną koncepcję doradztwa rolniczego, która aktualnie jest upowszechniana różnymi drogami w Wojewódzkich Ośrodkach Doradztwa Rolniczego (WODR). Między innymi stanowiła podstawę opracowania programu kursu dokształcającego do zawodu doradcy rolniczego², oraz różnych form doskonalenia tej kategorii zawodowej. Należy też dodać, że zdaniem autora koncepcja ta znalazła odbicie w niektórych treściach aktualnych aktów prawnych regulujących organizację i funkcjonowanie WODR.

2. Zarys podstaw teoretycznych doradztwa rolniczego³

Przyjmując za punkt wyjścia różne określenia doradztwa rolniczego powstałe w Polsce i innych krajach oraz odnosząc je do sytuacji, w jakiej po 1989 roku znalazło się polskie rolnictwo, uznano za słuszne przyjęcie następującej definicji.

„Doradztwo rolnicze to swoisty rodzaj edukacji rolniczej, polegającej na automotywacyjnym i intencjonalnym współdziałaniu partnerskim rolnika z doradcą rolniczym, zmierzającym do rozwiązania problemów zawodowych rolnika, znajdującego się, bądź mogącego się znaleźć w określonej sytuacji problemowej oraz pozwalający:

- ✓ przygotować rolnika do podejmowania skutecznych działań, zapobiegających niepowodzeniom w pracy we własnym gospodarstwie rolnym,
- ✓ nastawić i wdrożyć rolnika do samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów zawodowych”.

Innymi słowy w ramach działania doradczego doradca oddziałuje edukacyjnie na rolnika - swego partnera - podczas całego złożonego procesu identyfikowania i rozwiązywania problemu. Przez rozwiązanie problemu rozumie się samodzielne oraz prawidłowe wdrożenie znalezionej wybranego przez rolnika wariantu decyzyjnego rozwiązania. Edukacja ta ma jednocześnie skutecznie wdrożyć rolnika

² W okresie od marca 2006 do kwietnia 2007 r. uruchomiono 11 edycji tego 110 godzinnego kursu. Tworzą go cztery moduły tematyczne, których cele osiągnane są podczas kształcenia w ramach 3 zjazdów stacjonarnych i następującego po nich samokształcenia wspomaganego przez Internet.

³ Przedstawiony zarys podstaw teoretycznych doradztwa rolniczego stanowi element całościowej koncepcji zawartej w podręczniku „Metodyka i organizacja doradztwa rolniczego” [W. Kujawiński, 2002].

do odpowiedniej samoedukacji⁴, a przez to do samodzielnego prowadzenia gospodarstwa rolnego na poziomie własnych aspiracji czy oczekiwań.

Celem nadrzędnym doradztwa rolniczego w Polsce, w odniesieniu do obecnej sytuacji polskiego rolnictwa, powinno być umożliwienie rolnikom podejmowania i praktycznego realizowania samodzielnych, racjonalnych decyzji w zakresie rozwoju własnego gospodarstwa rolnego.

Cel ten jest osiągany w ramach procesu doradczego, określanego jako swoiste oddziaływanie doradcy na osobowość rolnika, w którym występują między innymi takie elementy edukacji, jak kształtowanie i zmienianie postaw, motywowanie, wzbogacanie wiedzy oraz rozwijanie umiejętności niezbędnych do właściwego prowadzenia gospodarstwa rolnego, w tym podejmowania słusznych decyzji i ich urzeczywistniania.

Odpowiednią dla realizacji tego celu jest osoba wykonująca zawód doradcy rolniczego.

Najogólniej terminem doradca rolniczy określa się pracownika rolniczej jednostki doradczej, który realizuje zadania wynikające z funkcji doradztwa rolniczego, zaś funkcją tą jest współdziałanie z rolnikami, dla:

- ✓ skutecznego zapobiegania niepowodzeniom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego,
- ✓ nabywania zdolności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów.

W procesie doradczym partnerem doradcy rolniczego jest ta część zawodowo czynnych rolników, którzy znajdując się bądź mogąc znaleźć się w określonej sytuacji problemowej współdziała z doradcą (jednostką doradczą) w celu skutecznego zapobiegania swoim niepowodzeniom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego oraz nabywania zdolności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania własnych problemów. Należy tu uzupełnić, że są to osoby, które dysponując odpowiednim potencjałem rozwojowym, tj. tkwiącym w ich osobowościach oraz materialnym, nie potrafią go wykorzystać dla sprawnego, samodzielnego identyfikowania i rozwiązywania własnych problemów zawodowych.

Doradca rolniczy i rolnik stanowią podmiot łączny procesu doradczego. Przedmiotem wspólnych działań obu tych podmiotów jest występujący w określonym

⁴ Samoedukację w ujęciu procesualnym można określić jako proces kształtowania osobowości jednostki według samodzielnie określonego lub wybranego wzoru, bądź też jako proces współkształtowania własnej osobowości wraz z kilkoma innymi jednostkami, według wspólnie określonego czy wybranego wzoru.

Do istotnych właściwości samoedukacji należą:

- automotywacja,
- autoplanowanie,
- autorealizacja,
- autokontrola,
- autoocena.

czasie taki układ stosunków rolnika - partnera doradcy i jego otoczenia (środowiska), który jest lub może być dla niego układem niekorzystnym, ze względu na aspiracje rolnika dotyczące efektów pracy w gospodarstwie rolnym. Zatem udzielanie porady⁵ - postrzegane nie tylko jako proces zmierzający do przekształcenia aktualnie niepożądanego dla rolnika sytuacji, ale i prowadzący do nabycia przez rolnika umiejętności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów - może być rozumiane jako próba wpływu obu współdziałających podmiotów na przebieg procesu rozwoju osobowości rolnika.

Czynność udzielania porady jest realizowana przez oba podmioty procesu doradczego - doradcę i rolnika (rolników). Każda z tych osób wykonuje specyficzne operacje składowe, przy czym warunkiem efektywności jednej osoby jest wykonanie odpowiedniej operacji przez drugą. Znaczy to, że podstawowym warunkiem skuteczności udzielania porady jest odpowiednie współdziałanie doradcy i rolnika, a zapewnienie warunków współdziałania należy do obowiązków doradcy.

Doradca oprócz działań doradczych osobno podejmuje się lub może podejmować na rzecz rolników wykonania innych działań edukacyjnych, tj.: kształceniowych, innowacyjnych (przede wszystkim związanych z upowszechnianiem innowacji rolniczych) czy informacyjnych.

Działania kształceniowe to świadome świadczenie dorosłym rolnikom różnych form kształcenia, w ramach procesów doskonalenia lub szkolenia zawodowego, będące odpowiedzią na ich potrzeby i aspiracje intelektualne.

Działania informacyjne to świadome przekazywanie rolnikom informacji związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, bez ich oceny, testowania i badania. Przekaz ten odbywa się przeważnie na prośbę rolników ubiegających się o takie informacje.

Natomiast upowszechnianie innowacji rolniczych to proces sterowanego przez doradcę przekazu innowacji od źródła ich powstania do miejsca pełnego ich zastosowania.

Obecnie, zgodnie z ustawą o jednostkach doradztwa rolniczego [Dz. U. Nr 251, poz. 2507], doradca może wykonywać na rzecz rolników określone usługi pozaedukacyjne, takie jak: prowadzenie ksiąg rachunkowych, opracowywanie wymaganych analiz, ocen i planów, czy wypełnianie dokumentów niezbędnych do ubiegania się o przyznanie pomocy finansowanej lub współfinansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej albo innych instytucji krajowych i zagranicznych.

Usługi te zastępują aktywność rolnika aktywnością własną doradcy i dlatego, jeśli nie będą w pełni komercyjne, mogą prowadzić do powstania u rolnika postaw roszczeniowych względem doradcy, WODR-u czy reszty społeczeństwa.

⁵ Porada to wszelkie intencjonalne, zorganizowane oddziaływanie doradcy, zdążające do tego, aby rolnik (rozwiązując wspólnie z doradcą dany problem) posiadał umiejętność samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania innych, swoich problemów zawodowych.

3. Obowiązujące akty prawne regulujące wykonywanie zawodu doradcy rolniczego

Realizacja w praktyce przedstawionych wcześniej założeń teoretycznych stawia wymóg wypracowania systemowych rozwiązań w celu podnoszenia jakości usług świadczonych przez doradców rolniczych oraz rozwijania niezbędnych tu kompetencji.

Aktualnym aktem prawnym określającym organizację, zadania i zasady działania jednostek doradztwa rolniczego jest „Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego z dnia 22 października 2004 r.” [Dz. U. Nr 251, poz. 2507]. Zgodnie z „Ustawą ...” w Polsce występują następujące struktury organizacyjne (jednostki doradcze): Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie oraz 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (WODR), których terytorialny zasięg działania obejmuje obszar województwa, właściwy z uwagi na siedzibę tego ośrodka. Ustawa precyzuje, że: „Jednostki doradztwa rolniczego są państwowymi jednostkami organizacyjnymi posiadającymi osobowość prawną, prowadzącymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich.”⁶

Akt ten posiada pewne niedociągnięcia, z których najważniejszym jest pominięcie w wyszczególnieniu zadań z zakresu doradztwa rolniczego – zadania: identyfikacja i wspólne z rolnikiem rozwiązywanie jego problemów. „Ustawę ...” cechuje też nieład terminologiczny i pojęciowy.

Z kolei aktem prawnym sankcjonującym zawód doradcy rolniczego jest „Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania” [Dz. U. Nr 265, poz. 2644]. W załączniku do tego rozporządzenia można znaleźć, że od stycznia 2005 r. obowiązuje nowa klasyfikacja zawodów i specjalności.

W grupie wielkiej zawodów - „specjaliści” występują „specjaliści nauk przyrodniczych i ochrony zdrowia”, w tej „specjaliści nauk rolniczych i pokrewni”, w tej „inżynierowie rolnictwa, leśnictwa i pokrewni” i w tej „doradca rolniczy”.

⁶ Te podstawowe zdania wykonywane są bezpłatnie, jednak Ustawa daje też możliwość świadczenia pewnych dodatkowych usług – komercyjnych, na rzecz rolników i środowiska wiejskiego, np.: prowadzenie ksiąg rachunkowych, promowanie gospodarstw rolnych, czy wypełniania wniosków lub innych dokumentów niezbędnych do ubiegania się o przyznanie pomocy finansowanej lub współfinansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych i zagranicznych.

Należy zauważyć, że grupa ta obejmuje osoby posiadające wyższe wykształcenie.

Tabela 1

Zawód doradcy rolniczego w grupie wielkiej zawodów – „specjaliści”

Nr pozycji	Nazwa
2	Specjaliści
22	Specjaliści nauk przyrodniczych i ochrony zdrowia
222	Specjaliści nauk rolniczych i pokrewni
2221	Inżynierowie rolnictwa, leśnictwa i pokrewni
222101	Doradca rolniczy

Źródło: Dziennik Ustaw 2004, Nr 265, poz. 2644.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego [Dz. U. Nr 285, poz. 2866] precyzuje, że Ośrodek Doradztwa tworzy Centrala z wymienionymi komórkami organizacyjnymi, w tym: „Zespołami doradców”. Oznacza to, że stanowiska pracy dotyczące zawodu doradca rolniczy występują jedynie w ramach tych wyodrębnionych komórek organizacyjnych.

Z kolei stanowiska pracy przypisane do zawodu doradca rolniczy oraz innych zawodów rolniczych funkcjonujących w jednostkach doradztwa rolniczego wymienia „Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 04 stycznia 2005 r. w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą pracownikom jednostek doradztwa rolniczego” [Dz. U. Nr 6 poz. 49], w zamieszczonej tabeli miesięcznych stawek wynagrodzenia zasadniczego pracowników tych jednostek (załącznik nr 1).

W obrębie zawodu doradca rolniczy występują następujące stanowiska pracy:

- doradca specjalista II stopnia
- doradca specjalista I stopnia
- doradca
- asystent doradcy
- technik doradca.

Rozporządzenie to wymienia stanowisko „technik doradca”, co jest niezgodne z podanym wcześniej „Rozporządzeniem Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania” [Dz. U. Nr 265, poz. 2644]. Określa ono bowiem, że doradca rolniczy to osoba legitymująca się wyższym wykształceniem kierunkowym.

Opis (synteza) zawodu doradca rolniczy zawarty został w publikacji Departamentu Rynku Pracy MGPIPS zatytułowanej: „Przewodnik po zawodach”. Wy-

danie II, Tom IV, Warszawa 2003.⁷ Czytamy w nim, że doradca rolniczy „świadczy usługi doradcze rolnikom oraz współpracuje z instytucjami i organizacjami sfery rolnictwa w zakresie rozwiązywania problemów zawodowych, społecznych i socjalno-bytowych rolników; udziela pomocy w rozwiązywaniu problemów dotyczących produkcji rolniczej, inspirowanie i wspiera rozwój gospodarstw rolnych w warunkach gospodarki rynkowej”.

W publikacji tej przedstawiono również następujący wykaz zadań zawodowych:

- ✓ udzielanie rolnikom informacji potrzebnych w podejmowaniu racjonalnych decyzji dotyczących funkcjonowania gospodarstwa rolnego;
- ✓ zaznajamianie z nowymi technikami i technologiami wytwarzania produktów w rolnictwie;
- ✓ pomoc w rozwiązywaniu problemów dotyczących produkcji rolniczej oraz zarządzania gospodarstwem rolnym w warunkach gospodarki rynkowej;
- ✓ pomoc w prowadzeniu analiz ekonomicznych działalności rolniczych i sporządzaniu planów rozwoju gospodarstwa;
- ✓ inspirowanie i wspieranie rozwoju wspólnych przedsięwzięć gospodarczych rolników;
- ✓ organizowanie różnych form podwyższania kwalifikacji zawodowych rolników;
- ✓ pomoc rolnikom i mieszkańcom wsi w podejmowaniu samodzielnych decyzji dotyczących ich pracy oraz środowiska, z uwzględnieniem ogólnych interesów gospodarczych i społecznych;
- ✓ współpraca z innymi instytucjami i organizacjami w opracowywaniu i wdrażaniu lokalnych programów rozwoju wsi i rolnictwa.

Przedstawiona synteza zawodu doradca rolniczy zawiera kilka poważnych błędów. Na przykład stwierdzenie:

- „świadczy usługi doradcze rolnikom oraz współpracuje z instytucjami i organizacjami sfery rolnictwa w zakresie rozwiązywania problemów zawodowych, społecznych i socjalno-bytowych rolników”, jest niesłuszne, ponieważ doradca rolniczy tylko rolnikom udziela pomocy edukacyjnej głównie w identyfikowaniu i rozwiązywaniu ich problemów zawodowych;
- „inspirowanie i wspiera rozwój gospodarstw rolnych w warunkach gospodarki rynkowej” jest zbyt pojemne, ponieważ czyni to tylko w ramach oddziaływań edukacyjnych, nie zaś usług o charakterze materialnych, świadczonych na rzecz rolników.

Opis wielu zadań doradcy rolniczego jest również nieprecyzyjny, a niekiedy błędny. Na przykład zadanie:

⁷ Również w Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 10 grudnia 2002 r. sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz jej stosowania [Dz. U. Nr 222, poz. 1868].

- „pomoc rolnikom i mieszkańcom wsi w podejmowaniu samodzielnych decyzji dotyczących ich pracy oraz środowiska, z uwzględnieniem ogólnych interesów gospodarczych i społecznych” jest zaprzeczeniem podstawowej zasady doradztwa rolniczego, której doradca musi przestrzegać i która brzmi: „rolnicza jednostka doradcza jest zobowiązana przede wszystkim do działania na korzyść rolników, przy przestrzeganiu prawa i norm życia społecznego”;
- „pomoc rolnikom i mieszkańcom wsi w podejmowaniu samodzielnych decyzji dotyczących ich pracy oraz środowiska, z uwzględnieniem ogólnych interesów gospodarczych i społecznych” zawiera w sobie „udzielanie rolnikom informacji potrzebnych w podejmowaniu racjonalnych decyzji dotyczących funkcjonowania gospodarstwa rolnego”;
- „pomoc w rozwiązywaniu problemów dotyczących produkcji rolniczej oraz zarządzania gospodarstwem rolnym w warunkach gospodarki rynkowej” należy zmienić na „pomoc rolnikowi w identyfikowaniu i rozwiązywaniu jego problemów zawodowych”;
- „inspirowanie i wspieranie rozwoju wspólnych przedsięwzięć gospodarczych rolników” sugeruje możliwość wspierania materialnego, czy też w obszarze rozwiązań prawnych. Natomiast zadanie to może być realizowane tylko w zakresie pobudzania rolników do podejmowania wspólnych przedsięwzięć gospodarczych i wspierania ich w tych dążeniach przez właściwą pomoc edukacyjną;
- „organizowanie różnych form podwyższania kwalifikacji zawodowych rolników” należy uzupełnić i zapisać „organizowanie i prowadzenie różnych form podwyższania kwalifikacji zawodowych rolników”;
- „zaznajamianie z nowymi technikami i technologiami wytwarzania produktów w rolnictwie” należy zmienić na „wdrażanie i upowszechnianie innowacji rolniczych w gospodarstwach rolnych”.

Przedstawione niedoskonałości czynią przedmiotowy fragment rozporządzenia Ministra Pracy z dnia 10 grudnia 2002 r. wątpliwą podstawą do opracowania standardu kwalifikacji zawodowych doradców rolniczych. Dlatego w dalszej części opracowania przedstawiono własną propozycję syntetycznego opisu zawodu doradca rolniczy.

4. Propozycja nowego syntetycznego opisu zawodu doradca rolniczy

Doradca rolniczy jest pracownikiem Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, działającego na podstawie ustawy z dn. 22 października 2004 o jednostkach doradztwa rolniczego [Dz. U. Nr 251, poz. 2507], lub innej organizacji państwowej, samorządowej czy prywatnej, która głównie świadczy doradztwo rolnicze oraz inną pomoc edukacyjną potrzebującym jej rolnikom.

Praca doradcy rolniczego polega przede wszystkim na edukacyjnym wspieraniu rolnika w jego wysiłkach na rzecz rozwoju własnego gospodarstwa rolnego, a w szczególności na:

- ✓ współdziałaniu partnerskim z rolnikiem, zmierzającym do rozwiązania problemów zawodowych rolnika znajdującego się, bądź mogącego się znaleźć, w określonej sytuacji problemowej,
- ✓ przygotowywaniu rolnika do podejmowania skutecznych działań, zapobiegających niepowodzeniom w jego pracy we własnym gospodarstwie rolnym,
- ✓ nastawianiu i wdrażaniu rolnika do samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów zawodowych,
- ✓ świadczeniu dorosłemu rolnikowi różnych form kształcenia, w ramach procesów doskonalenia lub szkolenia zawodowego, będących odpowiedzią na jego potrzeby i aspiracje intelektualne,
- ✓ przekazywaniu rolnikowi potrzebnych informacji związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, bez ich oceny, testowania i badania,
- ✓ wprowadzaniu w gospodarstwie rolnika pożądaných innowacji rolniczych.

Doradca rolniczy może też w oparciu o stosowne akty prawne wykonywać (komercyjnie bądź niekomercyjnie) na rzecz rolników lub instytucji funkcjonujących w obszarze rolnictwa określone działania pozaedukacyjne.

W pracy doradcy rolniczego dominuje układ interpersonalny, dlatego też znaczenia nabierają jego umiejętności i predyspozycje współdziałania z ludźmi. Bezpośrednia pomoc doradcy rolniczego (w formie indywidualnej i grupowej), świadczona jest zgodnie z zasadami:

- ✓ dostępności pomocy doradcy rolniczego dla potrzebujących jej rolników;
- ✓ dobrowolności korzystania z pomocy doradcy rolniczego;
- ✓ równości w korzystaniu z pomocy doradcy rolniczego, bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, orientację seksualną, przekonania polityczne i wyznanie religijne;
- ✓ bezpłatności pomocy doradcy rolniczego;
- ✓ poufności i ochrony danych osobowych osób korzystających z pomocy doradcy rolniczego.

Ponadto doradca rolniczy:

- ✓ zobowiązany jest przede wszystkim do działania na korzyść rolników, przy przestrzeganiu prawa i norm życia społecznego,
- ✓ ponosi odpowiedzialność etyczną za jakość udzielanego wsparcia.

5. Propozycja przyporządkowania stanowisk pracy do odpowiednich poziomów kwalifikacji zawodowych

W rozwoju kariery doradcy rolniczego wyróżnić należy cztery poziomy awansu:

- asystent doradcy rolniczego,
- doradca rolniczy,
- doradca rolniczy specjalista I stopnia,
- doradca rolniczy specjalista II stopnia.

Stanowiska te wymagają dla ich objęcia dysponowania odpowiednimi kwalifikacjami zawodowymi.

W publikacji Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej pt.: „Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Projektowanie i stosowanie” jej autorzy zaproponowali pięć następujących poziomów takich kwalifikacji [Kwiatkowski, Woźniak (red.), 2003, s.10-11]:

- ✓ **Poziom 1** – Kwalifikacje niezbędne do wykonywania prostych, rutynowych zadań wykonywanych pod kierunkiem przełożonego, stanowiących podstawę do dalszych, bardziej specjalistycznych działań.
- ✓ **Poziom 2** – Kwalifikacje niezbędne do wykonywania zadań w sytuacjach typowych. Niektóre zadania mogą być bardziej złożone i wymagać działań samodzielnych charakteryzujących się indywidualną odpowiedzialnością. Wymagać mogą również umiejętności pracy w zespole.
- ✓ **Poziom 3** – Kwalifikacje niezbędne do wykonywania zadań złożonych, zarówno w warunkach typowych, jak i problemowych. Zadania charakteryzują się różnorodnością wykonywanych czynności i wymagają samodzielności i odpowiedzialności. Dotyczyć mogą również umiejętności kierowania pracą innych osób.
- ✓ **Poziom 4** – Kwalifikacje niezbędne do wykonywania wielu różnorodnych, skomplikowanych zadań o charakterze technicznym, organizacyjnym lub specjalistycznym dla danego obszaru działalności zawodowej. Zadania wymagają wysokiej, osobistej odpowiedzialności i samodzielności, jak również umiejętności kierowania zespołem pracowników.
- ✓ **Poziom 5** – Kwalifikacje niezbędne do wykonywania złożonych zadań, często w sytuacjach problemowych, wymagających podejmowania decyzji o znaczeniu strategicznym dla organizacji. Zadanie te związane są z pełną odpowiedzialnością za pracę i rozwój innych osób, a także wymagają umiejętności diagnozowania, analizowania, prognozowania, planowania oraz wdrażania nowych pomysłów do praktyki gospodarczej.

Z uwagą na specyfikę funkcjonowania doradcy rolniczego, przy utrzymaniu podanej 5 stopniowej skali, proponuje się nowy, dostosowany dla różnych stanowisk tego zawodu, zmieniony opis wymogów kwalifikacyjnych.

- ✓ **Poziom 1** - Kwalifikacje niezbędne do:
 - samodzielnego gromadzenia, przetwarzania i aktualizowania informacji potrzebnych dla sprawnego prowadzenia gospodarstwa rolnego,
 - niesamodzielnej realizacji pozostałych zadań zawodowych, właściwych dla poziomu 2.
- ✓ **Poziom 2** - Kwalifikacje niezbędne do samodzielnego:
 - gromadzenia, przetwarzania i aktualizowania informacji potrzebnych dla sprawnego prowadzenia gospodarstwa rolnego,
 - analizowania oraz dokumentowania potrzeb doradczych, informacyjnych, kształceniowych i innowacyjnych rolników,
 - analizowania potencjału materialnego rolników oraz tkwiącego w ich osobowościach w celu kategoryzacji rolników do właściwej grupy „klientów” doradcy,
 - sprawnego organizowania, kontrolowania oraz oceniania zadań doradczych, kształceniowych, innowacyjnych i informacyjnych - wykonywanych z udziałem lub bez udziału specjalistów kierunkowych - a nakierowanych na zewnętrznego odbiorcę,
 - sprawnego wykonywania odpłatnych usług na rzecz rolników określonych stosownymi aktami prawnymi,
 - współpracowania z krajowymi strukturami wsparcia intelektualnego oraz materialnego rolników,
 - współpracowania z krajowym samorządem rolniczym i terytorialnym,
 - rozpoznawania a niesamodzielnego określania oraz rozwiązywania problemów w przedmiocie usprawnienia programowania, planowania, wykonywania, kontroli i oceny własnych zadań zawodowych,
 - budowania planu własnego rozwoju zawodowego,
 - sprawnego prowadzenia działalności samokształceniowej w celu stałego podnoszenia posiadanych kwalifikacji zawodowych,
 - przekazywania informacji potencjalnym klientom, które mają w odpowiednim stopniu zwiększyć ich wiedzę na temat usług lub produktów wytworzonych przez doradcę, komórke, w której pracuje oraz całą organizację w celu stworzenia dla nich preferencji na rynku (promocja),
 - sporządzania wymaganych stosownymi przepisami dokumentów właściwych dla zajmowanego stanowiska pracy.
- ✓ **Poziom 3** - Kwalifikacje niezbędne do samodzielnego realizowania wszystkich zadań zawodowych właściwych dla poziomu 2, oraz:
 - podniesienia kwalifikacji asystenta doradcy na poziomie 2,
 - stosowania nowatorskich rozwiązań usprawniających wykonywanie własnych zadań zawodowych.
- ✓ **Poziom 4** - Kwalifikacje niezbędne do realizacji wszystkich zadań zawodowych właściwych dla poziomu 3, oraz:

- odkrywania, tworzenia oraz twórczego adaptowania nowych rozwiązań usprawniających wykonywanie własnych zadań zawodowych,
 - całościowego oceniania własnej działalności w powiązaniu z celami macierzystego zakładu pracy, aktualnymi problemami rolników i zamierzeniami państwa w zakresie rozwoju rolnictwa,
 - samodzielnego współpracowania z zagranicznymi strukturami intelektualnego oraz materialnego wsparcia rolników.
- ✓ **Poziom 5** – Kwalifikacje niezbędne do realizacji wszystkich zadań zawodowych właściwych dla poziomu 3 lub 4, oraz:
- wspierania podległych mu pracowników zatrudnionych na stanowisku doradca rolniczy w określaniu oraz rozwiązywaniu problemów w przedmiocie usprawnienia programowania, planowania, wykonywania, kontroli i oceny ich własnych zadań zawodowych,
 - właściwego programowania, planowania, kontrolowania i oceniania pracy podległego mu zespołu.

Opisanym poziomom kwalifikacji można przyporządkować wymienione wcześniej stanowiska pracy właściwe dla zawodu doradca rolniczy, co przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Przyporządkowanie stanowisk pracy do odpowiednich poziomów kwalifikacji zawodowych

Kwalifikacje zawodowe	Stanowiska pracy
Poziom 1	Asystent doradcy rolniczego
Poziom 2	Doradca rolniczy
Poziom 3	Doradca rolniczy specjalista I stopnia
Poziom 4	Doradca rolniczy specjalista II stopnia
Poziom 5	Kierownik zespołu doradczego

Źródło: Opracowanie własne.

6. Propozycja wykazu zadań zawodowych właściwych dla doradcy rolniczego

Prezentowana propozycja wykazu zadań zawodowych właściwych dla doradcy rolniczego powstała w oparciu o przedstawione w tej pracy podstawy teoretyczne doradztwa rolniczego, znajomość praktycznej strony pozostałych subdyscyplin andragogiki rolniczej (tj. innowatyki rolniczej i dydaktyki kształcenia dorosłych) oraz działań informacyjnych, a także wieloletnie doświadczenia autora na polu intelektualnego wspierania rozwoju opisywanej kategorii zawodowej.

Tabela 3

Wykaz zadań zawodowych właściwych dla doradcy rolniczego

Nr	Zadanie
1	Gromadzenie, przetwarzanie i aktualizowanie informacji niezbędnej dla prowadzenia gospodarstwa rolnego
2	Analizowanie oraz dokumentowanie potrzeb doradczych, informacyjnych, kształceniowych i innowacyjnych rolników
3	Analizowanie potencjału materialnego rolników oraz tkwiącego w ich osobowościach w celu kategoryzacji rolników do właściwej grupy „klientów” doradcy
4	Udzielenie rolnikom, posiadającym odpowiedni potencjał rozwojowy, edukacyjnej pomocy w zidentyfikowaniu i całościowym rozwiązaniu wybranego, ważnego problemu produkcyjnego w ich gospodarstwach rolnych oraz przekształcania ich w sprawnych decydentów i realizatorów własnych decyzji
5	Udzielanie rolnikom potrzebnych informacji związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego
6	Świadczenie dorosłym rolnikom różnych form kształcenia, w ramach procesów ich doskonalenia lub szkolenia zawodowego
7	Udzielanie pomocy intelektualnej dla wprowadzania w gospodarstwach rolników pożądaných innowacji rolniczych
8	Wykonywanie odpłatnych usług na rzecz rolników określonych stosownymi aktami prawnymi
9	Programowanie, planowanie, kontrolowanie i ocenianie zadań doradczych, kształceniowych, innowacyjnych, informacyjnych oraz innych wykonywanych samodzielnie
10	Programowanie, planowanie, kontrolowanie i ocenianie zadań doradczych, kształceniowych, innowacyjnych, informacyjnych oraz innych wykonywanych z udziałem specjalistów kierunkowych
11	Rozpoznawanie a niesamodzielne określanie oraz rozwiązywanie problemów w przedmiocie usprawnienia programowania, planowania, wykonywania, kontroli i oceny własnych zadań zawodowych
12	Rozpoznawanie i samodzielne określanie oraz rozwiązywanie problemów w przedmiocie usprawnienia programowania, planowania, wykonywania, kontroli i oceny własnych zadań zawodowych
13	Współpraca z krajowymi strukturami wsparcia intelektualnego oraz materialnego rolników
14	Współpraca z krajowym samorządem rolniczym i terytorialnym
15	Współpraca z zagranicznymi strukturami wsparcia intelektualnego oraz materialnego rolników
16	Planowanie własnego rozwoju zawodowego
17	Uczestniczenie we właściwych formach doskonalenia i szkolenia zawodowego doradców rolniczych
18	Prowadzenia działalności samokształceniowej w celu stałego podnoszenia posiadanych kwalifikacji zawodowych
19	Przekazywanie informacji potencjalnym klientom, które mają w odpowiednim stopniu zwiększyć ich wiedzę na temat usług lub produktów wytworzonych przez doradcę oraz zatrudniającej go organizacji w celu stworzenia dla nich preferencji na rynku (promocja)
20	Sporządzanie wymaganych stosownymi przepisami dokumentów właściwych dla zajmowanego stanowiska pracy
21	Stosowanie nowatorskich rozwiązań usprawniających wykonywanie własnych zadań zawodowych
22	Odkrywanie, tworzenie oraz twórcze adaptowanie nowych rozwiązań usprawniających wykonywanie własnych zadań zawodowych
23	Podniesienie kwalifikacji asystenta doradcy na poziom 2
24	Całościowe ocenianie własnej działalności w powiązaniu z celami macierzystego zakładu pracy, aktualnymi problemami rolników i zamierzeniami państwa w zakresie rozwoju rolnictwa
25	Wspieranie podległych pracowników zatrudnionych na stanowisku doradcy rolniczego w określaniu oraz rozwiązywaniu problemów w przedmiocie usprawnienia programowania, planowania, wykonywania, kontroli i oceny ich własnych zadań zawodowych
26	Programowanie, planowanie, kontrolowanie i ocenianie pracy podległego zespołu doradców

Źródło: Opracowanie własne.

7. Propozycja przyporządkowania kwalifikacji ponadzawodowych⁸ do poziomów kwalifikacji zawodowych

Kwalifikacje ponadzawodowe są to podstawowe umiejętności, wiadomości i cechy psychofizyczne potrzebne do sprawnego wykonywania pracy i podejmowania działań w życiu zawodowym i pozazawodowym. Kwalifikacje ponadzawodowe wyrażają się w pozytywnych postawach i pozytywnym stanie fizycznym przy jednoczesnym opanowaniu ogólnych umiejętności działania praktycznego i umysłowego. Kwalifikacje ponadzawodowe nie uprawniają do wykonywania zawodu, ale są niezbędne do osiągnięcia wymaganej współcześnie jakości pracy. Na potrzeby standardu kwalifikacji zawodowych przyjęto, że kwalifikacje ponadzawodowe są wspólne dla branży sektora gospodarki, do której należy zawód poddany standaryzacji.

Tabela 4

Przyporządkowanie kwalifikacji ponadzawodowych do właściwych poziomów kwalifikacji

Poziom kwalifikacji zawodowych	Kwalifikacje ponadzawodowe
	Wiedza i umiejętności
1	Znajomość i umiejętność stosowania podstawowych zasad, technik i technologii produkcji rolniczej
	Znajomość i umiejętność stosowania rachunku ekonomicznego w produkcji rolniczej
	Znajomość podstawowych źródeł informacji wspierających proces podejmowania decyzji w gospodarstwach rolnych
2	Znajomość i umiejętność stosowania w praktyce podstawowych form, metod, środków pozyskiwania, gromadzenia i przetwarzania informacji
	Znajomość procesu decyzyjnego i umiejętność podejmowania decyzji w stanach pewności, ryzyka i niepewności
	Znajomość procesu identyfikowania i rozwiązywania problemów oraz umiejętność jego realizowania
	Znajomość i umiejętność stosowania w praktyce podstawowych form, metod i środków samoedukacji
	Znajomość oraz umiejętność stosowania podstawowych zasad sprawnego komunikowania się
	Znajomość oraz umiejętność stosowania metod bezpośredniego i pośredniego komunikowania się
	Umiejętność kształtowania odpowiedniego klimatu do współdziałania z pojedynczym uczniem bądź grupą
	Znajomość i umiejętność stosowania właściwych metod stymulowania (pobudzania i wspierania) aktywności własnej uczniów
	Znajomość i umiejętność stosowania właściwych form kształceniowych pracy uczniów pod kierunkiem nauczyciela oraz współdziałania z uczniami i uczniów ze sobą a także posługiwania się metodami nauczania i dwustronnego wspierania kształceniowego
	Znajomość oraz umiejętność stosowania właściwych form i metod wdrażania uczniów do samoedukacji
	Znajomość i umiejętność prowadzenia wymaganej dokumentacji w zakresie wykonywanych zadań
	Znajomość i umiejętność obsługi podstawowych narzędzi rolniczych
	Znajomość i umiejętność obsługi narzędzi pomiarowych niezbędnych dla przeprowadzenia właściwej analizy sytuacji w gospodarstwie rolnym
Znajomość i umiejętność obsługi komputera	

⁸ Nazywane również kluczowymi i ogólnopracowniczymi.

2	Znajomość oraz umiejętność posługiwania się podstawowymi narzędziami telekomunikacyjnymi
	Znajomość oraz umiejętność posługiwania się podstawowymi narzędziami informatycznymi, w tym Internetem i pocztą elektroniczną
	Umiejętność obsługi technicznych środków dydaktycznych
	Umiejętność obsługi wybranych, wspomagających podejmowanie decyzji programów komputerowych
	Potwierdzona stosownym dokumentem umiejętność prowadzenia samochodu i ciągnika rolniczego
3	Znajomość i umiejętność stosowania w pracy nowatorskich rozwiązań usprawniających wykonywanie własnych zadań zawodowych
4	Umiejętność odkrywania, tworzenia oraz twórczego adaptowania nowych rozwiązań usprawniających wykonywanie własnych zadań zawodowych
	Umiejętność całościowego oceniania własnej działalności w powiązaniu z celami macierzystego zakładu pracy, aktualnymi problemami rolników i zamierzeniami państwa w zakresie rozwoju rolnictwa
	Czynna znajomość jednego języka obcego
5	Umiejętność określania oraz rozwiązywania problemów w przedmiocie usprawnienia programowania, planowania, realizacji, kontroli i oceny zadań zawodowych wykonywanych przez podległych doradców
	Umiejętność programowania, planowania, kontrolowania i oceny pracy podległego zespołu doradców
Cechy psychofizyczne	
1-5	Wrażliwość na problem
	Ekspansywność i zdolność do podejmowania uzasadnionego ryzyka
	Komunikatywność i kontaktowość
	Wyobraźnia i elastyczność myślenia
	Odpowiedni stosunek do siebie i innych (tolerancja, cierpliwość, życzliwość)
	Zdolności organizacyjne
	Odpowiedzialność
	Entuzjazm
Realizm	

Źródło: Opracowanie własne.

8. Podsumowanie

Przedstawione propozycje wychodzą naprzeciw wysiłkom podejmowanym dla określenia standardu kwalifikacji zawodowych doradców rolniczych. Powstały one w oparciu o upowszechnianą od kilkunastu lat w WODR własną koncepcję doradztwa rolniczego, znajomość praktycznej strony pozostałych subdyscyplin andragogiki rolniczej (tj. innowatyki rolniczej i dydaktyki kształcenia dorosłych) oraz działań informacyjnych, a także wieloletnie doświadczenia autora na polu intelektualnego wspierania rozwoju opisywanej kategorii zawodowej. Z rozwiązaniami tymi można się nie zgadzać, ale nie można podważać faktu, że nie zostały one umocowanie w właściwej teorii oraz treści najważniejszych aktów prawnych regulujących funkcjonowanie instytucji doradztwa rolniczego w Polsce. Takie umocowanie zdaniem autora powinno być normą dla jakichkolwiek działań w zakresie określenia standardu kwalifikacji zawodowych doradców rolniczych.

LITERATURA

1. Kujawiński W. (2002): *Metodyka i organizacja doradztwa rolniczego*. Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie Oddział w Poznaniu, Poznań.
2. Kwiatkowski S.M., Woźniak I. (red.)(2003): *Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Projektowanie i stosowanie*. Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
3. Projekt SPO RZL - Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. 26.08.2005.
4. Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego z dnia 22 października 2004 r. Dziennik Ustaw Nr 251, poz. 2507.
5. Przewodnik po zawodach. Departament Rynku Pracy MGPIPS. Wydanie II, Tom IV, Warszawa 2003.
6. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 10 grudnia 2002 w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz jej stosowania. Dziennik Ustaw Nr 222, poz. 1868.
7. Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania. Dziennik Ustaw Nr 265, poz. 2644.
8. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego. Dziennik Ustaw Nr 285, poz. 2866.
9. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 04 stycznia 2005 r. w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą pracownikom jednostek doradztwa rolniczego. Dziennik Ustaw Nr 6 poz. 49.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

PROPOZYCJE DLA OKREŚLENIA STANDARDU KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH DORADCÓW ROLNICZYCH

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano kilka propozycji Autora dla określenia standardu kwalifikacji zawodowych doradców rolniczych. Poprzedza je krótkie omówienie podstawowych elementów aktualnie upowszechnianej w WODR koncepcji doradztwa rolniczego oraz analiza właściwych aktów prawnych regulujących funkcjonowanie instytucji doradztwa rolniczego w Polsce. Zdaniem autora wszelkie prace dla określenia standardu kwalifikacji zawodowych doradców rolniczych powinny być umocowane w właściwej teorii doradztwa, działań kształceniowych, innowacyjnych i informacyjnych oraz w treści najważniejszych aktów prawnych regulujących funkcjonowanie WODR.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

PROPOSALS FOR DETERMINATION PROFESSIONAL QUALIFICATION STANDARDS
OF AGRICULTURE ADVISERS'

SUMMARY

In the article are presented several own proposals for the definition of the standard of professional qualifications of agricultural advisers. Precedes by short discussion of basic elements popularized at present in WODR of the idea of the agricultural advisory and the analysis of proper legal acts regulating work of agricultural advisory institution in Poland.

With opinion of the author all work for description of standard of professional definitions of agricultural advisers should be fixation in the proper theory of the advisory, activities educating, innovative and informative and contents of most important legal acts regulating works of the WODR.

SŁAWOMIR ZAWISZA
ADAM NIEDBALSKI
*Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy
w Bydgoszczy*

KIERUNKI PRACY DORADCZEJ PO INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ W OPINII PRACOWNIKÓW ODR W POLSCE

I. Wstęp

Przemiany gospodarcze i społeczne w Polsce zostały znacznie przyspieszone przez proces integracji z Unią Europejską. Nowe uwarunkowania, związane z koniecznością dostosowania się do wymagań wspólnego rynku oraz przepisów regulujących funkcjonowanie różnych obszarów aktywności ekonomicznej, spowodowały reformowanie instytucji działających dotychczas w innych realiach. Największe nadzieje na przyspieszenie zmian wiązano z objęciem regulacjami Wspólnej Polityki Rolnej wsi i rolnictwa – sfery wymagającej znacznych nakładów finansowych dla dostosowania do standardów umożliwiających konkurencję w ramach UE. Tempo przemian obszarów wiejskich jest uzależnione od wielu czynników, jednak zawsze zmiany te były skorelowane z troską o usprawnianie działalności doradczej, bez której trudno sobie wyobrazić unowocześnianie wsi i rolnictwa. Instytucją najdłużej działającą w tej sferze w Polsce są ośrodki doradztwa rolniczego, wydaje się, więc naturalnym, że należy oczekiwać reformowania i dostosowywania do nowych wymagań także jednostek ODR w kraju.

Ośrodki doradztwa rolniczego ewoluują wraz z uwarunkowaniami otoczenia, w którym działają adaptując się do nowych zadań i wyzwań [Matuszak, 2003]. Zmiany te w znacznym stopniu są spowodowane nowymi oczekiwaniami związanymi z członkostwem od 1 maja 2004 roku w UE i koniecznością dostosowania się do przepisów wspólnoty [Kania, 2006; Matuszak, 2005; Skórnicki, 2005; Wiatrak, 2006]. Jednym z nich było rozporządzenie Komisji Europejskiej 1782 z 2003 roku zobowiązujące państwa członkowskie do wprowadzenia z dniem 1 stycznia 2007 roku systemu doradztwa rolniczego [Kania, 2006; Skórnicki, 2006]. Mody-

fikacje wynikają także z nowych uwarunkowań finansowych, wśród których najważniejsze dotyczą zasad i finansowania Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2007-2013 [Kowalski, 2006]. W związku z powyższym zaprojektowano badania mające na celu poznanie opinii przedstawicieli wszystkich ODR w Polsce na temat wpływu integracji z UE na funkcjonowanie doradztwa rolniczego i kierunków działalności doradczej w przyszłości.

2. Metody badawcze

Badania zostały przeprowadzone w listopadzie 2004 roku za pomocą kwestionariusza ankiety pocztowej, która została wysłana do wszystkich ośrodków doradztwa rolniczego w Polsce. Ankieta składała się z 39 pytań, z których 32 stanowiły pytania zamknięte, 3 półotwarte, a 4 otwarte. Wysłano 46 egzemplarzy kwestionariusza ankiety (po jednej do każdego ODR, jakie w badanym okresie funkcjonowały), z czego 40 zostało wypełnionych i odesłanych – stanowi to 87% całej populacji¹. Ankieta została przeprowadzona tuż po integracji z UE, ale przed wejściem w życie ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego [Ustawa, 2004] oraz przed Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego [Rozporządzenie, 2004].

3. Wsparcie doradcze w opinii przedstawicieli badanych ODR

Skuteczny sposób pomocy rolnikom i mieszkańcom wsi w wykorzystaniu szans rozwoju należy od odpowiedniego potencjału organizacyjno-kadrowego doradztwa rolniczego. Doskonalenie kadr doradczych jest jednym z najważniejszych zadań, bez którego trudno sobie wyobrazić efektywne wsparcie doradcze dla rolników. W dużej mierze kierunki doskonalenia zawodowego kadr doradczych – zarówno te zrealizowane w ramach istniejących projektów, jak i te dopiero planowane – dotyczyły dziedzin, które zostały ujęte w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) i Sektorowym Programie Operacyjnym (SPO) Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich (potwierdziło to 70,0% badanych). Pozostała część szkoleń dotyczyła wyjaśniania mechanizmów oraz zasad funkcjonowania niektórych działań i programów pomocowych dla rolników, np.: wdrażania programów rolnośrodowiskowych (40,0%), regulacji rynków Wspólnej Polityki Rolnej (35,0%), zasad funkcjonowania dopłat bezpośrednich (30,0%), zasad kwotowania produkcji mleka (20,0%). Dużą uwagę przywiązywano również przedstawieniu szkolenym doradcom wymogów zwią-

¹ Badania zostały przeprowadzone przez Adama Niedbalskiego w ramach przygotowywania pracy magisterskiej pod kierunkiem Sławomira Zawłazy.

zanych z integracją, które będą wdrażane i do których polscy rolnicy będą musieli się dostosować. Do najważniejszych z nich możemy zaliczyć: prowadzenie rachunkowości rolniczej (27,5%), dobrostan zwierząt gospodarskich (12,5%), jak również dyrektywę azotanową (12,5%). Wymieniono także 60 innych, bardzo różnych szkoleń związanych z różnymi obszarami doskonalenia kadry doradczej.

W związku z tym, że wymagań związanych z przyjęciem nowych regulacji w sferze agrobiznesu po integracji z UE było i nadal jest bardzo dużo, a oferta pomocy finansowej niezwykle bogata, rolnicy i ich rodziny podejmując decyzje potrzebują profesjonalnego wsparcia poradami instytucji doradczej. Dla zwiększenia skuteczności w tej sferze badane ośrodki doradztwa rolniczego nawiązywały najczęściej współpracę z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (100,0% respondentów). Jakość porad dzięki temu wzrosła ze względu na ciągłą wymianę i aktualizowanie informacji, jak podkreślali badani przedstawiciele ODR. Obok wzrostu zasobów wiedzy i umiejętności doradczych informacje te stanowią także bazę do udzielania bardziej wartościowych porad dla rolników.

Badani przedstawiciele ODR stwierdzili, że doradcy stosowali różne sposoby przekazywania informacji. Za najbardziej skuteczny 82,5% badanych uznało szkolenia, a 45,0% wskazało kursy, świadczy to także o tym, że rolnicy chętnie korzystali z takich właśnie form doskonalenia zawodowego. Badani za dobry sposób uznali również seminaria i internet (po 35,0%), prawdopodobnie ze względu na coraz szerszy dostęp do niego. Na podobnym poziomie, bo od 25,0% do 22,5% sklasyfikowano ulotki, czasopisma rolnicze i pokazy. Szczegółowe informacje zostały zawarte w tabeli nr 1. W opinii badanych przedstawicieli ODR, sposobami oddziaływania w doradztwie najlepiej akceptowanymi przez rolników były: porady ustne oraz wycieczki, konkursy, wystawy, za którymi opowiedziało się po 87,5% respondentów. Wysokie oceny uzyskały także: dobry przykład sąsiada 47,5% i demonstracje dla grup rolników 37,5% (tabela 2).

Rolnicy, zdaniem 75,0% respondentów z ODR, najczęściej zwracali się do ośrodków doradztwa rolniczego o pomoc w pozyskiwaniu funduszy UE. Kolejne 45,0% badanych stwierdziło, że oczekiwano pomocy w rozwiązywaniu problemów technologicznych i była to jedna z najczęściej udzielanych porad, zarówno przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej jak i po 1 maja 2004 r. Pomoc w wypełnianiu wszelkiego rodzaju wniosków umożliwiających pozyskanie dodatkowych źródeł finansowania była trzecią najczęściej wymienianą pomocą przez 32,5% badanych. Na tym samym poziomie uplasowała się porada w uzyskaniu kredytów preferencyjnych (32,5%). Mimo wielu innych możliwości dofinansowania tego typu kredyty cieszyły się dużym zainteresowaniem, ze względu na ich korzystne warunki i dużą różnorodność. Zdaniem 17,5% odpowiadających przedstawicieli ODR, doradcy udzielali pomocy rolnikom przy obliczaniu opłacalności produkcji rolniczej, a 15,0% pomagało w przygotowaniu biznes planów,

doradztwie ekonomicznym i w pozyskiwaniu środków finansowych. Świadczy to o tym, że rolnicy chętnie sięgali po dodatkowe źródła finansowania pochodzące z UE, szukali oszczędności i starali się zmniejszyć koszty produkcji, by bardziej efektywnie produkować. Szczegółowe informacje przedstawiono na rysunku 1.

Tabela 1

Najbardziej skuteczne sposoby przekazywania informacji w doradztwie rolniczym w opinii badanych przedstawicieli ODR

Sposoby przekazywania informacji	Liczba odpowiedzi	%
Szkolenia	33	82,5
Kursy	18	45,0
Seminaria	14	35,0
Internet	14	35,0
Ulotki	10	25,0
Czasopisma rolnicze	9	22,5
Pokazy	9	22,5
Wystawy	5	12,5
Konferencje	3	7,5
Konkursy	1	2,5
TV	1	2,5
Inne	4	10,0
RAZEM^a	121	305,0

^a - suma przekracza 100,0%, ponieważ respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 2

Sposoby wsparcia doradczego akceptowane przez rolników w opinii ODR

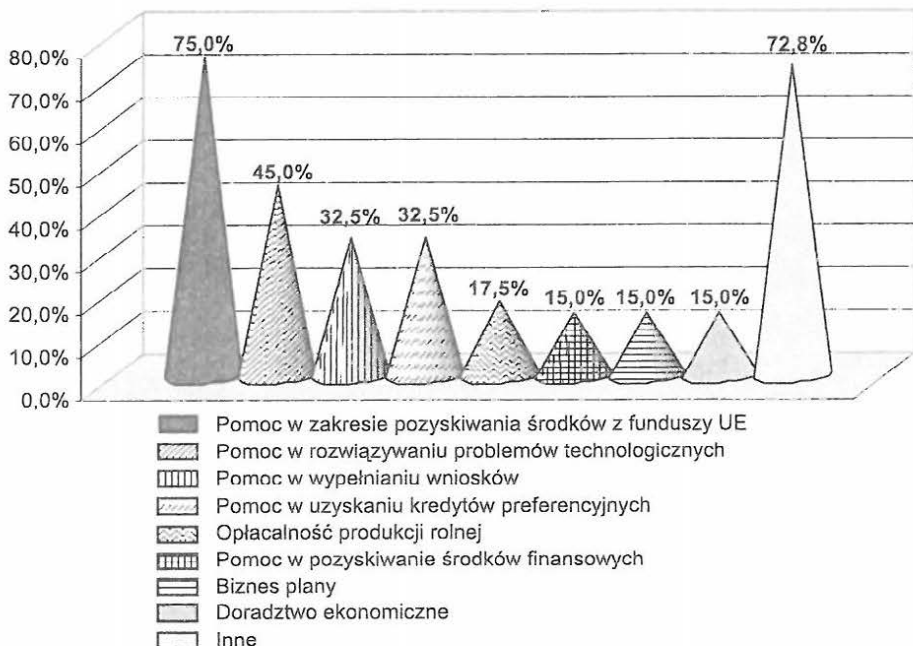
Sposoby wsparcia doradczego	Liczba odpowiedzi	%
Porada ustna	35	87,5
Wycieczki, kursy, wystawy	35	87,5
Dobry przykład sąsiada	19	47,5
Demonstracje dla grup rolników	15	37,5
Pokaz ogólnowiejski	7	17,5
Porada pisemna	3	7,5
Inne	3	7,5
RAZEM^a	117	292,5

^a - suma przekracza 100,0%, ponieważ respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 1

Najczęściej udzielane porady dla rolników przez ośrodki doradztwa rolniczego^a

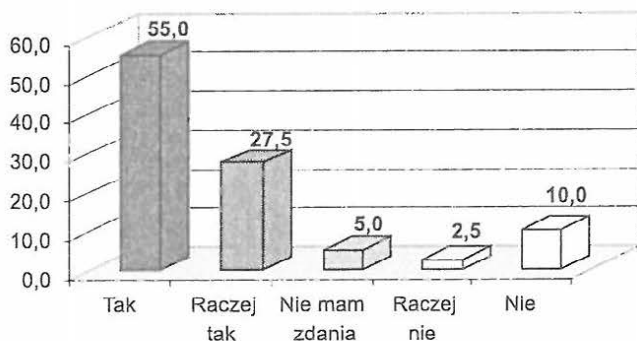
^a - suma przekracza 100,0%, ponieważ respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: Opracowanie własne.

Aby gospodarstwa mogły sprawnie funkcjonować, muszą być właściwie zarządzane oraz powinny prowadzić rachunkowość. Wszystkie badane ośrodki doradztwa rolniczego pełniły funkcję pomocniczą w prowadzeniu rachunkowości rolniczej (100,0% odpowiedzi). Respondenci w 97,5 % odpowiedzieli, że obowiązkową w przyszłości rachunkowość rolniczą, powinny prowadzić instytucje doradcze, wzorem innych państw Unii Europejskiej. Tylko 2,5% badanych w ODR stwierdziło, że prowadzenie księgowości w gospodarstwach nie jest konieczne. Okazało się także, że zdaniem 82,5% badanych, rolnicy, którzy prowadzą rachunkowość rolniczą powinni mieć z tego tytułu dodatkowe korzyści. 12,5% respondentów była przeciwna prowadzeniu księgowości w gospodarstwach i tylko 5,0% nie miało na ten temat zdania (rysunek 2).

Rysunek 2

Rolnicy prowadzący rachunkowość rolniczą powinni mieć dodatkowe korzyści z tego tytułu (w %)

Źródło: Wyniki badań własnych.

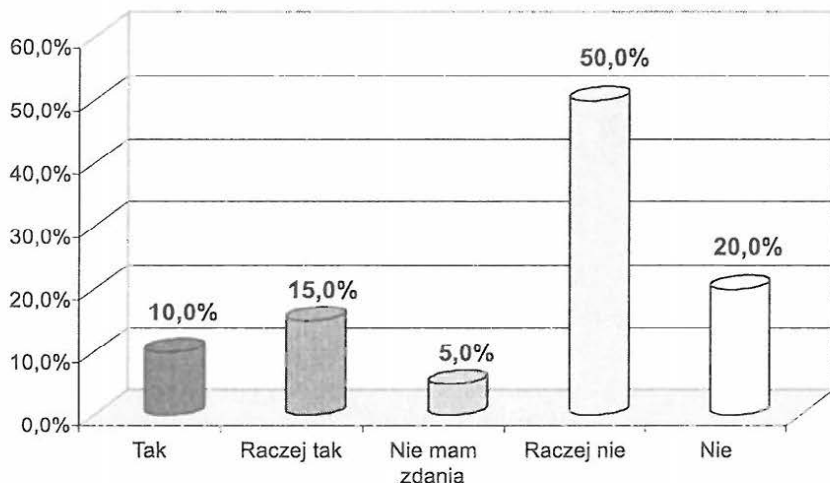
Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej zmieniły się warunki sprzedaży płodów rolnych, gdyż znacznie wzrosły minimalne limity skupów interwencyjnych. Jakość i skalę wytwarzanego towaru można zwiększyć poprzez wspólne użytkowanie maszyn, jak również dzięki koncentracji produkcji. Wynikiem tego mogłoby być uzyskanie większej partii jednolitego produktu, który znalazłby większe zapotrzebowanie na rynku i łatwiej byłoby go sprzedać. Wpłynęłoby to również na efektywniejsze wykorzystanie ziemi. Dobrym rozwiązaniem byłoby utworzenie grup producentów. Według 25,0% badanych po 1 maja 2004 r. zwiększyło się zainteresowanie tworzeniem przez rolników grup producentów, natomiast 70,0% respondentów nie zauważyło wzrostu zainteresowania grupami producenckimi (rysunek 3). Kolejnym bodźcem do tworzenia grup producentów rolnych może być dofinansowanie z funduszy Unii Europejskiej. Należy się, więc spodziewać dalszego wzrostu zainteresowania tego rodzaju rozwiązaniami.

Obecnie w Polsce pojawiło się wiele funduszy i dopłat dzięki licznym programom wsparcia realizowanego w ramach budżetu UE. Jednym z najbardziej powszechnych są dopłaty bezpośrednie. Zapytano respondentów z ODR czy ich zdaniem są sektory rolnictwa gdzie nie stosuje się dopłat bezpośrednich, a powinny one być zastosowane. Około 60,0% badanych uważało, że pozostają jeszcze sektory rolnictwa, które powinny być dofinansowane, a 32,5% respondentów nie widziało takiej potrzeby (rysunek 4). W opinii pytaných przedstawicieli ODR dopłaty bezpośrednie można byłoby wprowadzić na przykład do uprawy roślin energetycznych (25,0% respondentów). Według założeń „Strategii rozwoju energetyki odnawialnej” udział energii odnawialnej, w bilansie energii pierwotnej w skali kraju powinien zwiększyć się z około 2,5% obecnie, do 7,5% w roku 2010. W tym czasie udział biomasy w całości energii pierwotnej pozyskiwanej z odna-

wialnych źródeł energii powinien wynosić ponad 90% [Internet 1, 2005]. Wprowadzenie dopłat mogłoby zwiększyć zainteresowanie rolników uprawami roślin energetycznych, także z dużą korzyścią dla środowiska.

Rysunek 3

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej widoczne jest zwiększone zainteresowanie tworzeniem przez rolników wspólnych grup producentów

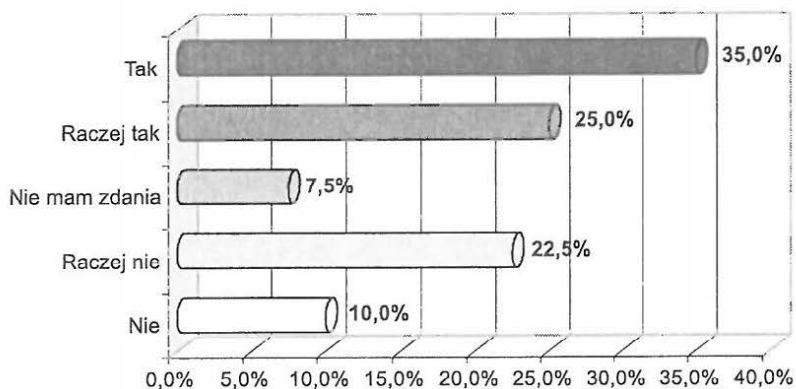

Źródło: Wyniki badań własnych.

Kolejny sektor, który mógłby zostać objęty dopłatami to pszczelarstwo (12,5% respondentów). Komisja Europejska przyznała Polsce środki na realizację programu wsparcie produkcji i zbytu miodu akceptując program rozwoju pszczelarstwa na lata 2004–2007. Programem tym zajmowała się Agencja Rynku Rolnego. W Polsce przewidziana jest realizacja projektów w ramach sześciu kierunków wsparcia określonych w art. 2 Rozporządzenia Rady (WE) nr 797/2004. Dotyczą one między innymi pomocy technicznej dla pszczelarzy i ich organizacji, kontroli warrozy, racjonalizacji przemieszczania rodzin pszczelich na pożytki, analizy właściwości fizyko-chemicznych miodu, odbudowy pogłowia rodzin pszczelich, współpracy w ramach programów badawczych w sektorze pszczelarskim i produktów pszczelich. Krajowy program wsparcia pszczelarstwa w Polsce obejmuje okres trzech lat, jednak ze względu na roczne planowanie wydatków z budżetu Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej jego rozliczenie będzie dokonywane po zakończeniu każdego roku. Pozostałe szczegółowe informacje dotyczące sektorów rolnictwa, które powinny być objęte dopłatami zamieszczono na rysunku nr 5.

Rysunek 4

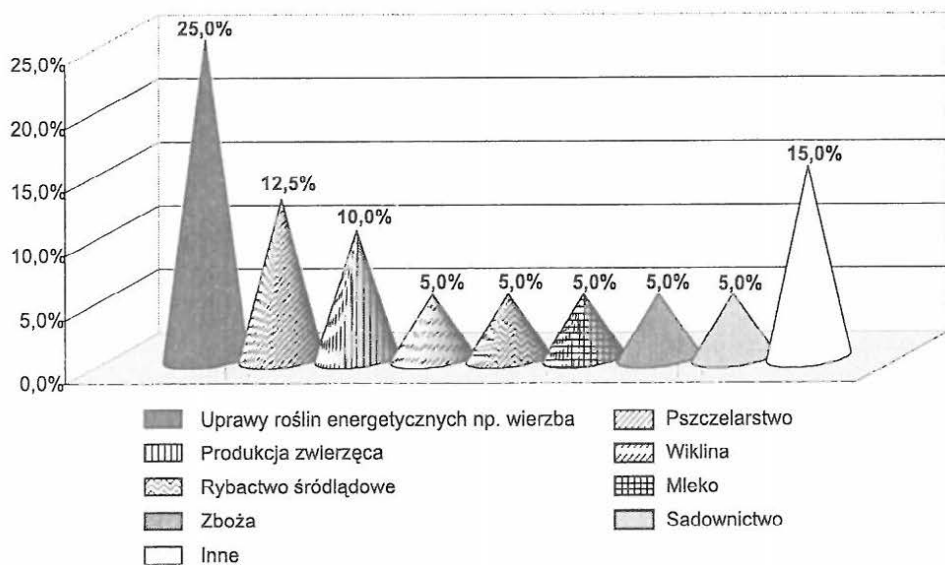
Istnieją sektory rolnictwa, gdzie obecnie nie stosuje się dopłat bezpośrednich a powinny one być zastosowane

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 5

Sektory rolnictwa, które powinny być objęte dopłatami bezpośrednimi^a

^a - suma jest mniejsza niż 100,0%, ponieważ 23,5% respondentów nie udzieliło odpowiedzi.

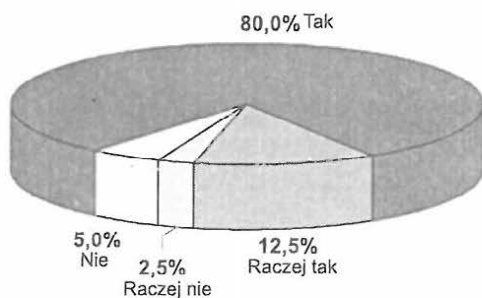
Źródło: Opracowanie własne.

4. Działania ośrodków doradztwa rolniczego po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej

Zmiany w rolnictwie zawsze wymagały wsparcia ze strony doradztwa rolniczego. Zakres zadań dla doradztwa znacznie się zwiększył wraz z integracją z UE. Musiały nastąpić również zmiany jakościowe w sposobie funkcjonowania doradztwa rolniczego i współpracy doradców z rolnikami oraz z innymi instytucjami. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej nowe kierunki działalności doradczej podjęło 92,5% badanych ODR (rysunek 6). Największą popularność wśród respondentów zdobyły środki pomocy z programów funduszy strukturalnych Sektorowego Programu Operacyjnego i Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich – wypowiedzi 25,0% respondentów. Były one najpopularniejsze, ponieważ posiadały najwięcej kierunków wspierania rozwoju rolnictwa, do których możemy zaliczyć między innymi: wspieranie inwestycji w gospodarstwach rolniczych, ułatwianie startu młodym rolnikom, różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa, renty strukturalne, dopłaty dla gospodarstw na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), programy rolnośrodowiskowe, zalesianie gruntów, pomoc dla gospodarstw niskotowarowych.

Rysunek 6

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej podjęto nowe kierunki działalności w doradztwie rolniczym

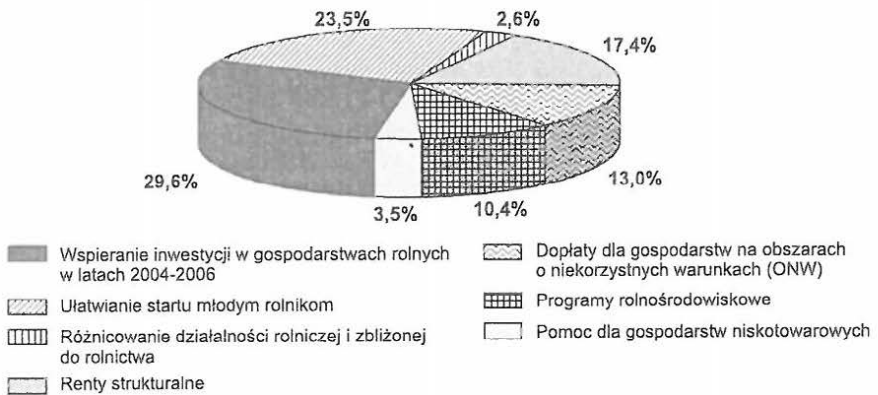
Źródło: Wyniki badań własnych.

Zdaniem badanych przedstawicieli ODR wśród rolników największym zainteresowaniem cieszył się program wspierania inwestycji w gospodarstwach rolnych w latach 2004-2006 (29,6% respondentów) oraz ułatwianie startu młodym rolnikom (23,5% respondentów). Jaką popularnością cieszyły się pozostałe programy przedstawiono na rysunku 7.

W przeprowadzonych badaniach okazało się, że najczęściej współpracowali z ośrodkami doradztwa rolniczego rolnicy posiadający gospodarstwa o wielkości między 10,1-20 ha (32,1% respondentów), natomiast najrzadziej o powierzchni gospodarstw 1-5 ha (rysunek 8). Rolnicy posiadający większe gospodarstwa mogą je rozwijać i inwestować (100,0% respondentów – rysunek 9), pozyskując środki

finansowe z funduszy UE, korzystając z pomocy ośrodków doradztwa rolniczego. Małe zainteresowanie współpracą z ośrodkami użytkowników gospodarstw o najmniejszej powierzchni spowodowane było tym, iż rolnicy ci w ogóle rzadziej korzystali z pomocy na rozwój działalności rolniczej myśląc zapewne o dywersyfikacji swoich dochodów. Prawdopodobnie spowodowane było to faktem, iż prowadzili oni dodatkowo działalność gospodarczą lub podejmowali pracę poza gospodarstwem. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż beneficjentami większości działań są gospodarstwa spełniające kryterium żywotności ekonomicznej. W tej grupie mogą być również gospodarstwa sadownicze lub zajmujące się produkcją warzyw i te właśnie są skłonne do inwestycji i współpracy z ODR (7,1%).

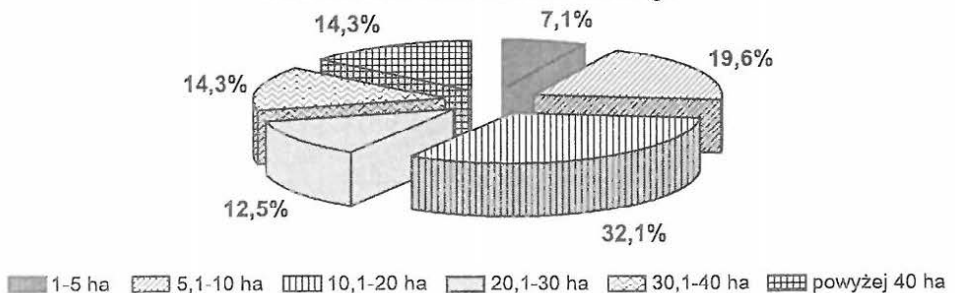
Rysunek 7

Zainteresowanie rolników programami w ramach SPO i PROW^a

^a - suma przekracza 100% ponieważ respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 8

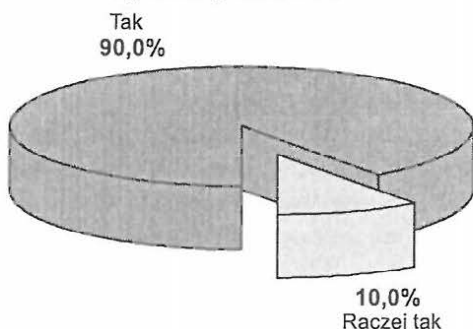
Powierzchnia gospodarstw rolników najczęściej współpracujących z ośrodkami doradztwa rolniczego^a

^a - suma przekracza 100% ponieważ respondenci udzieliли więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 9

Rolnicy, którzy inwestują w rozwój gospodarstwa korzystając z pomocy ODR-ów

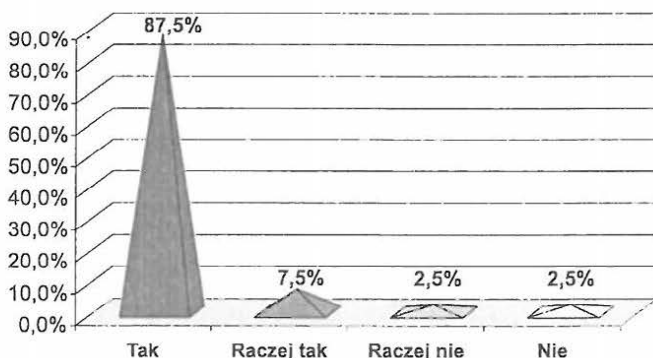

Źródło: Wyniki badań własnych.

Po 1 maja 2004 roku w Polsce pojawiły się liczne programy pomocy. Rolnicy pozyskiwali środki finansowe z różnego rodzaju funduszy UE, np. na rozwój, inwestycje lub modernizację gospodarstwa. W opinii 95,0% badanych przedstawicieli ODR wzrosła liczba rolników korzystających z pomocy, a 5,0% respondentów uważało, że pozostała ona na dotychczasowym poziomie (rysunek 10).

Rysunek 10

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej liczba rolników korzystających z pomocy ODR zwiększyła się

Źródło: Wyniki badań własnych.

5. Obawy w ośrodkach doradztwa rolniczego związane ze zmianami w Polsce

Od kilku lat obserwuje się zmianę funkcji państwowego doradztwa rolniczego. Zmiany dotyczą głównie przesunięcia funkcji doradztwa z technologicznego na

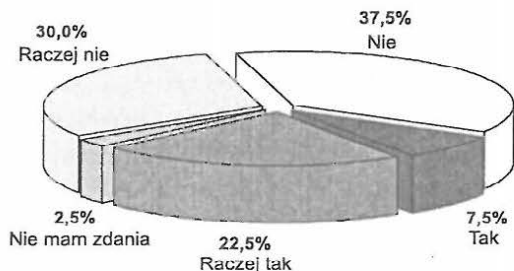
doradztwo ekonomiczne, socjalne oraz dotyczące zarządzaniem gospodarstwami. Wyspecjalizowane instytucje prywatne oferują natomiast wiedzę technologiczną wraz ze sprzedawanymi produktami, np. nawozami, środkami ochrony roślin lub paszami. W związku z rosnącą liczbą prywatnych firm wykonujących usługi doradcze w Polsce zapytano badanych czy obawiają się powstania takich firm. 37,5% badanych zdecydowanie zaprzeczyło obawom, a 30,0% raczej się nie obawiało (rysunek 11). Wynika z tego, że większość badanych przedstawicieli ODR (67,5%) czuło się pewnie i nie bało się konkurencji. Natomiast około 30,0% respondentów ODR obawiało się powstania prywatnych firm świadczących usługi doradcze (22,5% odpowiedziało „raczej tak” i 7,5% „tak”), a 2,5% nie miało na ten temat zdania. Może to być spowodowane tym, iż obawiano się, że ich ośrodek nie sprosta dużej konkurencji na rynku doradczym (5,0% respondentów), co mogłoby doprowadzić na przykład do utraty miejsc pracy. Jednak zdecydowana większość badanych, bo 95,0% uważała, że ich ośrodki doradztwa sprostają nowym wyzwaniom stawianym przez konkurencję (rysunek 12).

Badani, mając na uwadze dobro rolników, uznali (67,5% respondentów), że pojawienie się prywatnych firm oferujących doradztwo będzie korzystne dla rolników (rysunek 13). Zdecydowana większość pytaných (70,0%) chciałaby również, aby rolnicy mogli korzystać z porad tych firm. Szczegółowe informacje przedstawiono na rysunku nr 14. Dzięki większej liczbie doradców rolniczych możliwe jest uzyskanie porady w krótszym czasie. Rolnicy mogliby na przykład korzystać z ich usług przy wypełnianiu wniosków na pozyskanie środków finansowych z funduszy strukturalnych. Właśnie w tych działaniach liczy się szybkość i dokładność, a każdy doradca musi poświęcić (w zależności od rodzaju wniosku) odpowiedni czas na jego przygotowanie. W powstaniu prywatnych firm doradczych część badanych (25,0%) nie widziała korzyści dla rolników, a 7,5% nie miało na ten temat zdania (rysunek 13).

Mimo wielu utrudnień (głównie finansowych), które w ostatnich latach przeszli doradcy, to wielu z nich (87,5% respondentów) optymistycznie patrzyło w przyszłość i wierzyło w to, że w przyszłości zawód doradcy rolniczego osiągnie wysoką rangę (rysunek 15). Tylko 7,5% badanych ODR nie miało nadziei na poprawę, a 5,0% nie miało na ten temat zdania.

Rysunek 11

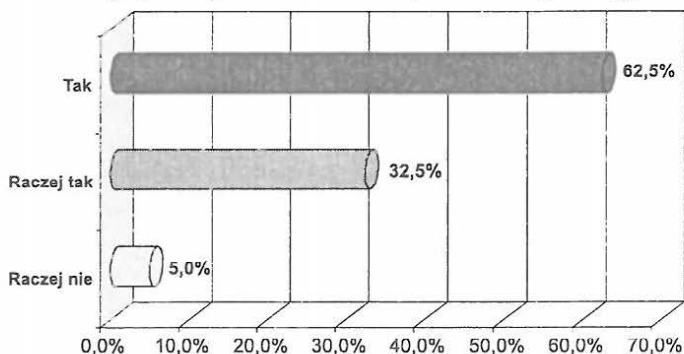
Obawy ośrodków doradztwa rolniczego dotyczące możliwości powstania prywatnych firm doradczych w Polsce

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 12

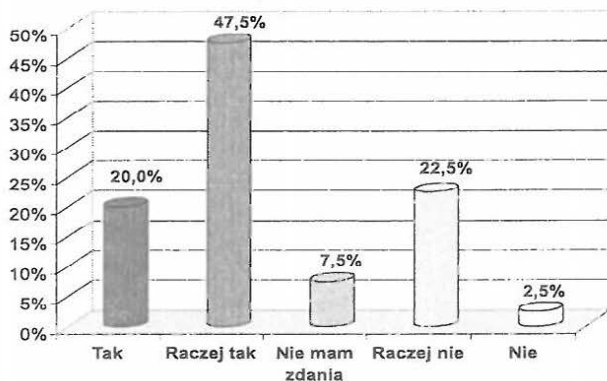
Po powstaniu prywatnych firm doradczych ODR sprostają konkurencji

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 13

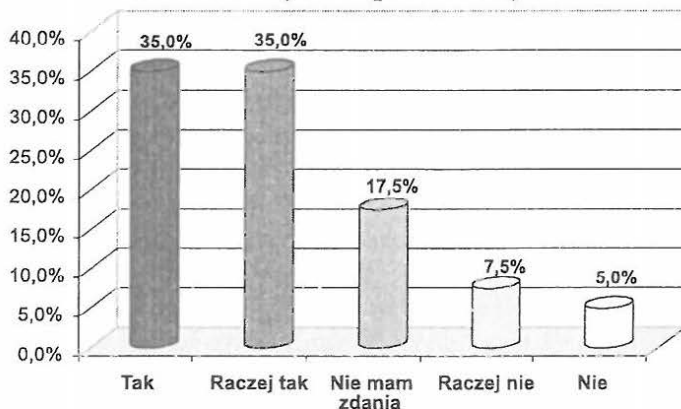
Pojawienie się w Polsce prywatnych firm doradczych byłoby korzystne dla rolników

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 14

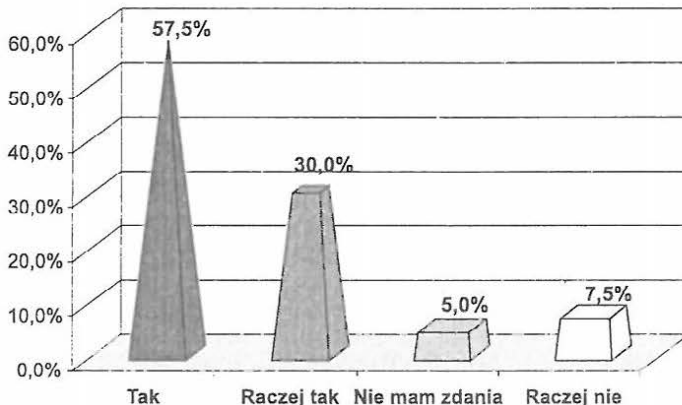
Rolnicy powinni mieć możliwość korzystania z prywatnych firm doradczych w opinii badanych

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 15

Zawód doradcy rolniczego uzyska wysoką rangę w przyszłości zdaniem badanych ODR

Źródło: Wyniki badań własnych.

6. Podsumowanie

Każda przemiana wywołuje reakcje instytucji i osób, które zostaną zmuszone do znalezienia dla siebie nowego miejsca lub zmiany dotychczasowych sposobów działania. Im głębsze modyfikacje tym bardziej nowa sytuacja wydaje się trudna dla otoczenia w sprostaniu nowym regulacjom. Integracja Polski z UE w 2004 roku jest czynnikiem bardzo głęboko oddziałującym w procesy gospodarcze

i społeczne w kraju, dotyczy, więc także doradztwa rolniczego. Wieś i rolnictwo oraz cała sfera agrobiznesu zyskały nowe możliwości dzięki licznym programom wsparcia w ramach WPR UE, w związku z tym zaistniała konieczność włączenia się ODR w Polsce w procesy wsparcia obszarów wiejskich, według nowych regulacji. Przeprowadzone badania dostarczyły informacji na temat dostosowywania się instytucji doradztwa rolniczego w pierwszym okresie po akcesji.

Z badań wynika, że szkolenie kadry doradczej jak również tematyka udzielanych porad była ściśle związana z nowymi uwarunkowaniami, jakie pojawiły się z koniecznością dostosowywania się do integracji oraz przyjęciem nowych regulacji po akcesji do UE. W opinii badanych przedstawicieli ODR dostrzegalna była tendencja zmiany preferencji w zakresie poradnictwa z technologicznego na ekonomiczne, chociaż wśród rolników istniały nadal oczekiwania dotyczące informacji o technologiach produkcji. Najczęściej zwracano się do ODR w sprawach dotyczących wsparcia związanego z nowymi możliwościami finansowania z funduszy UE.

W badanych ODR wyrażano nadzieje, że zawód doradcy zyska wyższą rangę niż w przeszłości, a rolnicy będą mogli korzystać także z pomocy innych firm doradczych, jeśli takie powstaną. Możliwość pojawienia się prywatnych firm świadczących usługi doradcze uznano za korzystne dla rolników i jednocześnie nie wyrażano obaw o własną pozycję na rynku usług doradczych. Dostrzeżono także dosyć wyraźne zwiększenie zainteresowania rolników korzystaniem z pomocy doradczej po integracji z UE. Najczęściej współpracowali z ODR rolnicy o powierzchni gospodarstw 5-20 hektarowych oraz powyżej 40 ha. Nowe kierunki działalności doradczej związane były z programami UE – PROW i SPO. W latach 2004-2006 największym zainteresowaniem cieszyły się informacje dotyczące inwestycji w gospodarstwach oraz wsparcia dla młodych rolników i rent strukturalnych. Znaczna część respondentów uznała, że niektóre obszary działalności rolniczej powinny być dodatkowo dofinansowane – wymieniano na przykład rosliny energetyczne i pszczelarstwo.

LITERATURA

1. Kania J. (2006): Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 63-74.
2. Kania J. (2006): Znaczenie doradztwa w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. [w:] Miejsce doradztwa we wspieraniu rozwoju rolnictwa i wsi na Kujawach i Pomorzu. Materiały konferencyjne. Minikowo, ss. 22-35.
3. Kowalski A. (2006): Zmiany Wspólnej Polityki Rolnej i polityki rozwoju obszarów wiejskich - konsekwencje dla Polski. [w:] Miejsce doradztwa we wspieraniu rozwoju rolnictwa i wsi na Kujawach i Pomorzu. Materiały konferencyjne. Minikowo, ss. 22-35.
4. Matuszak E. (2003): Przygotowanie kadr doradczych do nowych zadań po akcesji z UE. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 39-53.

5. Matuszak E. (2005): Doradztwo rolnicze po zmianach – wybrane aspekty. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 14-25.
6. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 285, poz. 2866).
7. Skórnicki H. (2005): Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 7-13.
8. Skórnicki H. (2006): Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. [w:] Miejsce doradztwa we wspieraniu rozwoju rolnictwa i wsi na Kujawach i Pomorzu. Materiały konferencyjne. Minikowo, ss. 36-42.
9. Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego Dz. U. Nr 251, poz. 2507.
10. Wiatrak A.P. (2006): Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 39-49.
11. Internet 1: www.biomasa.org/jako_paliwo/uprawy_energetyczne/, 25.04.2005 r.

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI

KIERUNKI PRACY DORADCZEJ PO INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ W OPINII PRACOWNIKÓW ODR W POLSCE

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki badań, przeprowadzonych w listopadzie 2004 roku, dotyczących funkcjonowania ośrodków doradztwa rolniczego po integracji z Unią Europejską. Poczta wysłała 46 egzemplarzy kwestionariusza ankiety, z czego wypełniono i odesłano 40, co stanowi 87 % całej populacji ośrodków doradztwa rolniczego funkcjonujących w Polsce. Z badań wynika, że w pierwszym okresie po integracji doradcy udzielali najczęściej porad związanych z procesami dostosowywania się wsi i rolnictwa do wymagań UE oraz regulacjami obowiązującymi po integracji. Rolnicy najczęściej zwracali się o wsparcie związane z nowymi możliwościami finansowania z funduszy UE (75,0%), a byli to głównie użytkownicy gospodarstw o powierzchni 5-20 ha (51,7%) i powyżej 40 ha (14,3%). Zaobserwowano duże zainteresowanie rolników korzystaniem z pomocy doradczej po integracji z UE (95,0%). Nowe kierunki działalności doradczej związane były z programami UE obowiązującymi od 1 maja 2004 roku. W latach 2004-2006, największym zainteresowaniem cieszyły się informacje dotyczące inwestycji w gospodarstwach (29,6%) oraz wsparcia dla młodych rolników (23,5%) i rent strukturalnych (17,4%). Doradcy wyrażali nadzieje, że zawód doradcy zyska w przyszłości wyższą rangę (87,5%). Rolnicy będą mogli korzystać także z pomocy innych firm doradczych, jeśli takie powstaną (70,0%). Możliwość pojawienia się prywatnych firm świadczących usługi doradcze uznano za korzystne dla rolników (67,5%) i jednocześnie nie wyrażano obaw o własną pozycję na rynku usług doradczych (95,0%).

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI

COURSES OF ADVISORY ACTIONS AFTER INTEGRATION WITH THE EUROPEAN UNION ACCORDING TO WORKERS OF AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE CENTERS

SUMMARY

The article deals with the results of surveys concerning functioning the agricultural advisory service centers in the face of integration of Poland with the European Union which were carried out in November 2004. 46 copies of questionnaires were sent by mail, 40 of which were sent back filled in comprising 87% of all agricultural advisory service centers functioning in Poland at that time. The survey results show that in the period right after the integration the advisory dealt mainly with the problems connected with adaptation of rural areas and agriculture to the requirements of the EU laws and regulations. Most often farmers enquired about the possibilities of applying for EU support funds (75,0%). Among those, owners of farms of the size 5-20ha (51,7%) and more than 40 ha (14,3%), were predominant. Significant rise of farmers' interest in agricultural advisory was observed after the integration (95,0%). New courses of advisory actions were connected with the European Union programs implemented in May 2004. The information which enjoyed the most popularity was on the possibilities of farm investments in the years 2004-2006 (29,6%) as well as support for young farmers (23,5%) and structural benefits (17,4%). The respondents expressed hope that the profession of a advisor will enjoy more appreciation (87,5%) and the farmers will be able to take advantage of other advisory firms if such come into being (70,0%). The prospect of formation of new private advisory firms was regarded as very positive for farmers (67,5%), and at the same time the respondents were of the opinion that they would not threaten the position of those which already existed at that time (95,0%).

LESZEK LEŚNIAK
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Krakowie

UDZIAŁ DORADCÓW ROLNICZYCH W PROCESIE TRANSFORMACJI USTROJOWEJ W POLSCE

1. Wprowadzenie

Analiza prac nadesłanych w ramach konkursu na pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi trzech pokoleń doradców rolnych² pod hasłem: „Z polskimi rolnikami ku nowoczesnej wsi” ukazała różnorodność problemów jakie występowały w pracy doradczej, na przestrzeni ponad pół wieku, w Polsce. Wśród problemów dotyczących startu zawodowego doradcy, zdobycia zaufania rolników, stosowania różnorodnych form pracy z rolnikami, ciągłych zmian w polityce rolnej, a także zmian strukturalnych w systemie doradztwa rolniczego, na szczególną uwagę zasługuje rola i udział doradców rolnych w procesie transformacji ustrojowej w Polsce po 1990 roku.

Zgromadzony materiał w postaci prac konkursowych wymagał uzupełnienia, w taki sposób aby możliwe było dokładniejsze określenie udziału i roli doradców rolnych w tym ważnym dla przyszłości polskiego rolnictwa i polskiej wsi procesie. W celu uzyskania materiału poznawczego, znacznie rozszerzającego informacje zawarte w pracach konkursowych, zostały przeprowadzone wśród doradców rolnych badania ankietowe.

2. Metodyka i cel badań

Badania przeprowadzono w oparciu o ankietę przekazywaną doradcom - uczestnikom różnych form kształcenia prowadzonych przez CDR Oddział w Kra-

² Konkurs został zorganizowany w roku 2006, przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, przy współpracy wszystkich Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

kowe oraz uczestnikom seminariów organizowanych przez Oddział w siedzibach Ośrodków Doradztwa Rolniczego. W badaniach, przeprowadzonych w końcu 2006 i na początku 2007 roku, uczestniczyło 267 osób. Stanowiło to około 6% zatrudnionych doradców w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego w Polsce. W 2005 roku w WODR pracowało około 5 500 osób, w tym około 4 500 osób to kadra kierownicza i doradcza [Pabich, 2005]. 132 respondentów to kobiety, 117 mężczyźni, 18 osób nie odpowiedziało na to pytanie. 37 osób nie ukończyło 30 roku życia, 27 było w wieku 30 – 39 lat, 91 w wieku 40 – 49 lat, 50 i więcej lat miało 99 osób, 14 nie określiło swojego wieku. Średnim wykształceniem legitymowało się 26 osób, wyższym 215, w tym z licencjatem 9 osób, 23 osoby nie podały swojego wykształcenia. 81% respondentów posiadało zatem wykształcenie wyższe. Dane te zbliżone są do informacji o udziale doradców i kadry kierowniczej z wyższym wykształceniem w ośrodkach doradztwa rolniczego w 2005 r. - ogółem 76% zatrudnionych [Pabich, 2005].

Badanie przeprowadzono z zachowaniem zasady anonimowości, aby uzyskać bardziej obiektywny materiał źródłowy niż zgromadzony w postaci pamiętników, wspomnień i wypowiedzi, które z zasady posiadają cechy subiektywnych odniesień i są obciążone domniemaniem ostrożności w formułowaniu ocen i poglądów ze względu na identyfikowalność autorów.

Celem badania było poznanie stosunku doradców rolnych do procesu transformacji ustrojowej jak i samoocena doradców ich wpływu na realizację głównych celów transformacyjnej polityki rolnej po 1990 roku. Istotne było także poznanie stosunku doradców do tworzących się związków zawodowych rolników, Izb Rolniczych i działalności partii politycznych na wsi, do procesu integracji Polski z UE oraz identyfikacja głównych form aktywności doradców rolnych przed i po przełomie 1990 roku. Identyfikacja nowych zadań i wyzwań jakie przyniosł proces transformacji ustrojowej, a także działań jakie doradcy podejmowali by tym wyzwaniom sprostać.

3. Wyniki badań

Zgromadzony w wyniku badań materiał poznawczy odnosi się do okresu obejmującego zasadniczo mijające ćwierćwiecze, jest zatem oparty na informacjach zapamiętanych przez respondentów i może być obciążony pewnym błędem niedokładności i subiektywizmem ocen. Dla doradców z dłuższym stażem pracy dokonywanie ocen było trudniejsze niż osób pracujących krócej, nie obciążonych tak bardzo doświadczeniem i emocjonalnym stosunkiem do własnego dorobku.

Tabela 1

Staż pracy badanych doradców

Wyszczególnienie	Staż pracy w ODR			
	Przed 1990 rokiem		Po 1990 roku	
	liczba	%	liczba	%
Nie pracowało	81	30,4	-	-
< 5 lat	37	13,9	63	23,6
6 – 10 lat	63	23,6	21	7,9
11 – 15 lat	39	14,6	19	7,1
16 – 20 lat	11	4,1	127	47,6
21 – 25 lat	7	2,6	4	1,5
> 25 lat	3	1,1	-	-
Brak danych	26	9,7	33	12,3
Razem	267	100	267	100

Źródło: Wyniki badań własnych.

Należy odnotować fakt, że ponad 30% respondentów nie pracowało w doradztwie rolniczym przed 1990 rokiem, natomiast blisko połowa legitymowała się się stażem powyżej 15 lat pracy po 1990 roku. Staż pracy miał istotne znaczenie w ocenie procesów transformacyjnych przez doradców rolnych i ich roli w tych procesach. Staż pracy respondentów w ODR z podziałem na przed i po 1990 roku przedstawiono w tabeli 1.

Jednym z istotnych elementów transformacji ustrojowej było wprowadzenie zasad gospodarki wolnorynkowej w rolnictwie. Proces ten postępował z pewnym opóźnieniem i nie miał tak drastycznego przebiegu jak w środowiskach pozarolniczych. Doradcy mieli problem z jednoznacznym określeniem swojego stosunku do tego procesu, w pierwszych latach transformacji. Ponad jedna trzecia (41,9%) wskazała odpowiedź: *częściowo pozytywny, częściowo negatywny i niezdecydowany*. Jako *pozytywny* proces uznało 47,2% respondentów, a nawet jako *entuzjastyczny* ponad 7%.

Brak jednoznacznej oceny własnego stosunku do procesu wprowadzania zasad gospodarki rynkowej w rolnictwie miało swoje konsekwencje w ocenie skutków tych zmian. Ponad trzy czwarte respondentów wskazało odpowiedź: *przyniosły częściowo pozytywne, częściowo negatywne efekty*.

W ocenie doradców, stosunek rolników do gospodarki rynkowej był umiarkowanie optymistyczny, *budził nadzieje ale i obawy* blisko 44% wskazań, ale już jednoznaczne określenia wskazują na przewagę *obaw*, ponad 31% w stosunku do *nadziei*, z różnicą ponad 13%.

Rolnicy, w opinii doradców ocenili, że zmiany wywołane urynkowaniem są *w zasadzie pozytywne, wzmocniły się dobre i słabe gospodarstwa*, łącznie 50% wskazań. Ponad 31% wskazań sugerowało, że proces urynkowania *nie miał wpływu na gospodarstwa rolne*.

201 doradców (tj. 75,3% ogółu badanych) twierdziło, że *miało wpływ na procesy ekonomiczne w gospodarstwach rolnych*, 55 (tj. 20,6% ogółu badanych) *wplywu nie miało*, natomiast 11 doradców (tj. 4,1% badanych) nie udzieliło odpowiedzi.

Doradcy rolni proces transformacji ustrojowej postrzegali w aspekcie zmian jakie bezpośrednio dotykały gospodarstwa rolne. Wynikało to z faktu, że rolnicy właśnie do doradców rolnych zwracali się o pomoc w rozwiązywaniu problemów wywołanych wprowadzaniem zasad gospodarki rynkowej w rolnictwie. Jak wynika z przeprowadzonych badań doradcy szybko dostosowali się do nowej sytuacji.

183 doradców opisało na czym polegał ich wpływ na procesy ekonomiczne w gospodarstwach rolnych, tylko 19 spośród tych, którzy wskazali, że taki wpływ mieli, nie opisało na czym on polegał.

Opisane uzasadnienia zostały pogrupowane według następujących aktywności: oddziaływanie doradców na świadomość rolników i ich postawy, promocja programów pomocowych i pomoc w wypełnianiu wniosków (w dostępie do funduszy unijnych), doradztwo ekonomiczne, doradztwo w zakresie nowych technologii oraz szkolenia zawodowe, a także w zakresie przedsiębiorczości. Bardzo często wypowiedzi jednego doradcy zawierały wskazania na różne formy aktywności. Wybór i pogrupowanie, ma więc charakter umowny i zostało wykonane według dominującej formy w wypowiedzi danego doradcy.

Najwięcej wypowiedzi (57 doradców) zostało zakwalifikowanych do grupy określonej jako działania mające wpływ na kształtowanie świadomości i postawy rolników. Sytuacje, w których znaleźli się rolnicy po wprowadzeniu zasad gospodarki rynkowej do rolnictwa wymagały nie tyle konkretnej porady fachowej co uświadomienia rolnikom, że ich przyszłość i przyszłość gospodarstw zależy od nich samych.

Dla doradcy „...najważniejsze było przekonać rolnika, żeby przestawił swoje myślenie,... że teraz sam będzie musiał zabiegać o zbyt swoich produktów”. Rolą doradcy „...było pokazać jak przeprowadzić analizę potencjału gospodarstwa, jak wykorzystać możliwości lokalnego rynku do zbytu produktów, w ogóle przekonać rolnika, że musi się nauczyć samodzielnie poruszać w gospodarce wolnorynkowej”.

Wśród wielu problemów, wyrażonych w opiniach doradców, z którymi musieli się zmierzyć, były m.in.:

- „- przekonanie rolników o konieczności podjęcia ryzyka inwestowania w gospodarstwo,
- uświadomienie rolnikom, że prawa ekonomiczne są obiektywne i również oddziałują na gospodarstwa rolne,
- przekonanie rolników, że można łagodzić skutki transformacji ekonomicznej poprzez sięganie po pieniądze z UE,
- przekonanie rolników, że warto ubiegać się o środki finansowe z programów unijnych”.

Od początku transformacji rolnictwa, zmian w kierunku gospodarki rynkowej, odczuwany był w Polsce brak kompleksowego systemu informacji rolniczej [Drygas, 2001]. Z tym problemem również musieli sobie radzić doradcy. Dlatego „...

kierowali rolników na różne szkolenia, a także sami starali się uczestniczyć w różnych formach kształcenia i poszukiwać niezbędnych informacji. Dzięki temu mogli sami im doradzać jak dostosować gospodarstwo do nowe sytuacji”.

Dla doradców rolnych okres transformacji ustrojowej i wprowadzanie zasad gospodarki rynkowej w rolnictwie łączyły się z działaniami informacyjnymi i promującymi integrację Polski z Unią Europejską. Programy przedakcesyjne, a następnie programy UE skierowane do rolników i wsi stanowiły ważny element procesów ekonomicznych w gospodarstwach rolnych.

49 doradców, akcentowało działania związane z pomocą doradczą służącą pozyskiwaniu środków finansowych z UE. Ja wynika z wypowiedzi doradców prowadzili „...działania informacyjne i szkoleniowe, pomagali w opracowywaniu wniosków o dofinansowanie w ramach PROW i SPO, informowali o możliwości zaciągania kredytów preferencyjnych, pomagali w opracowaniu biznesplanów”.

Doradztwo ekonomiczne dominowało w wypowiedziach 35 doradców i było powiązane z doradztwem w zakresie pozyskiwania środków z funduszy Unii Europejskiej. Wyłączenie tej formy aktywności, umieszczenie w nowej grupie problemowej uzasadnia fakt, że doradcy musieli zmienić swoje własne podejście do zagadnień ekonomicznych związanych z funkcjonowaniem gospodarstw rolnych w warunkach gospodarki rynkowej. Urynkowienie w rolnictwie spowodowało nową dynamikę rozwojową. Do tej pory rolnictwo mogło funkcjonować bardziej statycznie. Teraz zmiany stały się konieczne. Jeżeli nawet rolnik nie był skłonny reformować swoje gospodarstwo, to był zmuszony. Brak reform oznaczał zagrożenie bytu. Doradcy, jak wynika z ich samooceny udoskonaliли swoje umiejętności i mogli być skuteczni w doradztwie dla rolników.

Doradztwo technologiczne dominowało w wypowiedziach 25 doradców i było powiązane z doradztwem ekonomicznym. W tym zakresie doradcy również musieli zdobyć nowe umiejętności i na bieżąco je aktualizować. Nowe technologie stanowiły ważny czynnik wzmacniający pozycje gospodarstw rolnych na uwolnionym rynku. Tylko te gospodarstwa, których właściciele potrafili zmienić dotychczasowe sposoby produkcji i nie bali się ryzyka miały szansę konkurencji na rynku.

Transformacja ustrojowa i urynkowienie gospodarki postawiło przed doradcami konieczność wskazywania rolnikom nowych źródeł dochodów na wsi. Ta problematyka dominowała w wypowiedziach 19 doradców. Działania te sprowadzały się między innymi do „...promowania przedsięwzięć przynoszących dodatkowe dochody, ...prowadzenia szkoleń z zakresu bardziej dochodowych kierunków produkcji rolniczej, ...wskazywania na możliwości dodatkowych źródeł dochodu - organizowanie gospodarstw agroturystycznych, rękodzielnictwa itp., ...przekonywania rolników by w oparciu o fundusze z UE modernizowali swoje gospodarstwa, kupowali potrzebny sprzęt i materiał hodowlany, a także rozpoczynali działalność usługową dla

rolnictwa”. Wypowiedź jednego z doradców charakteryzuje sytuację gospodarstw „...Dobre i większe obszary gospodarstwa zdecydowanie częściej sięgały po środki przedakcesyjne i SPO na modernizację swoich gospodarstw. Te gospodarstwa mogą dziś konkurować na rynku. Gospodarstwa rolników, którzy bali się zmian, zatrzymały się w rozwoju i obecnie są słabe.”

W tabeli 2 przedstawiono wskazania doradców na poszczególne rodzaje aktywności, poprzez które wpływali na procesy ekonomiczne w gospodarstwach rolnych.

Tabela 2

Rodzaje aktywności doradców rolnych, przy pomocy których wpływali na procesy ekonomiczne w gospodarstwach rolnych

Wyszczególnienie	Wskazania	
	Liczba	%
Kształtowanie świadomości i postawy rolników	57	31,1
Promocja integracji Polski z UE i pomoc doradczą w pozyskiwaniu środków finansowych z UE	49	26,8
Doradztwo ekonomiczne	35	19,1
Doradztwo technologiczne	25	13,7
Wskazywania rolnikom nowych źródeł dochodów	17	9,3
Razem	183	100,0

Źródło: Wyniki badań własnych.

Doradcy, którzy zadeklarowali, że nie mieli wpływu na procesy ekonomiczne w gospodarstwach rolnych, w uzasadnieniach najczęściej wskazywali na „...krótka staż pracy w doradztwie, brak możliwości oddziaływania na rolników, ze względu na ich samodzielność w podejmowaniu decyzji”, czy też uzasadniali swoją postawę „...brakiem możliwości oddziaływania doradztwa rolniczego na procesy polityczno-ekonomiczne w kraju i tym samym w rolnictwie”.

Proces integracji Polski z Unią Europejską stanowił istotny czynnik dynamizujący zmiany ekonomiczne w gospodarce rolnej i na obszarach wiejskich. W przeprowadzonych badaniach ankietowych zapytano doradców o ich stosunek do integracji, rolę jaką odegrali w informowaniu i promowaniu integracji, o wpływ procesu integracji europejskiej na rolnictwo, a także o ocenę stosunku rolników do efektów integracji. W tabeli 3 przedstawiono stosunek doradców do integracji Polski z Unią Europejską przed 1 maja 2004 roku.

Tabela 3
Stosunek doradców rolnych do integracji Polski z Unią Europejską
przed 1 maja 2004 roku

Wyszczególnienie	Wskazania	
	Liczba	%
Bardzo pozytywny	67	25,1
Pozytywny	98	36,7
Raczej pozytywny	79	29,6
Raczej negatywny	8	3,0
Negatywny	1	0,4
Obojętny	3	1,1
Nie mam zdania	5	1,9
Brak odpowiedzi	6	2,2
Razem	267	100,0

Źródło: Wyniki badań własnych.

Jak wynika z przedstawionych danych, stosunek doradców do procesu integracji Polski z Unią Europejską był pozytywny. Na 267 respondentów 244, tj. 91,4%, określiło swój stosunek do integracji jako: bardzo pozytywny, pozytywny i raczej pozytywny. Z ogólnej liczby respondentów 219, tj. 82% zadeklarowało, że uczestniczyło w działaniach informacyjnych i promujących integrację Polski z UE, 43, tj. 16,1%, że nie brało udziału w tego rodzaju pracach, a 5 respondentów, tj. 1,9% nie udzieliło odpowiedzi.

Po wejściu do Unii Europejskiej około 1,9 mln gospodarstw rodzinnych wymagało wręcz indywidualnego potraktowania, aby bez problemów mogły przejść pierwszy etap integracyjny [Wawrzyniak, Wojtasik, 2005]. Skala zadań, jakie musieli podjąć doradcy była bardzo duża.

Wcześniejsze doświadczenia związane z udzielaniem rolnikom pomocy doradczej w pozyskiwaniu pomocy finansowej z programu SAPARD wskazują, że największym dla Ośrodków Doradztwa Rolniczego problemem był brak wystarczających środków na finansowanie kosztów współpracy z rolnikami, kosztów związanych z pomocą w przygotowaniu wniosków (dojazdy do gospodarstw, niezbędne kontakty z instytucjami i urzędami, telefony) [Matuszak, Mościcki, 2002].

Prowadzenie przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego kampanii informacyjnej i promującej integrację, nie byłoby możliwe bez osobistego zaangażowania się doradców.

Doradcy deklarujący swoją aktywność w promowaniu integracji europejskiej sami ocenili sposób zaangażowania w te działania. 58% doradców oceniło, że działania w tym zakresie prowadzili z pełnym przekonaniem i zaangażowaniem; blisko 28% przyznała, że bez przekonania choć solidnie; zaledwie nieco powyżej 4% doradców starało się nie uczestniczyć w takich działaniach. Żaden z doradców nie pozorował takich działań z konieczności, natomiast 10% nie było zdecydowa-

nych jak określić sposób własnego zaangażowania w działania informacyjne i promujące integrację Polski z UE.

Ocenę wpływu integracji europejskiej na rolnictwo przedstawiono w tabeli 4. W ankiecie założono, że doradca może dokonać więcej niż jednego, ale nie więcej niż trzy wybory, dlatego procentowe wskaźniki odnoszą się do ogólnej liczby wskazań, czyli 570.

Tabela 4

Wpływ integracji europejskiej na rolnictwo w ocenie doradców

Wyszczególnienie	Wskazania	
	Liczba	%
Wzrosło poczucie godności rolnika	25	4,4
Umocniły się gospodarstwa towarowe	113	19,8
Powstały nowe szanse na zbyt produktów rolnych	39	6,8
Gospodarstwa uzyskały wsparcie finansowe i mogły się rozwijać	181	31,8
Dobre gospodarstwa podupadły	7	1,2
Dla słabych gospodarstw stworzone zostały nowe możliwości rozwoju	83	14,6
Rolnictwo uzyskało szerszy dostęp do nowoczesnych technologii i nowoczesnego sprzętu	72	12,6
Wzrosło zainteresowanie rolnictwem ze strony młodzieży	37	6,5
Brak odpowiedzi	5	0,9
Inne	8	1,4
Razem	570	100,0

Źródło: Wyniki badań własnych.

Na tle bardzo pozytywnej oceny doradców, wpływu integracji europejskiej na polskie rolnictwo, warto przytoczyć ocenę tego procesu przez rolników, uwzględniając fakt, że nie jest ona pozbawiona pewnych subiektywnych obciążeń, pochodzi bowiem z obserwacji i opinii doradców. W tabeli 5 przedstawiono stosunek rolników do efektów integracji Polski z UE, w opinii doradców.

Tabela 5

Stosunek rolników do efektów integracji Polski z Unią Europejską, w opinii doradców

Wyszczególnienie	Wskazania	
	Liczba	%
Są zadowoleni	91	34,1
Jest im to obojętne	3	1,1
Są rozczarowani	59	22,1
Nadal mają nadzieję	85	31,8
Inne	24	9,0
Brak odpowiedzi	5	1,9
Razem	267	100,0

Źródło: Wyniki badań własnych.

Podstawowym warunkiem dobrego doradztwa jest zaufanie, jakim rolnicy darzą doradców [Ban, Hawkins, 1997]. Jak wynika z przeprowadzonego badania,

w przekonaniu doradców, rolnicy darzyli ich: zaufaniem – blisko 40% wskazań; szacunkiem – ponad 21% wskazań, a uznaniem – ponad 21% wskazań. W tabeli 6 przedstawiono opinie respondentów na temat stosunku rolników do doradców. W ankiecie zaznaczono, że jeden respondent może wskazać więcej niż jedną, ale nie więcej niż trzy, spośród zaproponowanych rodzajów ocen.

Tabela 6

Stosunek rolników do doradców rolnych, w ocenie doradców

Wyszczególnienie	Wskazania	
	Liczba	%
Uznanie	109	21,2
Szacunek	111	21,6
Zaufanie	203	39,6
Lekceważenie	9	1,8
Zazdrość	3	0,6
Obojętność	27	5,3
Nieufność	18	3,5
Niechęć	3	0,6
Inny	17	3,3
Brak odpowiedzi	13	2,5
Razem	513	100

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Podsumowanie

Przeprowadzone badania pokazują, że proces transformacji ustrojowej w Polsce po 1990 roku w zakresie dotyczącym wsi i rolnictwa odbywał się z aktywnym uczestnictwem Ośrodków Doradztwa Rolniczego i doradców, mimo braku, odpowiednio wysokich środków finansowych i niewystarczającego zapewnienia potrzebnej informacji.

W niniejszym artykule autor koncentruje się głównie na ekonomicznych aspektach procesu transformacji w rolnictwie mimo, że badanie obejmowało również polityczne i społeczne problemy. Wybór tej problematyki wynika z faktu, że dla rolników znacznie ważniejsze były skutki ekonomiczne niż polityczne i społeczne. Doradcy podkreślali, że ich zadania doradcze dotyczyły funkcjonowania gospodarstw rolnych w kontekście ekonomicznym, gospodarczym, a nie politycznym.

Doradcy nie zawsze w sposób zdecydowany określali swój stosunek do postawionych w ankiecie problemów, ale całościowa analiza uzyskanego materiału poznawczego wskazuje na aktywne i duże zaangażowanie doradców, a nie bierne wykonywanie poleceń, czy realizowanie zadań statutowych.

W odpowiedziach na pytania otwarte daje się zauważyć sporo emocjonalnego stosunku do problemów z jakimi przyszło się zmierzyć doradcom w procesach transformacji gospodarki, głównie z jej urynkowaniem.

Ogólna ocena przebiegu procesów transformacji przez doradców była pozytywna. Doradcy w większości określali swój stosunek do wybranych zagadnień w kategoriach poparcia i zaangażowania w procesy przemian ustrojowych w obszarze ekonomicznym.

Szczególnie duże zaangażowanie wykazali doradcy przy prowadzeniu działań informacyjnych i promujących integrację Polski z Unią Europejską. Ma to znaczenie w kontekście znanych, negatywnych i pełnych obaw postaw rolników wobec integracji. Znaczącą rolę odegrali doradcy w kształtowaniu nowego, otwartego podejścia rolników do wyzwań jakie proces transformacji ustrojowej, a następnie integracji europejskiej, przyniósł na polską wieś.

Należy podkreślić fakt, że doradcy, często we własnym zakresie uczyli się nowej sytuacji w gospodarce rolnej, dostosowywali formy i metody pracy doradczej do nowych okoliczności i co najważniejsze sprostali wyzwaniom, o czym świadczą uznanie, szacunek i zaufanie rolników (ponad 82% wskazań stanowiły oceny pozytywne). Nawet jeżeli uwzględnimy, że oceny formułowane przez doradców, w imieniu rolników są ocenami pośrednimi to i tak wyniki badań dostarczyły wielu cennych informacji i wskazań dotyczących przemian w rolnictwie.

Niniejszy artykuł nie wyczerpuje wszystkich problemów jakie zostały opisane w ankietach przez doradców. Pominięte zostały obszary problemowe dotyczące oceny partii politycznych na wsi, związków zawodowych rolników, Izb Rolniczych, a także doskonalenia zawodowego doradców i głównych form aktywności doradczej przed i po 1990 roku.

LITERATURA

1. Drygas M. (2001): Potrzeby informacyjne Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1/01.
2. Matuszak E., Mościcki K. (2002): Doradztwo rolnicze w kontekście integracji z Unią Europejską. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/4/02.
3. Pabich A. (2005): Stan zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego w 2005 roku. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/05.
4. Wawrzyniak B. M., Wojtasik B. (2005): Rolnicy polscy po roku funkcjonowania w Unii Europejskiej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1/05.
5. Zawisza S., Augustowska E. (2006): Wpływ integracji z Unią Europejską na funkcjonowanie doradztwa rolniczego na przykładzie Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1/06.
6. van den Ban A.W., Hawkins A.S. (1997): Doradztwo rolnicze. Wydawnictwo MSDR. Kraków.

LESZEK LEŚNIAK

UDZIAŁ DORADCÓW ROLNICZYCH W PROCESIE TRANSFORMACJI USTROJOWEJ W POLSCE

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje wyniki badań, których celem było poznanie stosunku doradców rolnych do procesu transformacji ustrojowej i samooceny ich wpływu na realizację głównych celów transformacyjnej polityki rolnej po 1990 roku. W badaniach przeprowadzonych pod koniec 2006 i na początku 2007 roku uczestniczyło 267 doradców rolnych.

Przeprowadzone badania pokazują, że proces transformacji ustrojowej w Polsce po 1990 roku, w zakresie dotyczącym wsi i rolnictwa odbywał się z aktywnym uczestnictwem doradców rolniczych.

Stosunku doradców do procesu transformacji jest na ogół pozytywny. Doradcy w większości określali swój stosunek do wybranych zagadnień w kategoriach poparcia i zaangażowania w proces zmian ustrojowych w obszarze przemian ekonomicznych.

Należy podkreślić fakt, że doradcy, w nowej sytuacji w gospodarce rolnej, dostosowywali formy i metody pracy doradczej do nowych okoliczności i co najważniejsze sprościli wyzwaniom, o czym świadczą uznanie, szacunek i zaufanie rolników.

LESZEK LEŚNIAK

THE ROLE OF THE AGRICULTURAL ADVISORS IN THE TRANSFORMATION PROCESS OF POLITICAL SYSTEM IN POLAND

SUMMARY

The article presents the results of the studies conducted among agricultural advisers. The aim of the studies was to know a relation of the agricultural advisers to the transformation process of political system and a self-assessment concerning the influence on the realization of main objectives of agricultural policy transformation after 1990. 267 agricultural advisers took part in the studies carried out at the end of the year 2006 and at the beginning of 2007.

The results of the studies show that the transformation process of political system in Poland after 1990 concerning countryside and agriculture was assisted actively by the agricultural advisers.

General valuation of the transformation process by the agricultural advisers was positive. The majority of the advisers defined their relation to the issue as supporting and actively involved in the process of the economic policy transformation.

It is important to note that advisers often used to teach themselves about the new situation in agriculture, adopt the methods of advisory service to the new circumstances and what is the most important they have met their challenges. The evidence for that is appreciation, respect and trust of farmers.

EUGENIUSZ K. CHYLEK
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

OCENA WPŁYWU ODDZIAŁYWANIA WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ NA KIERUNKI ROZWOJU POLSKIEGO ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH

1. Wstęp

Dyskusje o przyszłości i perspektywach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) prowadzone są coraz częściej zarówno w kontekście rozwijającej się globalizacji, perspektywach zwiększania się liczby konsumentów i ich wymagań, jak i przewidywanej ewolucji technologicznej, technicznej i organizacyjnej w poszczególnych ogniwach łańcucha produkcji rolniczej. Można przypuszczać, że perspektywy dla rozwoju sektora rolnego i obszarów wiejskich uwarunkowane będą, w stopniu dominującym, zakresem i skalą zmieniających się oczekiwań konsumentów wobec żywności. Będą też uzależnione od zgłaszanych preferencji, co do warunków życia mieszkańców wsi i małych miast leżących na obszarach wiejskich. Sądzić należy, że przyszłe pokolenia sprawom tym poświęcać będą jeszcze więcej uwagi, a co za tym idzie i nakładów finansowych.

2. Wspólna Polityka Rolna i jej główne cele

Główne założenia Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), stanowiące istotny wkład w strategię lizbońską zostały przyjęte przez Radę Unii Europejskiej w Göteborgu w 2001 r. i potwierdzone w konkluzjach strategii lizbońskiej z Salonik w 2003 r. Przyjęte we WPR rozwiązania, uwzględniające wzrost ekonomiczny w powiązaniu ze zrównoważonym wykorzystywaniem zasobów naturalnych, to zasady, które przyświecały ostatnim reformom WPR. Uznano, że rozwój gospodarczy musi iść w parze z właściwym wykorzystaniem zasobów naturalnych oraz kontrolowaniem poziomu produkcji odpadów, dbaniem o bioróżnorodność, troską o ekosystem i ochroną przed wyjąławianiem gleby. By sprostać tym wyzwaniom, Rada

Unii Europejskiej uznawała, iż WPR opierać się ma w przyszłości na zasadach zrównoważonego rozwoju. Aby osiągnąć ten cel, należy zwiększyć nacisk na racjonalne, z punktu widzenia społeczeństw państw członków UE, zasady wytwarzania produktów rolno-spożywczych wysokiej jakości, w tym zwłaszcza by metody ich wytwarzane były przyjazne dla środowiska, z zachowaniem bioróżnorodności.

Opinie ekspertów Komisji Europejskiej i dane Eurostatu wskazują, że rolnictwo może stać się ważnym źródłem dobrobytu w UE. Produkcja żywności (wraz z napojami) stanowi 14,7% łącznej sumy produkcji o wartości 792 mld euro. Rolnictwo jest trzecim, co do wielkości źródłem zatrudnienia w Europie. Europa zaś drugim, co do wielkości eksporterem żywności na świecie. Eksport rolny w 2006 r. osiągnął poziom 68,088 mld euro.

Od początku lat dziewięćdziesiątych WPR przechodzi nieustanne zmiany i reformy. Ich celem jest zwiększenie konkurencyjności w rolnictwie, przez zamianę cen gwarantowanych na rzecz dopłat bezpośrednich. Ważnym krokiem były reformy podjęte w latach 2003-2004, zakładające rozdzielenie dopłat bezpośrednich i produkcji oraz skoncentrowanie się na potrzebach konsumentów. Ta zmiana była kamieniem milowym w kierunku stworzenia WPR zorientowanej rynkowo oraz kładącej nacisk na zrównoważony rozwój. Kontynuacja rozdzielenia dopłat bezpośrednich od wielkości produkcji będzie powodowała dalsze urynkowanie rolnictwa. Przewiduje się, że będzie się to wiązać z lepszymi perspektywami rozwoju rolnictwa. Ekologiczny, zrównoważony rozwój utrzymany zostanie przez redukcję dopłat do produkcji, których negatywnym, dalekosiężnym skutkiem mogłaby być degradacja środowiska. Subsydiowanie rolnictwa uzależnione będzie od wymogów związanych z ochroną środowiska, a jego kondycja ekonomiczna uwarunkowana będzie od jakości produkcji i jej dostosowania do oczekiwań konsumentów. Rolnicy będą mieć większą swobodę w dostosowywaniu produkcji do wymogów rynku. Taki system funkcjonowania rolnictwa powinien też wpłynąć na skalę i zakres procesów wdrażania innowacji w sektorze rolno-spożywczym.

Biorąc pod uwagę dobro konsumentów, w latach 2003-2004 wprowadzono propozycję zmian WPR, które zakładały określone standardy bezpieczeństwa i jakości żywności oraz regulacje dotyczące zdrowia i jakości życia zwierząt. Wyższa jakość produkcji będzie jednocześnie gwarantować większą konkurencyjność na rynku i lepsze dostosowanie do wymagań konsumenta. Nowa WPR motywuje rolników do lepszego zarządzania swoimi gospodarstwami oraz wskazuje na rynkowe zorientowanie rolnictwa, nie zaś na jego dotowanie, na przykład w formie działań interwencyjnych. Ponadto znosi wiele negatywnie działających bodźców, które istniały w ramach starej WPR. Konkurencyjność wymusi liczne zmiany w kulturze i nawykach pracy w wielu obszarach. Proces ten wymagać będzie odpowiedniego wsparcia i zachęty (tak politycznej, jak i finansowej). W tej sferze będą dokonywać się największe przeobrażenia w nadchodzących latach, dlatego

też szczególnego znaczenia nabiorą instrumenty wspierania wsi. Dodatkowym bodźcem dla rozwoju wsi będzie przesunięcie środków począwszy od 2007 r., z obszaru dopłat bezpośrednich na specjalne działania na rzecz rozwoju wsi. Będą one skierowane na promowanie konkurencyjności, lepszego zarządzania ziemią i gospodarką obszarów wiejskich. Do głównych celów wsparcia realizacji strategii rozwoju wsi zaliczyć należy:

- pomoc w dostosowaniu do warunków rolnictwa wolnorynkowego;
- promocję nowych strategii radzenia sobie ze sprzedażą oraz ryzykiem na wolnym rynku;
- zwiększenie liczby inicjatyw gospodarczych oraz zatrudnienia;
- inwestowanie w rozwój małych przedsiębiorstw;
- wsparcie wdrażania technologii innowacyjnych i B&R;
- wzmacnianie dynamizmu przedsiębiorczości;
- lepsze zarządzanie produkcją żywności ekologicznej;
- zachęcanie do wdrażania ICT;
- wykorzystanie możliwości płynących z poprawy infrastruktury oraz ekologicznego zarządzania gruntami.

Ostatnie reformy WPR przyczyniły się w znacznym stopniu do zmiany nastawienia do otwartego i konkurencyjnego rynku. Działania na rzecz rynkowego funkcjonowania sektora rolno-spożywczego wymuszają wśród instytucji otoczenia, a także samych zainteresowanych producentów warunki do:

- zwiększenia dostępności do informacji o produktach i ich jakości;
- zachęty wprowadzania systemów zarządzania, które bardziej odpowiadają warunkom zmieniającego się rynku, zwłaszcza w nowych państwach członkowskich;
- wspierania przedsiębiorczości, zasadniczej dla dynamicznego rozwoju gospodarstw rolnych;
- poprawy jakości produktów (istnieje duże zapotrzebowanie na produkty przetworzone oraz produkty rolne wysokiej jakości).

Inne ważne korzyści w obszarze inwestowania w kapitał ludzki pracujący w sektorze rolno-spożywczym i na rzecz rozwoju obszarów wiejskich to:

- wymiana doświadczeń,
- doradztwo w dziedzinie strategii rozwoju i systemów zarządzania,
- planowanie,
- budowanie sieci współpracy,
- treningi i szkolenia.

Z punktu widzenia obywateli Europy zróżnicowanie struktury rolnictwa, w tym typów gospodarstw, odgrywa niezwykle ważną rolę. Wprowadzenie rozwiązań umożliwiających ich funkcjonowanie jest inwestycją w przyszłość, szansą na stworzenie nowych miejsc pracy i zachęta do dywersyfikacji obszarów wiej-

skich. Bez odpowiednich strategii rozwoju obszarów wiejskich obywatele UE będą mieli nikły wpływ na kształtowanie rynku pracy i budowanie dobrobytu.

Z ostatnich danych Eurostatu wynika, że obywatele Europy akceptują zmiany w zakresie polityki rolnej, które związane są z dofinansowywaniem rolników. 66% mieszkańców Europy uważa, że przekształcenie WPR z systemu dopłat powiązanych z produkcją na system, którego podstawowym celem jest wspieranie gospodarki wsi jako całości (przy zachowaniu dopłat bezpośrednich dla rolników), jest korzystne. Pomimo iż WPR znajduje akceptację opinii publicznej UE, która postrzega ją jako dochodową, nadal konieczne są zmiany. Komisja zaproponowała kwotę w wysokości 88,75 mld euro na fundusz rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013. Kwota ta jest niezbędna dla osiągnięcia zadeklarowanych celów rozwoju wsi, czyli innowacyjności i dywersyfikacji poza tradycyjnymi obszarami rolniczymi. Działania w ramach strategii rozwoju, które wychodzą naprzeciw oczekiwaniom społecznym i zakładają tworzenie konkurencyjnego rolnictwa, leśnictwa i przemysłu spożywczego w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju, wspierającego podstawy społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich UE, są priorytetem działań KE.

3. Strategia Lizbońska jako forma wsparcia WPR i jej wpływ na rolnictwo i obszary wiejskie

Wdrożenie Strategii Lizbońskiej jest niezbędne i korzystne, tak dla sektora rolno-spożywczego jak i obszarów wiejskich. Założenia Strategii Lizbońskiej wdrażane przez Komisję, między innymi w obszarze sektora rolno-spożywczego obejmują następujące zagadnienia:

- poszerzenie obszaru wspólnego rynku;
- zapewnienie otwartych i konkurencyjnych rynków w obrębie UE i poza nią;
- poprawę i rozwój infrastruktury;
- zwiększenie inwestycji i wprowadzenie ulg podatkowych w obszarze badań i rozwoju (B&R);
- promocja innowacyjności, nowych technologii informatycznych i telekomunikacyjnych (information and communications technologies- ICT) oraz zrównoważonego rozwoju;
- promocja technologii ekologicznych;
- przeznaczenie większych funduszy na innowacje, szkolenia i infrastrukturę;
- zwalczanie bezrobocia wśród młodych ludzi;
- ulepszanie i zmniejszanie liczby przepisów i regulacji.

W gospodarstwach rolnych i mniejszych przedsiębiorstwach przetwórczych ICT wdrażane jest w nikłym stopniu. Dlatego też wsparcie procesów inwestycyjnych może stanowić:

- zachętę do wprowadzania ICT (na przykład zastosowanie szerokopasmowej transmisji danych), celem promocji nowych form sprzedaży oraz radzenia sobie z ryzykiem;
- wsparcie wiejskich projektów ICT: sprzęt komputerowy, szkolenia oraz stworzenie odpowiednich sieci;
- poprawę w dziedzinie agroturystyki przez zastosowanie ICT (poprawa systemu rezerwacji miejsc, promocja, odnośniki ukazujące możliwości wypoczynku i rekreacji).

Technologie innowacyjne niezbędne są dla poprawienia konkurencyjności europejskiego sektora rolniczego oraz produkcji żywności ekologicznej. Wdrażanie precyzyjnych technologii w uprawach może poprawić wydajność ekonomiczną i standardy ekologiczne w gospodarstwach wiejskich. Projekty ekologiczne, takie jak Natura 2000 [Communication, 2005], mogą być wykorzystane jako modelowe. Małe przedsiębiorstwa zajmujące się przetwarzaniem żywności oraz rolnicy zajmujący się produkcją mogą uzyskać dostęp do nowych technologii i produktów przez: inwestycje w sprzęt, proces zarządzania i szkolenia oraz inwestycje w technologie innowacyjne koncentrujące się na indywidualnych gospodarstwach rolników, a także na budowie sieci produkcji żywności ekologicznej (w szczególności produktów najwyższej jakości).

Według ekspertów Komisji Europejskiej rozwój wsi doprowadzić może do efektywniejszego wdrażania innowacji w sektorze rolno-spożywczym, poprzez współpracę i wymianę doświadczeń. Współpraca w zakresie badań i rozwoju (B&R), między placówkami badawczymi, przemysłem spożywczym i rolnikami może przyczynić się do wdrożenia nowych technologii i procesów, a tym samym umożliwić gospodarstwom-przedsiębiorstwom, o różnej skali produkcji, na skuteczne funkcjonowanie w warunkach gospodarki rynkowej. Komisja Europejska podkreśla wagę i znaczenie dla polityki sektora rolno-spożywczego i rozwoju wsi współpracy między sektorem publicznym i prywatnym. Nadal ważnym instrumentem promocji podejścia innowacyjnego do rozwoju wsi i sektora rolno-spożywczego będą zagadnienia konkurencyjności oraz procesy tworzenia nowych miejsc pracy i dywersyfikacja na obszarach wiejskich,

Działania te mogą przyczynić się do:

- wsparcia restrukturyzacji rolnictwa, w szczególności w nowych państwach członkowskich;
- zachęcanie rolników subwencjonowanych do pełniejszego uczestnictwa w rynku i zwiększenia przychodu (szczególnie ważne w nowych państwach członkowskich);
- wspierania rozwoju małych przedsiębiorstw (np. przez sprzęt, szkolenia i treningi);
- rozwoju przedszkoli na obszarach wiejskich, ich brak zdecydowanie pogarsza sytuację kobiet na rynku pracy;

- wspierania wspólnych przedsięwzięć. W wielu dziedzinach kobiety z terenów wiejskich rozwinęły działalność doradczą i zaangażowały się w promowanie produktów rolnych i regionalnych wysokiej jakości.

Coraz częściej w państwach Unii, sygnalizowanym działaniem w stosunku do sektora rolnego, także w Strategii Lizbońskiej, jest wykorzystanie produkcji rolniczej na cele niespożywcze. W Europie istnieje olbrzymi potencjał do zwiększenia produkcji biomasy i odnawialnych źródeł energii. Stworzyłoby to obszar nowych możliwości na wsi oraz pomogłoby w osiągnięciu celów wyznaczonych w Protokole z Kyoto, które zakładają redukcję emisji gazów cieplarnianych. W założeniach obecnej WPR, a także Strategii Lizbońskiej, przewidziane są działania skierowane na uzyskiwanie odnawialnych surowców oraz ich przetwarzanie. Przykładem może być dopłata w wysokości 45 euro od hektara dla rolników produkujących zboża, z których uzyskuje się biopaliwa.

4. Ocena wpływu instrumentów WPR na polską wieś i rolnictwo

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej (UE) stanowiło ogromną zmianę dla funkcjonowania polskiej wsi i całego sektora rolno-spożywczego. Dziś, po upływie 3 lat od akcesji do UE, jest jeszcze zbyt wcześnie, aby przedstawić wyczerpującą odpowiedź na zadane pytanie. Dopiero w dłuższym horyzoncie czasowym (15 lat) możliwe będzie trafne i rzetelne zdiagnozowanie ekonomicznych, agrarnych i społecznych konsekwencji stosowania instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej i funduszy strukturalnych na polskich obszarach wiejskich oraz w polskim rolnictwie. Trzy lata, to za mało, by jednoznacznie ocenić konsekwencje funkcjonowania reguł UE na polskiej wsi i określić, jakie konsekwencje dla polskich rolników i przedsiębiorców sektora przetwórstwa rolno-spożywczego będą miały stosowane instrumenty WPR w ciągu najbliższych lat.

W chwili obecnej można przedstawić główne tendencje w rozwoju wsi i sektora rolno-spożywczego. Pierwsze obserwacje i analizy ekonomiczne wskazują na kierunek zmian – polaryzację, koncentrację produkcji oraz wysoki poziom zainteresowania i absorpcji unijnych środków we wszystkich wymiarach, tj.; konkurencyjności i modernizacji; jakości produkowanej żywności (pakiety rolno-środowiskowe); dywersyfikacji dochodów; odchodzenia od rolnictwa (zalesianie i renty strukturalne) oraz poprawy kapitału społecznego i ludzkiego wsi. Całokształt warunków społeczno-ekonomicznych w polskim rolnictwie oraz prognozowane przeobrażenia w tym zakresie wskazują na zmniejszanie się liczby pracujących w rolnictwie, a skalę tego ubytku będzie wyznaczać przede wszystkim zmiana poziomu zatrudnienia w rolnictwie indywidualnym [Roczniki GUS, 2006]. Zmniejszenie liczby pracujących w gospodarstwach rodzinnych w dużym stopniu będzie związane z tendencjami przemian w strukturze obszarowej oraz

unowocześnianiem działalności rolniczej. Odchodzenie ludności z rolnictwa będzie postępowało szybciej, niż poprawa w zakresie struktury obszarowej i metod produkcji. Uwzględniając dotychczasowe i przewidywane przeobrażenia strukturalne w rolnictwie można spodziewać się, że w okresie najbliższych lat liczba osób pracujących w tym sektorze obniży się. Przy czym większość pracujących stanowić będą użytkownicy gospodarstw indywidualnych, bądź członkowie ich rodzin.

Tendencje polaryzacyjne w obrębie indywidualnego rolnictwa bardzo silnie zaznaczają się w odniesieniu do aktywności rynkowej poszczególnych podmiotów. Dynamicznie wzrasta grupa gospodarstw, których użytkowanie jest ograniczone tylko do produkcji artykułów rolniczych wyłącznie lub głównie na potrzeby samozaopatrzeniowe.

Sprostanie konkurencji i utrzymanie się na rynku rolnym wiąże się z koniecznością podjęcia odpowiednich działań, głównie w kierunku zwiększającym koncentrację produkcji, której rozmiary umożliwiają uzyskanie satysfakcjonujących dochodów z działalności rolniczej, z czym łączy się coraz silniejsze wyodrębnianie się gospodarstw wysokotowarowych. Są to jednostki o poziomie sprawności technicznej i społecznej porównywalnej ze sprawnością sektorów nierolniczych. Ze względu na rolę, jaką odgrywają jednostki wysokotowarowe w zaopatrzeniu ilościowym i asortymentowym rynku rolnego, a także ich znaczenia w określaniu konkurencyjności polskiego rolnictwa, przyjmuje się, że ich liczba powinna być znacznie większa. Przewiduje się w okresie najbliższych dziesięciu lat grupa ta powiększy się o jedną trzecią.

Przewiduje się, że najbliższe lata będą kontynuacją przekształceń w sektorze rolnym i na obszarach wiejskich. Te zmiany w polskim rolnictwie i ich tempo w dużym stopniu uwarunkowane będą zależnościami wynikającymi z kondycji polskiej gospodarki, procesów migracji zarobkowej oraz poziomu inwestycji i tworzenia nowych miejsc pracy.

Polska wieś stanowi wielopłaszczyznową strukturę społeczno-przestrzenną o różnorodnych funkcjach. Zatem do rozwiązywania jej problemów potrzebne jest podejście kompleksowe, terytorialne, a nie jedynie sektorowe. Przemiany w regionach wiejskich powinny generalnie prowadzić w stronę rozwoju wielofunkcyjnego. Dla części regionów polskich oznacza to między innymi przyspieszenie procesu koncentracji w rolnictwie oraz radykalny wzrost pozarolniczej przedsiębiorczości, dla innych skutkuje utrzymywaniem się wielozawodowości na wsi oraz wielu źródeł utrzymania rolników. Coraz większa zdolność przemieszczania się osób, ulepszanie rozwiązań komunikacyjnych, jak również postępujące zmiany stylu życia skutkują zmianą funkcji, jaką pełnią obszary wiejskie. To zaś przekłada się na tempo i kierunki ich rozwoju społeczno-gospodarczego. W warunkach rosnącego znaczenia pozarolniczej aktywności zawodowej mieszkań-

ców wsi przyszłość rozwoju obszarów wiejskich w Polsce będzie ściśle powiązana z umocnieniem funkcji rezydencyjnej wsi, której znaczenie będzie wzrastało wraz z rozwojem infrastruktury komunikacyjnej (drogi, kolej) oraz infrastruktury komunalnej, warunkującej odpowiednio wysoką jakość życia na terenach wiejskich. Rozwój infrastruktury może nie tylko zahamować proces migracji mieszkańców wsi do miast, ale także nasilić odwrotne tendencje – przepływu ludności miejskiej na wieś (takie zwiększenie wahadłowej mobilności przestrzennej miało miejsce w Grecji, Hiszpanii czy Portugalii, w rezultacie zwiększenia strumienia środków na rozwój infrastruktury wiejskiej, po wstąpieniu tych krajów do UE). Inwestycje infrastrukturalne pozwoliłyby na rozszerzenie zasięgu oddziaływania centrów rozwoju gospodarczego (uplasowanych w aglomeracjach miejskich) i na łagodzenie skutków bezrobocia strukturalnego na wsi. We współczesnym obrazie wsi polskiej jest coraz mniej rolnictwa, a coraz więcej elementów nierolniczych, zarówno w sferze zatrudnienia, jak i dochodów ludności. Zmiany te prowadzą w kierunku wielofunkcyjnego modelu rolnictwa, który jest uniwersalną drogą rozwoju.

Rozwój wsi to nie tylko wzrost gospodarczy w rolnictwie (między innymi poprzez jego restrukturyzację i modernizację), ale także rzeczywiste przeobrażenia innych dziedzin życia oraz osiąganie wyższej jakości życia poprzez rozszerzenie możliwości zaspakajania potrzeb mieszkańców wsi i osób korzystających czasowo z walorów terenów wiejskich (turystów). Te potrzeby to z jednej strony czynniki ekonomiczne, takie jak zapewnienie możliwości pracy czy prowadzenia działalności gospodarczej, z drugiej strony to dbanie o środowisko naturalne czy też zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Skala i zakres oddziaływania instrumentów WPR wobec obszarów wiejskich uwzględnia zarówno rolnictwo, jaki pozarolniczy rozwój wsi. Celem realizowanych polityk jest skuteczniejsze i konsekwentne podnoszenie poziomu i jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich. Temu głównemu celowi muszą być podporządkowane cele szczegółowe i priorytety oraz instrumenty ich realizacji. Obszary wiejskie powinny stać się konkurencyjnym miejscem do zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej. Konkurencyjność taka oznacza dobrze funkcjonujące usługi (zarówno prywatne, jak i publiczne), dobrą infrastrukturę, sprawny transport publiczny – wszystko, co łącznie sprawia, że życie i praca na wsi lub w małym mieście staje się prawdziwą alternatywą dla dużego miasta. Takie podejście mieści się w koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, opartego o zasadę równoważenia jego trzech podstawowych czynników: społecznego, ekonomicznego i środowiskowego. Priorytety wsparcia rozwoju obszarów wiejskich muszą być komplementarne i powinny się uzupełniać z innymi politykami i strategiami, które określają główne cele i priorytety rozwojowe w obszarze polityki spójności.

5. Przewidywane zmiany we Wspólnej Polityce Rolnej

Biorąc pod uwagę wyzwania, przed jakimi stoi rolnictwo europejskie w związku z procesem globalizacji (w tym przede wszystkim liberalizacji handlu międzynarodowego), jak również występujące różnicowanie technologiczne i strukturalne w rolnictwie między nowymi członkami UE w stosunku do krajów UE-15, Komisja Europejska podjęła prace zmierzające do dostosowania reguł WPR do zmieniających się warunków. Fakt postępującej globalizacji, któremu ulega także sektor rolno-spożywczy, w którym obserwuje się występowanie motywacji do podejmowania prac na rzecz intensyfikacji produkcji rolniczej oraz poprawy standardów jakościowych, we wszystkich ogniwach produkcyjnych łańcucha wytwarzania żywności, wymusza wprowadzenie jakościowych zmian w sposobie wykorzystywania pieniędzy podatnika na realizację WPR. Uwarunkowania rozwarstwienia ekonomicznego na świecie powodują powstawanie nowych technologii w warunkach podziału na biednych i bogatych. Kraje biedne i ich społeczeństwa są w skali globalnej postrzegane jako dostarczyciele surowca. Kraje bogate i ich społeczeństwa dzięki kapitałowi i rozbudowanej infrastrukturze, w tym również instytucjonalnej, zdominowały przetwórstwo i usługi związane z wytwarzaniem największej wartości dodanej w sektorze rolno-spożywczym. Występująca asymetria zasobów i możliwości wytwórczych ulega, przynajmniej w niektórych regionach świata, zwłaszcza w Azji na terenie Chin i Indii dynamicznym zmianom, a występujące tam zjawisko przewag komparatywnych wprowadza całkiem nowe rozwiązania organizacyjne na globalnym rynku żywnościowym. Na zachodzące przemiany wpływ mają też decyzje Światowej Organizacji Handlu, a także rządów poszczególnych krajów. Stopniowe zwiększanie nakładów na badania w poszczególnych ogniwach łańcucha produkcji żywności i rozwój infrastruktury instytucjonalnej wspierającej handel i usługi związane z sektorem rolno-spożywczym powoduje, że sektor ten postrzegany jest jako strategiczny z wielu politykach kształtujących współczesne i przyszłe warunki życia. Skala dostępności kapitału, a także coraz powszechniejsze stosowanie inżynierii genetycznej powiększa lukę między bogatymi i biednymi regionami świata wpływając na proces opracowywania strategii i reform WPR.

Współczesne podejście konsumenta do żywności, bazuje na zaufaniu do produktu i producenta. Przedsiębiorcy, producenci, czy towary na rynku przez dłużej na nim funkcjonowanie umacniają swoją pozycję. Zgromadzony kapitał umożliwia rozszerzenie zakresu i skali oddziaływania na rynek, zwiększoną kumulację renty kapitałowej i wartości dodanej związanej z przechowywalnością, przetwórstwem i dystrybucją żywności. Przyszłe reformy WPR powinny więc bazować na następujących założeniach:

- rolnictwo unijne stanowi kluczowy element realizacji światowej strategii żywnościowej;

- WPR wymaga adekwatnych i odpowiednich preferencji wspólnotowych wobec konkurentów spoza Unii Europejskiej, którzy nie podlegają bardzo wymagającym normom środowiskowym, społecznym i zdrowotnym, a które są stosowane we Wspólnocie;
- Unia Europejska powinna w większym stopniu uwzględnić różnorodność oczekiwań społecznych i próbować je zaspokajać;
- polityka rolna musi być utrzymana jako wspólna polityka w wymiarze finansowym i instytucjonalnym, jako warunek wstępny istnienia uczciwej konkurencji na jednolitym rynku.

Uwzględniając powyższe założenia w procesie reformowania WPR, a także by spełniła ona oczekiwania wszystkich zainteresowanych jej dalszym funkcjonowaniem należałoby zapewnić:

- skuteczną realizację zasady solidarności finansowej;
- skuteczną realizację zasady preferencji Wspólnoty, czyli pierwszeństwa zbytu na jej rynku własnych produktów rolnych;
- wyrównywanie poziomu wsparcia (i tym samym warunków konkurencji) w ramach WPR pomiędzy starymi i nowymi państwami członkowskimi Unii Europejskiej;
- zapewnienie odpowiednich dochodów producentom rolnym zarówno pod względem ich poziomu, jak i zróżnicowania pomiędzy kategoriami (dys-trybucja wsparcia w zależności od zdolności do generowania dochodów w nowych warunkach rynkowych);
- maksymalizacja efektów synergii i komplementarności z innymi politykami wspólnotowymi i krajowymi;
- dążenie do uproszczenia WPR, szczególnie pod względem technicznym, w celu ograniczenia obciążeń administracyjnych oraz zwiększenia przejrzystości prawodawstwa rolnego.

Niezależnie od planowanych dotychczas zmian we Wspólnej Polityce Rolnej szansą rozwoju rolnictwa europejskiego, a przez to wpływ na kształtowanie i zachowanie walorów środowiskowych na obszarach wiejskich jest, według Komisji Europejskiej, działalność na rzecz wykorzystania produkcji rolniczej na cele nie-spożywcze. To rozwiązanie jest zbieżne z realizacją przyjętych rozwiązań ograniczenia efektu cieplarnianego oraz poprawy bilansu energetycznego Europy. Rozwój odnawialnych źródeł energii umożliwi bardziej racjonalne zagospodarowanie pewnej części obszarów rolniczych, strukturalnych nadwyżek występujących na rynkach zbóż, roślin oleistych oraz okopowych, powstawanie nowych miejsc pracy oraz ochronę środowiska (ze szczególnym uwzględnieniem aspektu klimatycznego). W UE 27 pomimo podejmowania szeregu działań przez Parlament Europejski i Komisję Europejską, zmierzających do szerszego wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym biomasy pochodzenia rolniczego do dnia dzisiejszego nie sporządzono bilansu potrzeb oraz możliwości surowcowych w zakresie

biomasy pochodzenia rolniczego. Przemysł elektroenergetyczny, jak też paliw ciekłych (w skali UE 27 oraz Polski) także nie określiły obecnego oraz docelowego zapotrzebowania na energię pochodzącą z biomasy. Jednak niezależnie od braku tych ocen w politykach unijnych, w tym i we WPR, zagadnienie wykorzystania na cele energetyczne produktów rolnych jest brane pod uwagę w opracowywaniu strategii rozwoju tego sektora w Europejskim Obszarze Gospodarczym

W ostatnich kilku latach wśród kreatorów polityk unijnych obserwuje się coraz większe zainteresowanie znaczeniem i rolą, jaką może w procesach zmian odegrać nauka, transfer wyników badań i procesy innowacyjne. Dyrektoriat Generalny Rolnictwa współpracując z Dyrektoriatem Generalnym Badań, Technologii i Rozwoju, a zwłaszcza z jego Stałym Komitetem ds. Badań w Rolnictwie, uwzględniając naukę jako podstawowe źródło rozwoju sektora rolno-spożywczego, zwraca uwagę zwłaszcza na jej znaczenie w kontekście zagwarantowania i ukierunkowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, tak by służyły one również dobru przyszłych pokoleń. Stopniowe zwiększanie nakładów na badania w poszczególnych ogniwach łańcucha produkcji rolniczej i na rozwój infrastruktury instytucjonalnej wspierającej handel i usługi związane z sektorem rolno-spożywczym, a także na rzecz poprawy warunków życia w regionach wiejskich, postrzegane powinno być jako działanie strategiczne w wielu politykach kształtujących współczesne i przyszłe warunki życia w krajach Unii Europejskiej. Dyskutowana od wielu lat kwestia budowy gospodarki opartej na wiedzy, a także poprawy efektywności wykorzystania wyników badań, nadal nie doprowadziła do wypracowania w skali globalnej systemowych rozwiązań poprawiających w sposób zdecydowany transfer wiedzy do praktyki.

6. Podsumowanie

Polski sektor rolno-spożywczy i regiony wiejskie w dalszym ciągu są silnie zróżnicowane, pod wieloma względami znacznie bardziej niż w większości innych państw należących do UE. Zróżnicowanie to dotyczy charakteru wiejskiej sieci osadniczej (w Polsce średnia wielkość wsi w regionach centralnych i wschodnich nie przekracza 200 mieszkańców) oraz jej znacznego rozproszenia, gęstości sieci małych miast (zwykle stanowiących lokalne ośrodki obsługi obszarów wiejskich), struktur gospodarczych (w tym struktury agrarnej), stopnia dezagraryzacji lokalnej gospodarki (zwłaszcza udziału rolnictwa w strukturze źródeł utrzymania), kapitału społecznego i ludzkiego (między innymi problem struktury kwalifikacji, struktury demograficznej) itp.

W najbliższych latach budżetowych polskie rolnictwo będzie poddane wpływowi reformy WPR, dokonującej się pod wpływem globalizacji. Zmiany te wiązać się będą z redukcją cen instytucjonalnych (interwencyjnych, referencyjnych), re-

fundacji eksportowych i innych preferencji w zamian za płatności bezpośrednie. Polska jako członek Światowej Organizacji Handlu będzie zobowiązana do zastosowania się do porozumienia przyjętego po zakończeniu obecnej rundy negocjacyjnej Doha. Postępującą liberalizację światowego handlu żywnością i towarami rolnymi należy rozpatrywać jako szansę, ale i jednocześnie zagrożenie dla polskiego rolnictwa, które bez stosownych instrumentów wsparcia nie będzie w stanie efektywnie konkurować na jednolitym światowym rynku. Do szans możemy zaliczyć:

- występujące w rolnictwie jeszcze przez kilka lat przewagi komparatywne,
- wysoką jakość produktów,
- produkcję zdrowej żywności,
- możliwość zwiększenia produkcji.

Dotychczas przewagi komparatywne produktów polskich dotyczą głównie produktów nisko przetworzonych i wynikają one z niskiej opłaty siły roboczej i stosunkowo niewielkich nakładów drogiej czynników produkcji (niewielkiej intensywności produkcji). Utrzymanie takiej sytuacji będzie trudne (nastąpi wzrost zarówno kosztów pracy, jak i wzrost zużycia droższych czynników produkcji wynikający z naturalnego procesu jej intensyfikacji). W związku z tym niezbędne są działania służące zwiększaniu efektywności produkcji w surowcowych ogniwach łańcucha żywnościowego (gospodarstwa rolne). Działania takie są niezbędne również w dalszych jego ogniwach (przetwórstwo, dystrybucja). Szansą, także w przyszłości dla produktów rolno-spożywczych jest, przy spełnieniu wymogów ich wysokiej jakości i bezpieczeństwa żywnościowego, posiadanie przewag cenowych w stosunku do konkurentów zagranicznych z obszaru Unii Europejskiej i na rynkach światowych oraz stosowanie odpowiednich strategii marketingowych.

Równie ważnym działaniem wobec sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich jest usunięcie barier transferu wyników badań do praktyki. Liczne analizy i obserwacja działalności w Polsce zaplecza naukowo-badawczego sektora rolnego oraz podmiotów działających w sektorze rolno-spożywczym i na obszarach wiejskich wykazały, że na tę sytuację wpływa wiele czynników, a do najważniejszych zaliczyć można:

- wysokie nakłady na wytworzenie przygotowanych do wdrożenia wyników badań,
- brak kompromisu między ceną a jakością oferowanego rozwiązania,
- funkcjonowanie rozdrobnionego odbiorcy wyników badań,
- niską skalę kapitału początkowego wdrożenia,
- niedobór funduszy wysokiego ryzyka,
- brak u odbiorców wyników badań kapitału ludzkiego zdolnego do realizacji wdrożeń,
- brak doradztwa naukowego,
- brak więzi ekonomicznych między doradcą naukowym a przedsiębiorcą.

Na tę sytuację nakłada się specyfika struktury organizacyjnej w sektorze rolno-spożywczym, a także mentalność ludzi pracujących w poszczególnych podmiotach gospodarczych tego sektora. Rolnictwo i przetwórstwo rolno-spożywcze w Polsce funkcjonuje w znacznym rozproszeniu, które uniemożliwia wykorzystanie wszystkich możliwych do zastosowania rozwiązań obniżających koszty produkcji, jak i zwiększenia wartości dodanej uzyskiwanej w poszczególnych jego ogniwach. W przygotowywanych rozwiązaniach systemowych konieczne jest, więc podjęcie wszelkich działań, które przyczyniałyby się do rozwoju procesów integracyjnych tak, aby istniejące przewagi znalazły odbicie w kosztach wytworzenia produktów finalnych. Elementem organizacyjnym, który jest niezbędny do osiągnięcia wspomnianych wyżej efektów jest rozwój integracji pionowej i poziomej poszczególnych ogniw sektora żywnościowego i poszczególnych producentów działających w tych samych branżach. Pomoc finansowa powinna być uzależniona od zawartych, wieloletnich kontraktacji na dostawy surowców rolnych. Jest to najbardziej podstawowa forma integracji pionowej. Jest to szczególnie ważne dla gospodarstw rolnych (ogniwo surowcowe) i przetwórców. Powinno to stymulować powstawanie w następnej kolejności bardziej złożonych form integracji pionowej, a także pobudzenie w rolnictwie wciąż mało zaawansowanego procesu integracji poziomej, przejawiającego się w tworzeniu grup producenckich. Szczególnego znaczenia w procesie rozwoju polskiego sektora rolnego i wprowadzania oczekiwanych zmian na obszarach wiejskich będą nabierały w najbliższych latach ustanawiane regulacje prawne dotyczące warunków wdrażania innowacji, które są podstawą realizacji działań na rzecz lepszego dostosowania rolnictwa i standardów życia na obszarach wiejskich.

LITERATURA

1. Communication from the Commission - Proposal for decisions concerning the Seventh Framework Programme for Research and Technological development (2007-2013) – Building the Europe of Knowledge. Dokument 12521/1/05 REV 1, z dnia 26 września 2005 r.
2. Drücker P. F. (2000): *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. Transaction Publishing, New Brunswick.
3. Kidd S. (2000): *Landscape Planning and the Regional Scale: an example from North West England*. *Landscape Research*, 25(3): 355-364, London.
4. Proposal for a Council Decision concerning the Specific Programme “Cooperation” implementing the 7th Framework Programme (2007-2013) of the European Community for research, technological development and demonstration activities. Dokument COM (2005) 440, z dnia 21 września 2005 r.

5. Proposal for a Council Regulation establishing a common organisation of agricultural markets and on specific provisions for certain agricultural products - 16715/06 - COM (2006) 822 final - 16 April 2007.
6. Report from the Commission to the Council and the European Parliament - The agricultural situation in the European Union - 2005 Report - Document COM (2007) 130 final. - 26 March 2007.
7. Rocznik Statystyczny GUS, 2006, Warszawa.
8. Sprawozdanie „Eurostat – 2004-2006”.
9. Sprawozdanie z posiedzeń Grupy Roboczej Rady UE ds. Horyzontalnych Kwestii Rolnych podgrupa a) Uproszczenie Wspólnej Polityki Rolnej, w dniach 22-23 i 26 lutego 2007 r.

EUGENIUSZ K. CHYŁEK

OCENA WPŁYWU ODDZIAŁYWANIA WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ NA KIERUNKI ROZWOJU POLSKIEGO ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH

STRESZCZENIE

Polski sektor rolno-spożywczy i regiony wiejskie, mimo dużych przemian w dalszym ciągu są silnie zróżnicowane. Pod wieloma względami, w tym między innymi pod względem struktury agrarnej, infrastruktury gospodarstw i obszarów wiejskich różnice są znacznie bardziej widoczne niż w większości innych państw należących do UE. Mimo występowania tych różnic dotychczasowe efekty oddziaływania WPR na wieś i rolnictwo są widoczne. Zmiany wywołane programami restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa, spowodowały uruchomienie procedur dostosowawczych do reguł i standardów obowiązujących w Unii Europejskiej

W najbliższych latach budżetowych polskie rolnictwo będzie poddane wpływom reformy WPR, dokonującej się pod wpływem globalizacji. Zmiany te wiążąc się będą z redukcją cen instytucjonalnych (interwencyjnych, referencyjnych), refundacji eksportowych i innych preferencji w zamian za płatności bezpośrednie. Perspektywy dla rozwoju sektora rolnego i obszarów wiejskich uwarunkowane będą, w stopniu dominującym, zakresem i skalą zmieniających się oczekiwań konsumentów wobec żywności. Będą też uzależnione od zgłaszanych preferencji, co do warunków życia mieszkańców wsi i małych miast znajdujących się na obszarach wiejskich. Przyszłość i szanse polskiego rolnictwa związane są ze spełnieniem wymogów wysokiej jakości i bezpieczeństwa żywnościowego produktów rolno-spożywczych oraz posiadaniem przewag cenowych w stosunku do konkurentów zagranicznych z obszaru Unii Europejskiej i na rynkach światowych.

EUGENIUSZ K. CHYŁEK

APPRECIATION OF COMMON AGRICULTURAL POLICY INFLUENCE ON DEVELOPMENT TRENDS IN POLISH AGRICULTURE AND RURAL AREAS

SUMMARY

Polish agri-food sector and rural areas with all the major changes performed, are still highly differentiated. In many respects, including among all agrarian structure, infrastructure of farms and rural areas, Polish agri-food sector they are much more differentiated than in majority of other countries belonging to the EU. The hitherto effects of counteraction of CAP on countryside and agriculture are visible. Changes, which were caused by restructuring and modernizing programs of agriculture, generated mobilization of adjustment procedures to rules used in the European Union.

In the next budget years, Polish agriculture will be subjected to influences of the CAP reform, which is under influence of globalization. These changes will be related to reduction of institutional prices (interventional and referential), export refundations and other preferences in exchange for direct payments. The perspectives for the development of agricultural sector and rural areas will be conditioned in major extend by scope and scale of changing consumer requirements towards food. They will be also conditioned by reported preferences with regard to living conditions of inhabitants of rural areas and small towns in rural areas. Further activities will be necessary in order to increase effectiveness of production in the links of raw material food chain (agricultural farms). Such activities will be also essential in the further links (processing, distribution). The chances for Polish agriculture are related to fulfilment of requirements of high quality and safety of agri-food products and price advantages over foreign competitors from the European Union area and world markets.

ROMAN SASS
*Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Minikowie*

PRZYDATNOŚĆ KOSZTÓW MARGINALNYCH DO WYZNACZANIA OPTYMALNEJ WAGI ŻYWEJ TUCZNIKÓW PRZEZNACZONYCH DO SPRZEDAŻY

1. Wstęp

Jeszcze kilka lat temu doradztwo koncentrowało się głównie na problemach wzrostu produkcji, czy uproszczeniu procesów pracy, dzisiaj kluczowym problemem staje się obniżka kosztów i polepszenia jakości produkcji.¹ Dotyczy to coraz bardziej polskiego rolnictwa, chociaż powszechnie uważa się, że w rolnictwie polskim koszty produkcji są niższe niż w krajach Europy Zachodniej. Nie zmienia to jednak faktu, że wiele polskich gospodarstw poprawy dochodów musi poszukiwać w ograniczeniu kosztów. Ogólnie obowiązująca zasada brzmi: koszty muszą nadążać za ceną [Lopez, 2006].

Przy analizie kosztów produkcji istotnego znaczenia nabiera zdefiniowanie kosztów, a szczególnie poszczególnych ich rodzajów i sposobu liczenia, a także jasne zdefiniowanie celu, który chcemy osiągnąć. Nie bez znaczenia jest czy celem prowadzonej działalności jest uzyskanie największego dochodu (nadwyżki), co w znaczeniu ekonomicznym oznacza nadwyżkę osiągniętych lub spodziewanych efektów (przychodów) nad kosztami ich uzyskania (ujęcie różnicowe), czy też chcemy osiągnąć najwyższą opłacalność, mierzoną za pomocą wskaźnika opłacalności jako relacja wartości przychodów do poniesionych kosztów (ujęcie ilorazowe).

$$E = P / K$$

$$D = P - K$$

gdzie:

E – wskaźnik opłacalności

¹ Problemom obniżki kosztów produkcji poświęcone były II i III Dni Przedsiębiorcy Rolnego organizowane przez Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu i Niemieckie Towarzystwo Rolnicze D.I.G.

D – nadwyżka (dochód)

P – przychód (efekt, wynik, korzyść)

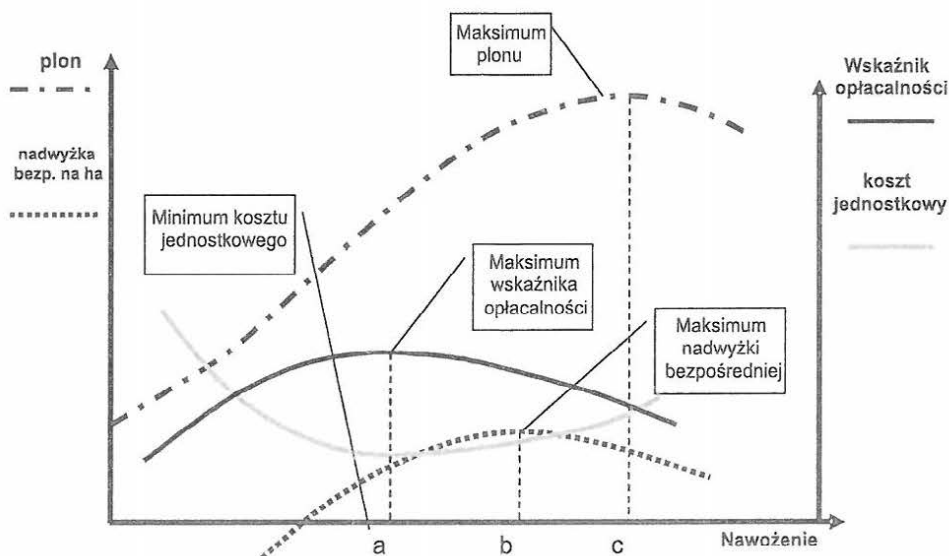
K - koszt

Pozornie może się wydawać, że sprzeczności nie ma stosując ilorazowe lub różnicowe rozumienie efektywności. Problem jednak powstaje wówczas, gdy rolnik/przedsiębiorca dąży do maksymalizacji opłacalności produkcji lub maksymalizacji dochodu.

Czy postępując zgodnie z zasadą racjonalnego działania i stosując ilorazowe lub różnicowe rozumienie efektywności, dojdzie się do identycznych wniosków? [Pszczółowski, 1960]. Zwiększając przychody przy stałych kosztach lub obniżając koszty przy stałych przychodach prowadzimy zarówno do wzrostu wskaźnika opłacalności jak i przyrostu nadwyżki. Problem jednak powstaje, zauważył to m.in. Blohm porównując plony, koszty jednostkowe oraz nadwyżkę z 1 ha uprawianych roślin [Blohm, 1969].

Rysunek 1

Zależność między nawożeniem, plonem i nadwyżką bezpośrednią

Źródło: [Mańko, 2001].

Na wykresie (rysunek 1) przedstawione zostały linie określające zmiany plonu, wskaźnika opłacalności, kosztu jednostkowego i nadwyżki bezpośredniej pod wpływem zwiększonych dawek nawozu. Cienkie linie pionowe wyznaczają odpowiednio: a – minimalny koszt jednostkowy i maksymalny wskaźnik opłacalności (ujęcie ilorazowe); b – maksymalną wartość nadwyżki bezpośredniej z hektara (ujęcie różnicowe); c – maksymalny plon (przychód) z hektara. Biorąc pod

uwagę fakt, że punkt najwyższej opłacalności (a) osiąga się przy znacznie niższym poziomie nawożenia niż punkt najwyższej nadwyżki bezpośredniej (b) oznacza to, że dążąc do osiągnięcia maksymalnej opłacalności produkcji nie możemy zapewnić maksymalnej nadwyżki bezpośredniej (a tym samym maksymalnego dochodu), a dążąc do maksymalizacji nadwyżki zapewnić równocześnie najwyższej opłacalności. W konsekwencji, więc nie jest obojętne, czy realizując dane działanie posługujemy się ocenami o charakterze różnicowym czy ilorazowym. Każdorazowo musi być to weryfikowane na podstawie dokładnie rozpoznanego celu podjęcia określonego działania.

2. Materiał i metoda analizy

W produkcji żywca wieprzowego koszty pasz stanowią dominującą pozycję. W zależności od skali produkcji, systemu żywienia, intensywności żywienia, pasze stanowią od 60-80% w kosztach produkcji żywca wieprzowego. Zmniejszenie zużycia paszy na kilogram żywca jest jednym z najistotniejszych czynników warunkujących poprawę efektywności tuczu trzody chlewnej. Czynnikiem warunkującym w zasadniczy sposób efektywność skarmiania pasz i zależnym w decydującym stopniu od rolnika, jest ilość składników energetycznych i białka w dawce pokarmowej (intensywność żywienia).

W warunkach polskich bardzo ważnym sposobem poprawy efektywności skarmiania pasz, a tym samym obniżenia kosztów produkcji jest sprzedaż tuczników lżejszych. W Polsce masa końcowa sprzedawanych tuczników waha się od 110-115 kg. Skrócenie cyklu produkcyjnego i sprzedaż tuczników lżejszych jest jednym z najprostszyc sposobów obniżania kosztów produkcji. Dla pokazania jak duże to mogą być korzyści przeanalizowano wyniki obserwacji przeprowadzanej w jednym z gospodarstw indywidualnych w gminie Janowiec Wielkopolski, które specjalizuje się od szeregu lat w produkcji żywca wieprzowego, rocznie rolnik ten sprzedaje 360 tuczników. W celu dokonania pełnej oceny efektywności produkcji wybrano przeciętny miot prosiąt – 10 szt., który poddano szczegółowej analizie. Zwierzęta w ciągu cyklu produkcyjnego były 15 razy ważone oraz szczegółowo rejestrowano zużycie paszy [Sass, 2005]. Zaletą tak zorganizowanej obserwacji produkcyjnej jest to, że odnosi się do konkretnych warunków produkcyjnych, natomiast wadą jest mała liczba obserwowanych zwierząt.

W celu przeprowadzenia pełnej analizy efektywności ekonomicznej tuczu trzody chlewnej, oprócz efektywności skarmiania pasz w ujęciu technicznym, przeprowadzono analizę kosztów produkcji dla poszczególnych okresów tuczu. W kosztach produkcji uwzględniono koszty zmienne, do których zaliczono koszt pasz oraz koszty stałe obejmujące koszty odchowu prosięcia i koszty weterynaryj-

ne.² Suma kosztów zmiennych i kosztów stałych stanowi koszty całkowite, które przeliczone na jednostkę produkcji stanowią koszt jednostkowy. Odejmując od wartości tuczniaka koszty całkowite obliczono dochód z jednego tuczniaka dla danego okresu tuczu.

Wśród rolników obserwuje się dążenie do liczenia kosztów całkowitych (bezpośrednich – zmiennych i pośrednich – stałych), które umożliwiają obliczenie kosztu jednostkowego, z kolei porównanie kosztu jednostkowego z ceną produktu w opinii wielu rolników daje podstawy do pełnej analizy ekonomicznej i umożliwia uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jaka jest opłacalność produkcji. Rozumowanie takie nie jest w pełni poprawne, a wręcz przeciwnie prowadzi do błędnych wniosków.

Ponadto w analizie efektywności tuczu trzody chlewnej wykorzystano koszty marginalne (krańcowe). W analizach ekonomicznych wykorzystanie kosztów marginalnych jest mało rozpowszechnione, stąd należy zwrócić uwagę na przydatność praktyczną tych kosztów do podejmowania decyzji. Koszty te są szczególnie przydatne do określenia optymalnej masy tuczniaka, przy której rolnik uzyskuje najwyższy dochód. Koszty marginalne nabierają szczególnego znaczenia w analizowaniu zależności nakład – produkt w sytuacji, kiedy produkcja jest prowadzona przy wysokim poziomie intensywności.

Kosztrem krańcowym lub marginalnym nazywamy przyrost kosztów całkowitych spowodowany przyrostem wielkości produkcji o jednostkę, bądź też koszt, jaki należy ponieść by zwiększyć produkcję o jednostkę [Manteuffel, 1979; Rychlik, Kosieradzki, 1981]. Z definicji kosztów marginalnych wynika, że przy założeniu ciągłości funkcji kosztów całkowitych są one jej pierwsza pochodną:

$$K_k = \frac{dK}{dP}$$

Koszt przeciętny (średni) przy danej wielkości produkcji wytworzonej w określonych warunkach jest tylko jeden:

² Podział na koszty stałe i zmienne jest podstawowym podziałem kosztów stosowanym w rachunku ekonomicznym, nie doczekał się jednak w polskiej literaturze jednoznacznej interpretacji. Najczęściej przyjmuje się, że jest to podział umowny i powinien być dostosowywany do potrzeb danego rachunku. Istnieje jednak dość ugruntowany pogląd niektórych polskich ekonomistów rolnych, że podział kosztów na stałe i zmienne ma sens tylko w procesie podejmowania decyzji, a więc w sytuacji, gdy brakuje podstaw, aby przewidywać zmiany wielkości niektórych nakładów, a przede wszystkim zmiany ich cen [Ziętara, Kondraszuk, 1984]. W stosunku do działalności zrealizowanych wyodrębnianie kosztów stałych według tych autorów nie ma sensu, ponieważ wstecz wszystkie koszty są zmienne, a podstawową klasyfikacją kosztów w analizie powinno być wyodrębnianie kosztów bezpośrednich i pośrednich. W literaturze zachodniej problem ten nie jest stawiany tak ostro [Ziętara, Kondraszuk, 1984]). Podział na koszty stałe – zmienne występuje obok podziału na bezpośrednie i pośrednie na zasadzie równorzędności, a stosowane są jedynie różne kryteria klasyfikacji. Ten sam składnik kosztów może być sklasyfikowany jako bezpośredni zmienny, bezpośredni stały, pośredni zmienny lub pośredni stały [Mańko, 2001].

$$K_p = \frac{K}{P}$$

gdzie:

K_k – koszty marginalne (krańcowe)

K_p – koszty przeciętne

P – wartość produkcji

K – koszty

dP/dK – przyrost produkcji/kosztów.

Koszt marginalny będzie natomiast różny w zależności od tego, której kolejnej jednostki nakładu on dotyczy. Początkowo na zwiększenie produkcji o jednostkę trzeba ponieść stosunkowo większe koszty, potem mniejsze. Z kolei powyżej pewnego poziomu produkcji koszty uzyskania dodatkowej jednostki produktu będą się znowu zwiększać. Dalszy wzrost kosztów potrzebny na uzyskanie dodatkowej jednostki produktu, spowoduje zrównanie się z jego ceną. Koszt ten nazywamy kosztem granicznym, wyznaczającym miejsce najwyższej wartości dochodu [Manteuffel, 1979; Mańko, 2001]. W miarę dalszego zwiększania kosztów możemy uzyskać dalszy wzrost produkcji, ale koszt ponoszony na uzyskanie jednostki tego przyrostu przekroczy już jego wartość. Znajomość kosztów marginalnych w już prowadzonej działalności produkcyjnej może nam pomóc w podjęciu decyzji, czy dalej zwiększać nakłady, a więc czy zwiększać produkcję czy też nie (intensyfikacja produkcji), wówczas nie interesuje nas koszt przeciętny, ale czy opłaca się zwiększać nakład, a więc czy przewyższa on cenę uzyskanej dodatkowej produkcji czy też nie.

3. Wyniki badań

Zależność pomiędzy długością cyklu produkcyjnego masą zwierzęcia, zużyciem paszy a przyrostami ilustrują dane liczbowe zamieszczone w tabeli 1. Z danych tych wynika jednoznacznie, że w analizowanym gospodarstwie przeciętna efektywność skarmiania pasz była bardzo wysoka. Zużycie 3,29 kg paszy na 1 kg przyrostu jest w warunkach polskich bardzo dobrym rezultatem. Pomimo niskiego zużycia paszy na 1 kg przyrostu w całym cyklu produkcyjnym, występują dość duże różnice w poszczególnych okresach tuczu i tak wraz ze wzrostem masy tucznika wyraźnie wzrasta zużycie paszy na 1 kg przyrostu. Przy masie ciała około 110 kg na 1 kg przyrostu żywca zużywa się już 7,36 kg paszy. Wraz ze wzrostem masy ciała spada wyraźnie efektywność wykorzystania pasz.

Tabela 1

Efektywność skarmiania pasz

Dzień tuczu	Masa tucznika (kg)	Zużycie paszy w okresie (kg)	Całkowite zużycie paszy (kg)	Zużycie paszy w kg na 1 kg przyrostu
1	1,25	-	-	-
41	13,90	6,0	6,0	0,47
73	26,00	23,0	29,0	1,90
101	44,00	46,6	75,6	2,59
127	61,10	53,4	129,0	3,12
151	75,50	48,0	177,0	3,33
159	83,00	29,0	206,0	3,86
166	87,90	21,0	227,0	4,29
170	90,70	12,6	239,6	4,50
173	93,40	12,5	252,1	4,62
177	96,00	12,8	264,9	4,92
180	98,00	10,3	275,2	5,15
185	101,10	17,9	293,1	5,77
192	105,50	30,0	323,1	6,82
201	110,50	36,8	359,9	7,36
Średnie zużycie paszy w kg na 1 kg przyrostu				3,29

Źródło: Opracowanie własne.

Analiza tylko średniego zużycia paszy w całym okresie tuczu nie daje pełnego obrazu kształtowania się efektywności skarmiania pasz. Zwiększone zużycie paszy w końcowym okresie tuczu rozłożyło się na cały okres tuczu. Dopiero określenie zużycia paszy na 1 kg przyrostu masy ciała w poszczególnych okresach daje pełną odpowiedź i wskazuje na bardzo niekorzystny wpływ tuczu do wyższej masy ciała, zwłaszcza powyżej 105 kg [Nowachowicz, 1992; Sass, 2005].

Ważnym czynnikiem mającym istotny wpływ na efektywność żywienia jest jakość skarmianych pasz oraz genetyczne uwarunkowania współczesnych ras świń [Nowachowicz, 1992]. Aktualnie rolnik może kupić zwierzęta o takim potencjale genetycznym, że wraz ze wzrostem masy ciała nie musi następować tak znaczące pogorszenie efektywności wykorzystania pasz. Wśród polskich producentów trzody chlewnej jest sporo gospodarstw, które wykorzystują bardzo dobry materiał hodowlany i wysokiej jakości pasze, a w takim przypadku optymalna masa sprzedawanych tuczników jest wyższa. Trzeba natomiast mieć świadomość, że wiele rolników choćby ze względu na ograniczone możliwości finansowe, wykorzystuje gorsze pasze i nie najlepszy materiał hodowlany. W tych gospodarstwach efektywność żywienia jest zbliżona do analizowanego gospodarstwa.

Wzrost zużycia paszy na kilogram przyrostu ma decydujący wpływ na koszty produkcji, a tym samym na opłacalność i dochodowość produkcji. Zależność pomiędzy kosztami produkcji, a dochodem przedstawiono w tabeli 2. Przyjmując dochód jako ekonomiczną miarę efektywności tuczu należałoby sprzedawać tuczniki znacznie lżejsze. Maksymalny dochód z tucznika osiąga się przy masie ciała 98 kg i wynosi ona 54,18 zł.

Tabela 2

Analiza marginalna kosztów produkcji żywca wieprzowego³

Dzień tuczu	Masa tuczniaka (kg)	Zużycie paszy w (kg)	Przyrost w okresie (kg)	Zużycie paszy w okresie (kg)	Wartość tuczniaka w okresie (zł)	Koszty paszy w (zł)	Koszty całkowite (zł)	Dochód (zł)	Przeciętny koszt stały (zł/kg)	Przeciętny koszt zmienny (zł/kg)	Koszt jednostkowy w (zł/kg)	Koszt marginalny (zł/kg)
	P	N	dP	dN	Pw	Kp	Kc	Pw-Kc	Ks/P	Kp/P	Kc/P	dK/dP
166,00	87,90	227,00	4,90	21,00	272,49	131,66	221,66	50,83	1,024	1,498	2,522	2,486
170,00	90,70	239,60	2,80	12,60	281,17	138,97	228,97	52,20	0,992	1,532	2,524	2,610
173,00	93,40	252,10	2,70	12,50	289,54	146,22	236,22	53,32	0,964	1,566	2,529	2,685
177,00	96,00	264,90	2,60	12,80	297,60	153,64	243,64	53,96	0,938	1,600	2,538	2,855
180,00	98,00	275,20	2,00	10,30	303,80	159,62	249,62	54,18	0,918	1,629	2,547	2,987
185,00	101,10	293,10	3,10	17,90	313,41	170,00	260,00	53,41	0,890	1,681	2,572	3,349
192,00	105,50	323,10	4,40	30,00	327,05	187,40	277,40	49,65	0,853	1,776	2,629	3,955
201,00	110,50	359,90	5,00	36,80	342,55	208,74	298,74	43,81	0,814	1,889	2,704	4,269

Cena paszy: 0,58 zł/kg. Cena żywca: 3,1 zł/kg. Koszty stałe: 90,00 zł.

Źródło: Opracowanie własne.

³ Analizę marginalną przeprowadzono tylko dla okresu tuczu. Wynika to z tego, że badane gospodarstwo zajmuje się tylko chowem tuczników. Uwzględnienie całego okresu od urodzenia do sprzedaży tuczników obejmuje odchów prosięcia i warchlaka, każdy z tych okresów może być oddzielnie analizowany.

W podejmowaniu decyzji, przy jakiej masie końcowej sprzedawać najlepiej tuczniki ważne znaczenie mają koszty. Analizując poszczególne rodzaje kosztów nasuwają się następujące zależności. Przeciętne koszty stałe maleją wraz ze wzrostem masy tuczniaka, przy masie 87,90 kg wynoszą 1,024 zł, a przy masie 110,5 kg 0,814 zł, jest to spadek kosztów stałych o 20,5%. Natomiast w analizowanym przedziale wagowym przeciętne koszty zmienne wzrastają o 26,1%, znacznie wolniej wzrastają koszty jednostkowe, bo tylko o 7,2% tj. z 2,522 zł do 2,704 zł/kg. Wyraźnie jednak wzrasta koszt marginalny, wzrost masy ciała z 87,9 kg do 110,50 kg powoduje wzrost kosztu marginalnego aż o 71,7%, tj. z 2,486 zł do 4,269 zł/kg.

Najwyższy dochód można uzyskać w momencie gdy koszt marginalny jest równy cenie tuczniaka. Wykorzystując tabelaryczną funkcję produkcji (zależność nakład - produkt) nie jesteśmy w stanie dokładnie określić masy ciała, przy której dochód jest maksymalny możemy to tylko zrobić w przybliżeniu. W analizowanym gospodarstwie jest to pomiędzy 180 a 185 dniem życia, w którym to tucznik osiąga masę 98,0 do 101,10 kg. Dla lepszego zilustrowania tezy, że maksymalny dochód osiąga się w momencie, gdy koszt krańcowy jest równy cenie, przedstawiono obliczenia w tabeli 3, przyjmując cenę za 1 kg żywca 2,987 zł. To przy tej cenie najwyższy dochód osiąga się przy masie tuczniaka 98 kg i wynosi on 43,11 zł/kg.

Tabela 3

Kształtowanie się dochodu w sytuacji, gdy koszt marginalny zrówna się z ceną żywca

Dzień tuczu	Masa tuczniaka (kg)	Dochód (zł)	Koszt marginalny (zł/kg)
	P	Pw-Kc	dK/dP
166,00	87,90	40,90	2,486
170,00	90,70	41,95	2,610
173,00	93,40	42,77	2,685
177,00	96,00	43,11	2,855
180,00	98,00	43,11	2,987
185,00	101,10	41,99	3,349
192,00	105,50	37,73	3,955
201,00	110,50	31,32	4,269

Cena żywca 2,987 zł/kg

Źródło: Opracowanie własne.

Przy cenie 3,1 zł/kg, i przy masie ciała 98 kg dochód osiąga maksimum i wynosi 54,18 zł, po przekroczeniu tej masy dochód wyraźnie spada i przy masie 110,5 kg wynosi 43,81 zł.

Jakie korzyści osiągnie zatem rolnik w wyniku skrócenia cyklu produkcyjnego? Specyfika produkcji żywca wieprzowego polega na tym, że w zasadzie w dowol-

nym momencie można przerwać cykl produkcyjny (tej możliwości nie ma w produkcji roślinnej), pod warunkiem, że zwierzęta w tej fazie rozwoju spełniają wymagania stawiane przez przemysł mięsny. Rozpatrzmy sytuację, w której rolnik skraca cykl produkcyjny o 21 dni i sprzedaje tuczniki o masie końcowej 98 kg. W wyniku skrócenia cyklu produkcyjnego zmniejszy się zużycie paszy na jednego tuczniaka o 84,7 kg (359,00 kg - 275,20 kg). Łącznie w gospodarstwie przy rocznej produkcji 360 tuczników zmniejszy się zużycie paszy o 30 492,00 kg. Natomiast dochód gospodarstwa wzrośnie o 3 733,20 zł, przy sprzedaży 360 tuczników cięższych dochód wynosi 15 771,60 zł, a przy sprzedaży tuczników lżejszych 19 504,80 zł.

W badaniach analizowano jeszcze inny wariant organizacji produkcji, a mianowicie taki, gdzie zaoszczędzoną paszę przeznacza się na nowy cykl produkcyjny. Z zaoszczędzonej paszy 30 492 kg można wyprodukować dodatkowo 112 tuczników (30 492 kg paszy/275,20 kg zużycie paszy na jednego tuczniaka). W wyniku skrócenia cyklu produkcyjnego i sprzedaży 472 tuczników lżejszych dochód gospodarstwa wzrasta o 9 801,36 zł (25 572,96 zł dochód ze sprzedaży 472 tuczników lżejszych minus 15 771,60 zł dochód ze sprzedaży 360 tuczników cięższych). Drugi wariant organizacji produkcji daje większe korzyści - większy dochód z gospodarstwa niż wariant pierwszy, w którym to nastąpiło tylko skrócenie cyklu produkcyjnego i sprzedaż tuczników lżejszych. Drugi wariant organizacji produkcji jest możliwy do zrealizowania pod warunkiem, że mamy możliwości zwiększenia produkcji - wystarczająca liczba stanowisk.

Ustalenie kosztów zmiennych - bezpośrednich nie nastrocza nam większych trudności (w analizowanym gospodarstwie zaliczono do nich koszty pasz), to już ustalenie kosztów stałych - pośrednich jest o wiele trudniejsze, często wręcz niemożliwe. Przykładem mogą być koszty zużycia energii elektrycznej, wody, ubezpieczeń, remontów itp. W tej sytuacji powstaje pytanie na ile pominięcie kosztów stałych może mieć wpływ na podjęcie poprawnej decyzji. W tabeli 4 przedstawiono obliczenia, w których uwzględniono zarówno wzrost kosztów stałych (100 zł i 120 zł), jak i spadek kosztów stałych (80 zł), a także pominięto koszty stałe. Zmiana kosztu stałego nie wpływa na optymalną masę tuczniaka, maksymalny dochód osiąga się w analizowanym gospodarstwie przy 98 kg. Położenie kosztu granicznego wyznaczającego miejsce najwyższego dochodu nie ulega przesunięciu w zależności od tego czy uwzględniamy koszty stałe czy je pomijamy. Stwierdzenie to ma duże znaczenie praktyczne pozwala uprościć rachunek związany z podejmowaniem decyzji dotyczących wielkości ponoszonych nakładów, a którego celem jest maksymalizacja nadwyżki (dochodu, zysku). W rachunku tym można pominąć koszty stałe bez wpływu na poprawne wyznaczenie optymalnego poziomu nakładów. Jedynie decyzje związane z poszukiwaniem progu rentowności lub produkcji o najwyższej opłacalności wymagają znajomości pełnych kosztów produkcji [Manteuffel, 1979; Mańko, 2001; Rychlik, Kosieradzki, 1981].

Tabela 4

Wpływ kosztów stałych na ustalenie masy tucznika, przy której dochód jest najwyższy

Dzień tuczu	Masa tucznika w kg	Koszty stałe (zł)				
		90,00	100,00	120,00	80,00	0
166	87,90	50,83	40,83	20,83	60,83	140,83
170	90,70	52,20	42,20	22,20	62,20	142,20
173	93,40	53,32	43,32	23,32	63,32	143,32
177	96,00	53,96	43,96	23,96	63,96	143,96
180	98,00	54,18	44,18	24,18	64,18	144,18
185	101,10	53,41	43,41	23,41	63,41	143,41
192	105,50	49,65	39,65	19,65	59,65	139,65
201	110,50	43,81	33,81	13,81	53,81	133,81

Źródło: Opracowanie własne.

Przeanalizowano także sytuację, ze wzrostem ceny żywca. Ceny na żywiec wieprzowy ulegają dość częstym wahaniom. Lekki wzrost cen lub nawet zapowiedź wzrostu wywołuje u rolników chęć przedłużenia tuczu z nadzieją, że wzrastające ceny spowodują wzrost dochodów. W tabeli 5 przedstawiono sytuację, w której analizowano zmiany dochodu w zależności od zmiany cen na żywiec wieprzowy. Z danych tych wynika, że dopiero znaczący wzrost cen do 4,0 zł/kg powoduje przesunięcie optymalnej masy tucznika do około 105 kg i wzrost dochodu. Z przeprowadzonych badań wynika, że optymalna masa tucznika waha się w przedziale 100-105 kg. W sytuacji, kiedy mamy wartościowszy materiał hodowlany i lepsze pasze można sprzedawać cięższe tuczniki.

Tabela 5

Wpływ zmiany cen żywca na poziom dochodu

Dzień tuczu	Masa tucznika w kg	Cena żywca w zł za 1 kg żywca				
		3,1	3,3	3,5	3,7	4,0
166	87,90	50,83	68,41	85,99	103,57	129,94
170	90,70	52,20	70,34	88,48	106,62	138,83
173	93,40	53,32	72,00	90,68	109,36	137,38
177	96,00	53,96	73,16	92,36	111,56	140,36
180	98,00	54,18	73,78	93,38	112,98	142,38
185	101,10	53,41	73,63	93,85	114,07	144,40
192	105,60	49,65	70,75	91,85	112,95	144,60
201	110,50	43,81	65,91	88,01	110,11	143,26

Źródło: Opracowanie własne.

4. Wnioski

1. W analizie efektywności tuczu trzody chlewnej wykorzystanie kosztów przeciętnych, całkowitych czy jednostkowych jest niewystarczające do podejmowania bieżących decyzji, co do zakończenia tuczu. Szczególne znaczenie mają koszty marginalne (krańcowe). Koszty te są przydatne do określenia optymalnej masy tuczniaka, przy której uzyskuje się najwyższy dochód. Koszty marginalne nabierają szczególnego znaczenia w analizowaniu zależności nakład-produkt w sytuacji, kiedy produkcja jest prowadzona przy wysokim poziomie intensywności (nakładów).
2. Dla znacznej części gospodarstw rolniczych w Polsce nastawionych na tucz trzody chlewnej obniżenie masy końcowej sprzedawanych tuczników jest szansą na poprawę sytuacji dochodowej. Wynika to z tego, że w końcowej fazie tuczu efektywność skarmiania pasz jest zdecydowanie gorsza niż wynika to z analizy średniego zużycia paszy. Z przeprowadzonych badań wynika, że średnie zużycie paszy na 1 kg przyrostu wynosiło 3,29 kg, natomiast przy masie końcowej tuczników 110,5 kg wynosiło 7,36 kg paszy na kilogram przyrostu i było 2,23 raza wyższe niż średnie zużycie w całym cyklu produkcyjnym.
3. Podstawą obliczenia kosztu marginalnego służącego do wyznaczania optymalnej masy tuczniaka, było zużycie paszy, cena tej paszy, przyrost masy tuczniaka oraz cena tuczniaka. Informacje te są stosunkowo łatwe do ustalenia w praktyce i w przypadku dążenia do maksymalizacji nadwyżki (dochodu) w przeliczeniu na tuczniaka, stanowią wystarczającą podstawę podejmowania bieżących decyzji.

LITERATURA

1. Blohm G. (1969): Nowe zasady prowadzenia gospodarstw. PWRiL, Warszawa.
2. Elminowski M., Kapelański W., Mańko S., Sass R. (1991): Doskonalenie technologii produkcji zwierzęcej. Optymalizacja długości cyklu produkcyjnego. Maszynopis. Zakład Ekonomiki Produkcji Rolnej ATR, Bydgoszcz.
3. Józwiak W. (2006): Kształtowanie się kosztów w rolnictwie w Polsce. [w:] Jak zarządzać kosztami w gospodarstwie. Materiały Konferencyjne. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, s. 37.
4. Lopez H. (2006): Struktura kosztów w rolnictwie w Niemczech. [w:] Jak zarządzać kosztami w gospodarstwie? Materiały Konferencyjne. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, s. 33.
5. Manteuffel R. (1979): Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego. PWRiL, Warszawa, s. 69-71.
6. Mańko S. (2001): Wprowadzenie do rachunku ekonomicznego w rolnictwie. Materiały szkoleniowe. Zakład Ekonomiki Produkcji Rolnej ATR w Bydgoszczy, s. 8, 35 –50.
7. Nowachowicz J. (1992): Opłaca się produkować tuczniaki lekkie. [w:] Wybrane zagadnienia chowu świń. ODR Minikowo, s. 10-13.
8. Pszczołowski T. (1960): Zasady sprawnego działania. Wiedza Powszechna, Warszawa, s. 202.
9. Rychlik T., Kosieradzki M. (1981): Podstawowe pojęcia w ekonomice rolnictwa. PWRiL Warszawa, s. 140-143.
10. Sass R. (2005): Ekonomiczne aspekty produkcji żywca wieprzowego. Maszynopis. Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie.
11. Ziętara W., Kondraszuk T. (1984): Analiza przeszłości a planowanie. Kryteria podziału kosztów. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 4.
12. Ziętara W., Kondraszuk T. (1984): Rola i znaczenie kosztów zmiennych i stałych w podejmowaniu decyzji planistycznych w przedsiębiorstwie rolniczym. Nowe Rolnictwo, nr 7/8.

ROMAN SASS

PRZYDATNOŚĆ KOSZTÓW MARGINALNYCH DO WYZNACZANIA OPTYMALNEJ WAGI ŻYWEJ TUCZNIKÓW PRZEZNACZONYCH DO SPRZEDAŻY

STRESZCZENIE

Przy podejmowaniu bieżących decyzji produkcyjnych niewystarczająca jest znajomość kosztów całkowitych czy przeciętnych, coraz większego znaczenia nabierają koszty marginalne (krajńcowe), szczególnie jeżeli produkcja prowadzona jest przy wysokim poziomie intensywności. Podstawowym celem pracy było wykazanie przydatności kosztów marginalnych do określenia optymalnej masy tuczniaka, przy której dochód osiąga maksimum. Koszty marginalne mają szczególnie duże znaczenie w analizie efektywności tuczu

trzody chlewnej. Z przeprowadzonych badań wynika, że dla znacznej części gospodarstw w Polsce nastawionych na tucz trzody chlewnej obniżenie masy końcowej tuczników jest szansą na poprawę sytuacji dochodowej. W analizowanym gospodarstwie, skrócenie cyklu produkcyjnego i sprzedaż tuczników lżejszych o wadze około 100 kg może spowodować wzrost dochodu z gospodarstwa od 23% do 60%.

ROMAN SASS

THE USEFULNESS OF MARGINAL COSTS TO MARKING OF OPTIMUM LIVE WEIGHT OF PORKERS FOR SALE

SUMMARY

At the treat of running production decisions is not sufficient the acquaintance of entire costs or average, the more and more greater meaning gather marginal costs, especially if the production managed is at high level of intensity. Basic purpose of the work was to proof the usefulness of marginal costs to qualification of optimum mass of porker at which income gain the maximum. Marginal costs have an especially large meaning in analysis of effectivity in fattening of swine. Research it results that for important part of farms in Poland directed for fattening of swine, decrease of final mass of porkers is a chance on improvement of the remunerative situation. In analyzed farm, shortening of production cycle and sale of lighter porkers about weight about 100 kg can increase of income from the farm, from 23% to 60%.

INFORMACJE

BARBARA ODROBIŃSKA
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

PRIORYTETOWE ZADANIA CENTRUM DORADZTWA ROLNICZEGO W OPINII OŚRODKÓW DORADZTWA ROLNICZEGO

1. Wstęp

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego określa organizację, zadania i zasady działania jednostek doradztwa rolniczego w Polsce [Dz. U. nr 251, poz. 2507].

Zgodnie z ustawą - jednostkami doradztwa rolniczego są:

- Centrum Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Brwinowie (CDR),
- 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (WODR), których terytorialny zasięg działania obejmuje obszar województwa właściwego ze względu na siedzibę tego ośrodka.

Z analizy zatrudnienia przeprowadzonej przez Centrum Doradztwa Rolniczego oddział w Poznaniu - według stanu na 1 stycznia 2007 r. - wynika, że w ośrodkach doradztwa rolniczego pracowało 3 890 specjalistów i doradców [Pabich, 2007]. Większość z nich - 76% posiadało wyższe wykształcenie. Razem z kadrą kierowniczą¹ zatrudnionych było 4 410 merytorycznych pracowników ośrodków doradztwa rolniczego.

2. Oczekiwania wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego

Zgodnie z przytoczoną wcześniej ustawą wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego w realizacji statutowych zadań ma wspierać Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie (CDR) wraz z oddziałami w Poznaniu, Krakowie i Radomiu.

¹ Do kadry kierowniczej zaliczono oprócz dyrektorów, zastępców dyrektora i głównego księgowego a także kierowników terenowych zespołów doradztwa.

Na pytanie - jakie priorytetowe zadanie powinno realizować Centrum Doradztwa Rolniczego? – wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego za najważniejsze zadanie CDR uznały doskonalenie zawodowe doradców w zakresie przygotowania do świadczenia rolnikom skutecznej pomocy w dostosowaniu ich gospodarstw do wymogów wzajemnej zgodności (cross-compliance). Zadanie to wydaje się oczywiste dla każdego, kto śledzi kierunki zmian we Wspólnej Polityce Rolnej. Powiązanie płatności obszarowych z wymogami w zakresie ochrony środowiska, zachowania dobrej kultury rolnej, bezpieczeństwa żywności dobrostanu zwierząt, zdrowotności roślin, zdrowia zwierząt, których spełnienie jest obowiązkowe dla rolników otrzymujących wyżej wymienione płatności, wymaga wsparcia przez system doradztwa, zatrudniający kompetentnych, posiadających zarówno wiedzę jak i umiejętności praktyczne, doradców.

WODR-y zwracają uwagę na konieczność dysponowania aktualną, bieżącą informacją odnośnie wymogów wzajemnej zgodności. Nakłada to na CDR obowiązek stworzenia sprawnego systemu pozyskiwania, przetwarzania i przekazywania informacji, dostosowanej do potrzeb wszystkich doradców rolniczych. System ten musi być oparty na Internecie, a dane na bieżąco aktualizowane. Ośrodki postulują, aby funkcjonował jeden wspólny portal rolniczy dla CDR i 16 Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

Z problematyką cross-compliance wiążą się zagadnienia dotyczące Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego będą z pewnością realizować zadania edukacyjne (doradcze, kształceniowe, informacyjne i upowszechnieniowe), jak również nie edukacyjne, polegające na udzielaniu rolnikom bezpośredniej pomocy w pozyskiwaniu środków przeznaczonych na wsparcie rolnictwa i rozwój obszarów wiejskich. Realizacja tych zadań wymaga odpowiednio wcześniejszego przygotowania doradców i to jest drugie, ważne aktualnie zadanie Centrum Doradztwa Rolniczego.

Doradcy rolniczy najczęściej mają kierunkowe wykształcenie rolnicze lub pokrewne, natomiast brakuje im umiejętności metodycznych. Konieczność doskonalenia w tym zakresie, nie tylko teoretycznego, ale również praktycznego jest sygnalizowana przez wiele Ośrodków. Należy zauważyć, że doskonalenie metodyczne jest potrzebne nie tylko osobom rozpoczynającym pracę, ale również już posiadającym pewien staż pracy w doradztwie rolniczym. Interesujący jest fakt, iż w programach kształcenia z zakresu metodyki doradztwa rolniczego proponuje się oprócz metod przekazywania informacji oraz kształcenia rolników, również tematy związane z prawidłowym przygotowywaniem opracowań pisemnych i wystąpień publicznych.

Z zagadnieniem tym wiąże się konieczność opracowania standardu dotyczącego zawodu „doradca rolniczy”, również postrzegana jako obowiązek CDR. Przy opracowywaniu opisu zawodu doradcy rolniczego należy ująć specjalności do-

radcze oraz określić wytyczne odnośnie awansu zawodowego, czyli opracować koncepcję rozwoju zawodowego doradców państwowych jednostek doradztwa rolniczego.

Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego oczekują, że Centrum Doradztwa Rolniczego będzie wspierało ich w pracy, także poprzez opracowywanie właściwych środków dydaktycznych i materiałów informacyjnych do wykorzystania w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych kadr własnych i pracy doradczej z rolnikami, szczególnie zaś stworzenie:

- banku prezentacji multimedialnych,
- banku danych o specjalistach w zakresie poszczególnych specjalności,
- jednolitego skomputeryzowanego programu i planu działalności rolno-środowiskowej,
- materiałów kształcenia z poszczególnych dziedzin rolnictwa i gospodarki żywnościowej, przede wszystkim agrobiznesu, technologii produkcji rolniczej i rozwoju obszarów wiejskich,
- jednolitych dla wszystkich WODR narzędzi do planowania strategicznego i operacyjnego,
- banku danych, zawierających m.in. przepisy prawne i opisy procedur dotyczących ubiegania się o różnego rodzaju pomoc finansową,
- poradników i materiałów dydaktycznych dla kadry doradczej.

Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego postulują też opracowanie jednolitych zasad planowanie i sprawozdawczości jednostek doradztwa rolniczego.

Bardzo istotne jest upowszechnienie wyników badań naukowych w praktyce rolniczej. WODR-y oczekują aktywizacji współpracy z instytutami naukowo-badawczymi i uczelniami rolniczymi. CDR powinien, w opinii WODR, pełnić rolę koordynatora w zakresie tej współpracy. Doskonalenie zawodowe doradców z zakresu technologii produkcji i uprawy, przeprowadzanie demonstracji i pokazów należy realizować w ścisłej współpracy z naukowcami. Propozycje dotyczące wykorzystania nowych rozwiązań naukowych powinny być przedstawiane na organizowanych corocznie spotkaniach. Celem takim spotkań powinno być również wyznaczanie obszarów współpracy doradztwa i nauki rolniczej oraz nawiązywanie kontaktów specjalistów i doradców poszczególnych branż z przedstawicielami świata nauki. Zapewne organizowane od kilku lat przez Centrum Doradztwa Rolniczego i Centralną Bibliotekę Rolniczą Dni Nauki Rolniczej nie spełniają funkcji upowszechnieniowej, skoro ODR-y zgłaszają potrzebę dodatkowych spotkań: doradztwo – nauka rolnicza. Ponadto WODR-y chciałyby, aby CDR stworzył im możliwość szybkiego dostępu do wyników prac naukowych. Postuluje się organizację cyklicznych form kształcenia specjalistów dla stałego podnoszenia ich kompetencji zawodowych.

Zgłoszono szereg tematów specjalistycznych, dotyczących przede wszystkim: rozwoju rolnictwa ekologicznego, w tym tematów dotyczących zakładania sadów ekologicznych oraz upraw warzyw metodami ekologicznymi, rynku produktów ekologicznych, wdrażania programów rolnośrodowiskowych, wsparcia grup producentów rolnych, ekonomiki rolnictwa i zarządzania gospodarstwem rolnym, integrowanej produkcji rolniczej, odnawialnych źródeł energii, opłacalności produkcji i wykorzystania biopaliw, wdrażania i upowszechniania programu „Leader”, a także odnowy wsi.

Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego zgłaszają też postulaty natury organizacyjnej, między innymi, aby:

- szkolenia dla doradców były bezpłatne,
- zlikwidowania odpłatność za egzaminy na doradcę rolnośrodowiskowego,
- przekazywania ze znacznym wyprzedzeniem propozycji tematycznych szkoleń i kursów itp.

3. Podsumowanie

Z analizy uwag, zgłoszonych pod adresem Centrum Doradztwa Rolniczego wynika, że Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego oczekują zarówno wsparcia w „tradycyjnych” obszarach doradztwa, związanego ze świadczeniem pomocy w poprawie technologii produkcji, jak też w poznawaniu i wykorzystaniu w pracy nowoczesnych metod i technik komunikowania się oraz kształcenia. Pomimo, że świadczenie pomocy w rozwiązywaniu problemów natury prawnej nie należy do zadań WODR, potrzebują wsparcia w tym zakresie, aby sprostać oczekiwaniom rolników. Doradcy dostrzegają i podkreślają konieczność posiadania umiejętności metodycznych w swojej pracy, a nie tylko samej wiedzy rolniczej.

W roku bieżącym Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi rozpoczęło realizację projektu „**Utworzenie zintegrowanego systemu doradztwa**”, finansowanego ze środków Transition Facility. Partnerem twinningowym w tym projekcie jest Francja. Realizacja założeń projektu, w którym CDR ma odgrywać wiodącą rolę, przyczyni się z pewnością do efektywnej realizacji zadań przez tą instytucję, zgodnie z opisanymi wyżej oczekiwaniami Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

LITERATURA

1. Pabich A. (2007): Stan zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego w 2007 r. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2/07.
2. Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego. Dz. U. Nr 251, poz. 2507.

ANNA PABICH
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

STAN ZATRUDNIENIA W JEDNOSTKACH DORADZTWA ROLNICZEGO W 2007 ROKU

Doradztwo rolnicze w ostatnich kilkunastu latach ulegało częstym zmianom organizacyjnym. Dopiero Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego z dnia 22 października 2004 roku uporządkowała dotychczasowe struktury organizacyjne doradztwa.

W myśl tej Ustawy jednostkami doradztwa rolniczego są:

- Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, podległe Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi, z Oddziałami w Krakowie, Poznaniu i Radomiu;
- 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego podległych właściwemu wojewodzie.

Pół roku po wejściu w życie Ustawy, w czerwcu 2005 roku przeprowadzono pierwszą analizę, której przedmiotem była organizacja i stan zatrudnienia w jednostkach doradczych, głównie w WODR. Podstawą analizy były odpowiedzi ankietowe otrzymane ze wszystkich (16) wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (WODR) oraz Centrum Doradztwa Rolniczego [Pabich, 2005].

W styczniu 2007 roku przeprowadzono ponowny sondaż. W artykule zaprezentowano jego wyniki, a także analizę zatrudnienia we wcześniejszych latach.

W jednostkach doradztwa rolniczego na początku 2007 roku zatrudnionych było 5 555 osób, w tym nieco ponad 200, to pracownicy Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie i Oddziałów Centrum (tabela 1).

Tabela 1

Zatrudnienie w jednostkach doradztwa rolniczego
stan na 30 czerwca 2005 roku i 1 stycznia 2007 roku

Jednostka doradcza	Liczba osób zatrudnionych ogółem	
	2005 r.	2007 r.
Centrum Doradztwa Rolniczego	193	201
Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego	5 426	5 354
Ogółem	5 619	5 555

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR i CDR.

Stan zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego w ostatnich dwóch latach, w stosunku do 2007 roku ulegał nieznacznym wahaniom i mieścił się w granicach 1% ogółu zatrudnionych.

Ze względu na nieco odmienną strukturę organizacyjną i zadania realizowane przez Centrum Doradztwa Rolniczego, dalsza część analizy dotyczy tylko wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego.

Informacje o zatrudnieniu w ośrodkach doradztwa rolniczego, gromadzone w Centrum Doradztwa Rolniczego i publikowane w „Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego” sięgają początku lat dziewięćdziesiątych [Pabich, 1998, 2001, 2003, 2005]. W ciągu kilkunastu lat rejestracji zmian można zauważyć nieznaczną tendencję spadkową liczby ogółu zatrudnionych w ośrodkach doradztwa rolniczego. Po roku 2003 zatrudnienie osiąga pewną stabilizację, wynosi około 5 300-5 400 osób (tabela 2).

Tabela 2

Zatrudnienie w ośrodkach doradztwa rolniczego
w latach 1992-2007

Rok	Ogółem liczba zatrudnionych	w tym: kadra kierownicza i doradcza
1992	5 846	4 579
1996	5 700	4 700
1998	5 630	4 620
2001 ¹	4 376	3 551
2003	5 315	4 362
2005	5 426	4 510
2007	5 354	4 410

¹dane bez WODR Bratoszewice i sześciu RCDR, które były w strukturze obecnego CDR w Brwinowie, razem ok. 1000 osób

Źródło: Opracowanie własne [Pabich 1998, 2001, 2003, 2005].

Podział administracyjny kraju na województwa różnej wielkości, o różnym poziomie rozwoju rolnictwa i rozdrobnieniu gospodarstw ma odzwierciedlenie w strukturze organizacyjnej i funkcjonowaniu ośrodków doradztwa rolniczego. Liczba zatrudnionych ogółem w poszczególnych ośrodkach jest dość zróżnicowa-

na i wynosi od 143 do 687 osób. Najwięcej ośrodków doradztwa zatrudnia od 201 do 300 osób (tabela 3).

Tabela 3

Zatrudnienie ogółem w ośrodkach doradztwa rolniczego w 2007 roku według przedziałów liczbowych

Zatrudnionych ogółem w przedziale	Liczba jednostek	Siedziba WODR
do 200 osób	2	Kalsk, Łosiów
201 do 300 osób	7	Minikowo, Szepietowo, Gdańsk Częstochowa, Modliszewice, Olsztyn, Barzkowice
301 do 400 osób	4	Wrocław, Bratoszewice, Karniowice, Boguchwała
powyżej 401 osób	3	Końskowola, Warszawa, Poznań,

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

Z analizy danych wynika, że 3 największe ośrodki zatrudniające powyżej 400 osób, skupiają 33% ogółu zatrudnionych we wszystkich ośrodkach. W porównaniu do roku 2005 wahania liczby zatrudnionych w poszczególnych ośrodkach są nieznaczne, sięgają kilku lub kilkunastu osób.

Strukturę organizacyjną ośrodków doradztwa rolniczego stanowią oddziały i terenowe zespoły doradcze. W większości województw utrzymano trójstopniową strukturę organizacyjną centrala – oddział – zespół doradczy. Dwustopniowa organizacja wewnętrzna: centrala – zespół doradczy występuje w 5 województwach (tabela 4).

Tabela 4

Struktury organizacyjne wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego w 2007 roku

Województwo – siedziba WODR	Liczba	
	Oddziałów	Zespołów doradczych
1. dolnośląskie – Wrocław	4	26
2. kujawsko-pomorskie – Minikowo	2	19
3. lubelskie – Końskowola	3	22
4. lubuskie – Kalsk	1	11
5. łódzkie – Bratoszewice	3	18
6. małopolskie – Karniowice	brak	19
7. mazowieckie – Warszawa	7	37
8. opolskie – Łosiów	brak	11
9. podkarpackie – Boguchwała	brak	21
10. podlaskie – Szepietowo	brak	14
11. pomorskie – Gdańsk	2	16
12. śląskie – Częstochowa	2	17
13. świętokrzyskie – Modliszewice	1	13
14. warmińsko-mazurskie – Olsztyn	1	19
15. wielkopolskie – Poznań	brak	31
16. zachodnio-pomorskie - Barzkowice	1	18

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

W styczniu 2007 roku zlikwidowano struktury oddziałowe WODR w województwie wielkopolskim.

Bezpośredni związek z wielkością województwa i liczbą zatrudnionych ma liczba zespołów doradczych. Dwa najmniejsze ośrodki Kalsk i Łosiów mają po 11 zaś największe Poznań i Warszawa ponad 30 zespołów doradczych.

Największa grupa zatrudnionych 3890 osób, realizująca podstawowe zadania doradztwa rolniczego to specjaliści i doradcy, stanowią oni ponad 70% ogółu zatrudnionych (tabela 5).

Tabela 5

**Zatrudnienie w ODR w latach 2001-2007
wg stanowisk (funkcji)**

Stanowisko (funkcja)	Zatrudnienie w latach (liczba osób)			
	2001 [*]	2003	2005	2007
Kadra kierownicza	212 ^{**}	322 ^{**}	601	520
Specjaliści i doradcy	3 339	4 040	3 909	3 890
Pozostali	825	953	916	944
Ogółem	4 376	5 315	5 426	5 354

^{*}bez WODR Bratoszewice i sześciu RCDR, które były w strukturze obecnego CDR w Brwinowie, razem ok. 1000 osób;

^{**}bez kierowników terenowych zespołów doradczych, uwzględnionych w grupie specjaliści i doradcy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

W ciągu ostatnich kilku lat liczba zatrudnionych specjalistów i doradców jest dość stabilna i kształtuje się na poziomie 3900 do 4000 osób.

Pozostali, czyli pracownicy działów finansowo-księgowych, organizacji kadr, działu administracyjno-gospodarczego, samodzielnych stanowisk (BHP, prawny) i inni, to ok. 18% ogółu zatrudnionych.

Ramowy statut ośrodka określa rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie nazw i siedzib WODR. Zakłada on utworzenie między innymi 7 działów merytorycznych i zespołu doradców. Szczegółowa struktura organizacyjna ośrodka ustalana jest przez dyrektora i zatwierdzana przez wojewodę. W praktyce w większości ośrodków funkcjonuje struktura według działów zaproponowanych w rozporządzeniu. Pojedyncze odstępstwa dotyczą zmiany nazwy, na przykład zamiast:

- Działu Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa powołano Dział Technologii Produkcji Rolniczej,
- Działu Ekonomiki i Przedsiębiorczości - Dział Agrobiznesu,
- Działu Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń - Dział Edukacji i Informatyki.

Niektóre komórki organizacyjne zostały połączone np.:

- Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa z działem Ekologii i Ochrony Środowiska,
- Dział Rozwoju Obszarów Wiejskich z Działem Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki lub Ekologii i Ochrony Środowiska,
- Dział Ekonomiki i Przedsiębiorczości z Działem Rozwoju Obszarów Wiejskich lub wyszczególnionymi stanowiskami zarządzania jakością,
- Dział Metodyki Doradztwa, Oświaty, Szkoleń z Działem Wydawnictwi i Informatyki.

Większe zróżnicowanie organizacyjne występuje w grupie zespołów doradców. Zespół doradców, określany często jako rejonowy lub terenowy zespół doradców, działa najczęściej w granicach powiatu. W sześciu ośrodkach doradztwa rolniczego zespoły terenowe funkcjonują w strukturze działów, w pozostałych jako oddzielne komórki organizacyjne, zgodnie z załącznikiem nr 2 do rozporządzenia MRiRW z 2004 roku. Liczba osób zatrudnionych w wyodrębnionych zespołach doradczych jest zróżnicowana i w zależności od województwa wynosi od 58 do 345 osób.

Największą komórką organizacyjną w ośrodkach doradztwa rolniczego, poza terenowymi zespołami doradców, jest Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa (tabela 6).

Tabela 6

**Struktura zatrudnienia i wykształcenie specjalistów i doradców
w działach (zespołach) w 2007 r.**

Komórka organizacyjna	Liczba osób w dziale	Wykształcenie liczba osób w %	
		średnie	wyższe
Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa	1 007	19	81
Dział Rozwoju Obszarów Wiejskich	167	11	89
Dział Ekonomiki i Przedsiębiorczości	335	7	93
Dział Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki	229	38	62
Dział Ekologii i Ochrony Środowiska	179	3	97
Dział Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń	155	36	74
Dział Wydawnictwi i Informatyki	163	47	53
Inne (centra wystawowe, doskonalenia itp.)	69	55	45
Zespoły Doradców	1 586	28	72
Ogółem	3 890	24	76

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

Wynika to z przyporządkowania w niektórych WODR, głównie do Działu Technologii Produkcji części specjalistów i doradców pracujących w terenie, jak również pracowników laboratoriów do badań prób gleb oraz zaliczenia do tej grupy pracowników obsługi upraw doświadczalnych, traktorzystów, robotników po-

lowych i innych. Razem z wyodrębnionymi Zespołami Doradców oba działy stanowią ponad 66% ogółu zatrudnionych specjalistów i doradców. Pozostałe Działy ośrodków doradztwa rolniczego są znacznie mniejsze liczebnie.

Zdecydowana większość specjalistów i doradców, 76% posiada wykształcenie wyższe. W działach technologicznych odsetek osób z wyższym wykształceniem jest nieco wyższy. W Dziale Ekologii i Ochrony Środowiska oraz Ekonomiki i Przedsiębiorczości ponad 90% to osoby z wyższym wykształceniem (tabela 6). W przypadku Działów Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń oraz Wydawnictw i Informacji nieco niższy poziom wykształceniem wynika z przyporządkowania do tych Działów pracowników obsługi ośrodków szkoleniowych, poligrafów i innych osób na stanowiskach nie wymagających wyższego wykształcenia.

Generalnie, od 2001 roku wzrasta wykształcenie specjalistów i doradców, osiągając w 2007 roku poziom 76% zatrudnionych z wykształceniem wyższym (tabela 7).

Tabela 7

Wykształcenie specjalistów i doradców WODR w latach 2001-2007

Lata	Liczba osób	Wykształcenie	
		średnie	wyższe
2001	3339	31	69
2003	4040	30	70
2005	3909	27	73
2007	3890	24	76

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR [Pabich, 2001, 2003, 2005].

Na początku 2005 roku, wraz ze zmianą organizacji doradztwa rolniczego, wprowadzono w tabeli stanowisk i wymagań kwalifikacyjnych pracowników jednostek doradztwa stopnie specjalizacji doradcy rolniczego – specjaliści I i II stopnia. Jak dotąd nie wydano jednak szczegółowych rozporządzeń umożliwiających wprowadzenie klasyfikacji. W jednostkach doradztwa rolniczego funkcjonują nadal stanowiska głównego, starszego specjalisty itd. bez stanowisk doradcy specjalisty I lub II stopnia.

Obecnie najwięcej osób zatrudnionych jest na stanowiskach starszego specjalisty i specjalisty (tabela 8). Stanowią oni 50% ogółu zatrudnionych specjalistów i doradców.

Tabela 8

Struktura zatrudnienia specjalistów i doradców według stanowisk pracy

Stanowisko	Zatrudnienie	
	liczba osób	%
główny specjalista	760	20
starszy specjalista	1 016	26
specjalista	919	24
doradca	105	3
młodszy specjalista	356	9
technik doradca	560	14
asystent doradcy	85	2
referent, laborant, poligraf, prac. polowy	89	2
Ogółem	3 890	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

W porównaniu do danych ostatniego sondażu, w 2005 roku zmniejszył się udział zatrudnionych specjalistów - o 9%, zwiększyła natomiast liczba stanowisk młodszy specjalista i asystent doradcy o 4%, a także technik doradca o 4%.

Zróżnicowanie stanowisk pracy w ośrodkach, od głównego specjalisty do technika doradcy, ma miejsce w poszczególnych działach merytorycznych (tabela 9).

Tabela 9

Struktura zatrudnienia specjalistów i doradców według stanowisk pracy i działów w %, w 2007 roku

Działy	Stanowiska						
	główny specjalista	starszy specjalista	specjalista	doradca	mł. spec., asystent doradcy	technik doradca	referent poligraf laborant
Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa	19	37	22	1	11	9	1
Rozwoju Obszarów Wiejskich	33	17	22	2	18	8	–
Ekonomiki i Przedsiębiorczości	34	37	20	1	6	2	–
Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki	15	28	24	-	17	16	–
Ekologii i Ochrony Środowiska	21	27	22	2	25	2	1
Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń	25	16	34	1	8	1	15
Wydawnictw i Informacji	16	25	25	-	7	5	22
Zespoły Doradców	16	18	25	5	11	25	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

Struktura zatrudnienia według stanowisk pracy związana jest z poziomem wykształcenia i stażem pracy na stanowisku. Najwięcej głównych i starszych specjalistów zatrudniono w ośrodkach w Działach Ekonomiki i Przedsiębiorczości,

odpowiednio 34 i 37%. Potwierdzeniem tych relacji są dane zamieszczone w tabeli 6, z których wynika, że ponad 90% osób w tym Dziale posiada wykształcenie wyższe.

Nieco odmienna sytuacja istnieje w Dziale Ekologii i Ochrony Środowiska, gdzie udział stanowisk: główny, starszy specjalista, specjalista itd., jest podobny - ok. 20 %, ale duży udział - 25%, mają młodszy specjaliści i asystenci doradcy z wyższym wykształceniem i niewielkim stażem pracy.

Charakterystyczne jest stanowisko technika doradcy ze średnim wykształceniem. Najwięcej osób na stanowisku technika doradcy zatrudniono w grupie Zespoły Doradców oraz w Dziale Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki odpowiednio 25 i 16%.

Reorganizacja w strukturach jednostek doradztwa rolniczego w zasadniczy sposób nie wpłynęła na liczbę zatrudnionych w doradztwie, pozostaje ona nadal na poziomie ok. 5,5 tys. osób. Wzrasta natomiast poziom wykształcenia specjalistów i doradców. Rozporządzenia wprowadzające specjalizację zawodową w doradztwie z pewnością wpłyną na podniesienie poziomu wykształcenia zatrudnianych osób i zmienią strukturę zatrudnienia.

LITERATURA

1. Pabich A. (1998): Zatrudnienie w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/98.
2. Pabich A. (2001): Stan zatrudnienia w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4/01.
3. Pabich A., Odrobińska B. (2003): Stan zatrudnienia w doradztwie rolniczym w 2003 roku. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/03.
4. Pabich A. (2005): Zatrudnienie w jednostkach doradztwa rolniczego w 2005 roku. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/05.
5. Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego. Dz. U. Nr 251, poz. 2507.

JÓZEF KOBYŁECKI
Akademia Podlaska w Siedlcach

ROZWÓJ ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO W POLSCE PO AKCESJI DO UE

1. Wstęp

Rolnictwo ekologiczne stanowi jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi rolnictwa na świecie, zwłaszcza w Unii Europejskiej.

Intensyfikacja produkcji rolniczej wpływa na zwiększenie eksploatacji zasobów środowiska naturalnego. Już dziś w wielu regionach Świata przekracza ona często poziom społecznie akceptowany. Jest to źródłem narastających rozbieżności między rolnictwem a ekologią oraz ekonomią a ekologią. Od lat maleje zaufanie konsumentów do żywności produkowanej metodami przemysłowymi. Panuje uzasadniona opinia, że taka żywność jest z reguły mniej smaczna od wytwarzanej naturalnie, a produkty spożywcze z roślin i zwierząt pochodzących z upraw i hodowli przemysłowych nie służą naszemu zdrowiu. Coraz bardziej widocznym zjawiskiem na światowym rynku staje się zapotrzebowanie na żywność ekologiczną. Jest to niewątpliwie spowodowane zmianą świadomości konsumentów dotyczącą bezpieczeństwa i wartości odżywczych żywności ekologicznej. Wartość światowego rynku tej żywności szacowana jest na ponad 24 mld USD, a wraz ze wzrostem zapotrzebowania na żywność produkowaną metodami ekologicznymi, rośnie powierzchnia upraw i skala produkcji metodami gwarantującymi realizację zapotrzebowania konsumentów.

Argumentem przemawiającym za rozwojem rolnictwa ekologicznego są również konkretne korzyści ekonomiczno-społeczne związane między innymi z utrzymaniem miejsc pracy w sektorze rolnym, zachowaniem walorów rolno-środowiskowych na obszarach wiejskich, a także poprawą stanu zdrowia ludności wsi i miast. Obecna sytuacja ekonomiczna polskiej wsi i rolnictwa, problemy społeczno-demograficzne stawiają przed nami trudne zadanie zaplanowania przyszłego rozwoju tej gałęzi gospodarki oraz modelu organizacyjnego wsi. Rolnictwo

ekologiczne może być szansą na znalezienie właściwego miejsca w systemie organizacji rolnictwa, dla małych gospodarstw. Korzystnym zjawiskiem jest również wzrost zainteresowania konsumentów żywnością o wysokiej jakości oraz „zdrowym” trybem życia, jak również otwarcie na liczący ponad czterysta milionów rynek konsumentów Unii Europejskiej. Nie bez znaczenia jest też fakt, że ci europejscy konsumenci są ludźmi zamożniejszymi niż konsumenci krajowi.

Rolnictwo ekologiczne jest szansą w warunkach konkurencji z rolnictwem zachodnim zwłaszcza, że rolnicy prowadzący gospodarstwa metodami ekologicznymi mogą otrzymywać z budżetu państwa preferencyjne dotacje do upraw i produkcji zwierzęcej.

2. Rolnictwo ekologiczne w Polsce

Polska jest krajem, w którym zużycie chemicznych środków produkcji w rolnictwie było zawsze niższe niż w większości krajów europejskich, co sprawiło, że jakość ekologiczna przestrzeni produkcyjnej w rolnictwie oraz jej bogactwo różnorodności biologicznej należą do najlepszych w Europie. Może to znacznie ułatwić polskim rolnikom podejmowanie produkcji żywności metodami ekologicznymi. Zwiększenie udziału żywności ekologicznej na rynku będzie korzystne dla polskiego rolnictwa, a także zaspokoi rosnące zapotrzebowanie konsumentów na taką żywność.

W dokumencie p.t.: „Analiza możliwości Europejskiego Planu Działań dla Żywności Ekologicznej oraz Rolnictwa” Komisja Europejska w 2002 r. dokonała oceny kierunków i celowości rozwoju rolnictwa ekologicznego w Europie. W wyniku prac nad tym dokumentem powstał Europejski Plan Działań dla Żywności Ekologicznej i Rolnictwa, który ostatecznie Rada Unii Europejskiej przyjęła w październiku 2004 r. W Planie zostało zawartych 21 działań dla rozwoju rolnictwa ekologicznego.

2.1. Prawne uwarunkowania produkcji ekologicznej

Podstawowym dokumentem regulującym prawne zasady rolnictwa ekologicznego w Unii Europejskiej, a więc i w Polsce, jest Rozporządzenie Rady EWG nr 2092/91 z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WE L 198, 22.07.1991 r. ze zm.). Polska ustawa o rolnictwie ekologicznym z dnia 20 kwietnia 2004 r. (Dz. U. nr 93 poz. 898) określa zadania organów i jednostek organizacyjnych w zakresie rolnictwa ekologicznego, w naszym kraju. System kontroli i certyfikacji rolnictwa ekologicznego w Polsce spełnia wymagania określone w art. 8 oraz art. 9 Rozporządzenia Rady EWG 2092/91. System ten tworzą:

- Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który upoważnia jednostki certyfikujące, akredytowane w zakresie rolnictwa ekologicznego, zgodnie z normą PN-EN 45011 do przeprowadzania kontroli, wydawania i cofania certyfikatów zgodności potwierdzających, że płody rolne nieprzetworzone oraz

- produkty z nich powstałe, w tym także zwierzęta oraz produkty i przetwory pochodzenia zwierzęcego, zostały wyprodukowane lub przetworzone zgodnie z Rozporządzeniem Rady EWG nr 2092/91.
- Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, która sprawuje państwowy nadzór nad upoważnionymi jednostkami certyfikującymi w rolnictwie ekologicznym, dokonuje kontroli granicznej produktów rolnictwa ekologicznego, upoważnia do przywozu produktów rolnictwa ekologicznego z krajów trzecich nie wymienionych na liście Komisji Europejskiej oraz przyjmuje zgłoszenia producentów, którzy chcą rozpocząć produkcję metodami ekologicznymi.
 - Jednostki certyfikujące, które są upoważnione do przeprowadzania kontroli gospodarstw i przetwórnictwa ekologicznych, wydawania i cofania certyfikatów zgodności. Wszystkie jednostki certyfikujące, których w roku 2004 było sześć, uzyskały certyfikaty akredytacji wydane przez Polskie Centrum Akredytacji.

2.2. Rozwój rolnictwa ekologicznego

Pod koniec lat 90-ych w Polsce nastąpił wzrost zainteresowania tą dziedziną rolnictwa. Początkowo rolnictwo ekologiczne rozwijało się jako ruch społeczny. Następnie Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi rozpoczęło prace nad przygotowaniem aktów prawnych regulujących tę dziedzinę rolnictwa. Wprowadzono wsparcie finansowe do kosztów kontroli, a następnie gospodarstw w postaci dotacji do hektara upraw ekologicznych.

W 2004 r. w systemie rolnictwa ekologicznego zostało już zarejestrowanych i skontrolowanych 3760 gospodarstw (0,23% ogólnej liczby gospodarstw rolnych) o powierzchni ok. 81 tys. ha użytków rolnych (tj. 0,46% ogółu użytków rolnych) oraz 55 przetwórnictwa [MRiRW 2004] (rysunek 1). Liczba gospodarstw, według stanu na 2004 roku, które uzyskały certyfikat zgodności na prowadzenie produkcji metodami ekologicznymi wyniosła 1 683. Ogólna powierzchnia gospodarstw z certyfikatem - 37 724 ha.

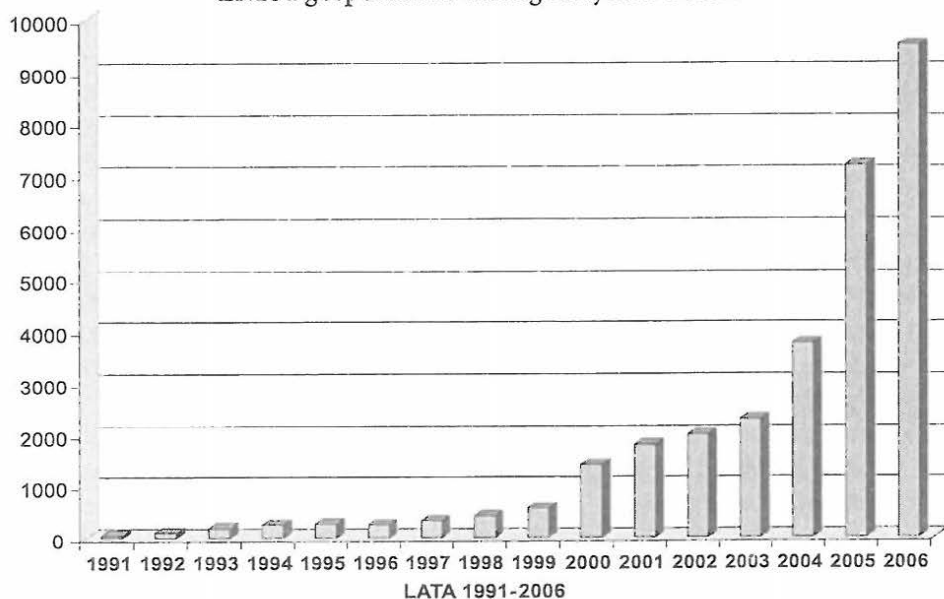
W 2006 r. w systemie rolnictwa ekologicznego zostało zarejestrowanych i kontrolowanych 9 194 gospodarstw o powierzchni 220 tys. ha użytków rolnych. Strukturą podstawowych upraw kształtuje się następująco:

- 1) łąki i pastwiska – (46%);
- 2) uprawy rolnicze – (43%);
- 3) plantacje jagodowe i uprawy sadownicze – (10%);
- 4) uprawy warzywne – (1%).

Największa liczba gospodarstw prowadzących produkcję metodami ekologicznymi znajduje się w środkowej i południowo-wschodniej Polsce (małopolskie, świętokrzyskie, mazowieckie, lubelskie i podkarpackie) (mapa 1). Średnia powierzchnia gospodarstw ekologicznych przekracza 20 ha przy średniej krajowej ok. 8 ha dla gospodarstw konwencjonalnych.

Rysunek 1

Liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce

Źródło: Dane uzyskane w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi – Departament Hodowli i Ochrony Roślin.

Mapa 1

Kontrolowane ekologiczne gospodarstwa rolne Polska 2006

Źródło: Dane uzyskane w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi – Departament Hodowli i Ochrony Roślin.

3. Ekologiczne czynniki ochrony środowiska

Podstawą prawną polityki ekologicznej państwa w okresie transformacji ustrojowej i przekształceń strukturalnych gospodarki była początkowo Uchwała Sejmu RP z dnia 10 maja 1991 r. w sprawie Polityki Ekologicznej Państwa (M.P. z 1991 Nr 18, poz. 118) jako zasadę, iż rozwój powinien odpowiadać ekologiczno-społecznej gospodarce rynkowej, a działania w celu jego realizacji powinny doprowadzić do zapewnienia indywidualnego bezpieczeństwa mieszkańców Polski. Stwierdzono również, iż działania rządu w różnych sektorach gospodarki (także w rolnictwie) powinny być zgodne z polityką ekologiczną, co oznacza zrównanie kryteriów ekonomicznych z ekologicznymi. Uzupełnieniem tej uchwały w zakresie gospodarki żywnościowej jest dokument Ministerstwa Środowiska, który między innymi zaleca:

- bezwzględne przestrzeganie zasady, że żywność nie może stanowić zagrożenia dla zdrowia konsumentów,
- uwzględnienie zasady, że produkcja żywności nie może odbywać się na glebach skażonych, zagrażających przeniesieniem substancji szkodliwych do żywności,
- dostosowanie produkcji rolniczej do warunków środowiskowych, uwzględniających stan zanieczyszczenia środowiska, stopień zachowania naturalnych walorów przyrodniczych oraz zasobność i produktywność gleb,
- eksponowanie roli obszarów produkcji rolniczej jako czynnika utrwalającego równowagę ekologiczną oraz ochronę zasobów (gleby, wody) na drodze wprowadzenia nowoczesnych proekologicznych systemów produkcji rolniczej,
- eliminowanie lub ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania rolnictwa na środowisko przyrodnicze, przy utrzymaniu ekonomicznej opłacalności produkcji w gospodarstwach rolnych.

Pojawia się pytanie: jak pogodzić potrzebę wzrostu gospodarczego z koniecznością podtrzymania (zachowania) zasobów i walorów środowiska przyrodniczego.

Rozwój metod podtrzymywalnych w ochronie środowiska nie jest procesem naturalnym, samorzutnym czy też dokonującym się bez ingerencji inteligentnego społeczeństwa. Jego koncepcja jest właściwością, którą dana społeczność nadaje swej strategii rozwoju i gospodarowania dobrami środowiskowymi. Podstawową ideą tej koncepcji jest postulat ograniczenia konsumpcji i oszczędności nieodnawialnych dóbr środowiskowych, tak aby kolejne pokolenia mogły również z nich korzystać. Powinna tu działać zasada odpowiedzialności transgranicznej, co oznacza, że „sprawca płaci”. Istnieć musi zakaz przerzucania środowiskowych kosztów gospodarki (np. ścieków, gazów, odpadów) do innych krajów i na inne kontynenty. Zasada taka musi obowiązywać we wszystkich skalach przestrzennych, od lokalnej do globalnej, zwłaszcza na obszarach zurbanizowanych, gdzie środowisko jest szczególnie zagrożone. Podtrzymywalny rozwój zakłada, że za-

soby środowiskowe i zagospodarowanie danego obszaru nie będą wyczerpywane w stopniu zagrażającym zaspokojeniu potrzeb i osiągnięciu celów jego mieszkańców w dalszej przyszłości.

W latach osiemdziesiątych, na skutek globalnych zjawisk negatywnie oddziałujących na środowisko naturalne, do których zaliczyć należy widoczny „efekt szklarniowy” indukowany przez dwutlenek węgla i ubytki ochronnej osłony ozonowej, doszło do reorientacji liberalnych koncepcji rozwoju gospodarczego w kierunku ekonomii ekologicznej. Klasyczna teoria ekonomii traktowała środowisko naturalne jako złożony rezerwuuar nieograniczonych zasobów gospodarczych, z którego można czerpać pożądane czynniki produkcji. W modelu tym środowisko przyrodnicze dostarcza zarówno surowców zaopatrzeniowych, przetwarzanych w procesie produkcji w artykuły konsumpcyjne, jak i energii niezbędnej do procesu przetwórczego. Jednocześnie jest ono źródłem szczególnego rodzaju świadczeń o charakterze publicznym, związanych ze świeżym powietrzem, walorami turystycznymi czy zbiorem flory i fauny [Tietenberg, 1988].

Traktowanie środowiska w sposób instrumentalny, jako zewnętrznego elementu systemu społecznego, doprowadziło do krytycznej sytuacji ekologicznej. Konieczna stają się więc rewizja paradygmatu neoklasycznej propozycyjnej ekonomii społecznej i uzupełnienie jej o formułę uwzględniającą bezpośredni związek podmiotów gospodarczych z zasobami i stanem środowiska przyrodniczego. Klasyczne podejście makroekonomiczne wprowadzało funkcję produkcji jako zmienną zależną od kapitału, pracy i ziemi [Costanza, 1991]. Daly Herman zaproponował nowe podstawy powiązań społeczno-ekonomicznych, gdzie system społeczny stanowi integralną część naturalnego systemu podtrzymywanie życia. Wykorzystując zasoby surowców kopalnianych i energii słonecznej w toku działalności gospodarczej oraz wytwarzając, często nie podlegające biodegradacji, odpady, społeczeństwo uczestniczy w cyklu surowcowo-energetycznym i zakłóca stan równowagi ekosystemowej. Zdaniem Daly'ego należy utrzymywać niezbędną poziom bioróżnorodności, zachowywać równowagę bilansu energetycznego i surowcowego oraz uwzględniać koszty środowiskowe w globalnej kalkulacji efektów ekonomicznych [Spychalski 1999]. Szansą zachowania zdolności do zaspokajania rosnących potrzeb ludności w ciągu najbliższych kilkudziesięciu lat jest zrównoważony rozwój gospodarczy, uwzględniający ograniczenia środowiskowe aktywności ekonomicznej. Istnieje fizyczne powiązanie systemu ekologicznego i ekonomicznego poprzez przepływ surowców naturalnych i energii, wpływających na efektywność gospodarczą oraz odpływ odpadów i ewentualnego ciepła środowiska naturalnego.

Niezbędnym elementem procesu decyzyjnego w krajach Unii Europejskiej jest instrument ocen oddziaływania na środowisko (OOS), pozwalający między innymi przewidywać i korygować skutki założeń polityki rozwoju gospodarczego

i społecznego kraju. Ocenie takiej poddawane są wszystkie dokumenty o charakterze strategicznym.

Przyjęcie przez Polskę ustawodawstwa Unii Europejskiej będzie wymagało podjęcia działań związanych z ochroną środowiska, przyrody i krajobrazu na obszarach wiejskich. Wymogi tego ustawodawstwa często różnią się szczegółowością od zapisów ustawodawstwa polskiego, stąd ich wprowadzenie wymaga podejmowania działań informacyjnych oraz wdrażania programów inwestycyjnych, pozwalających podmiotom gospodarczym sektora rolnego sprostać tym wymogom.

Mechanizmy gospodarki rynkowej wskazują, że polityka ochrony środowiska powinna być powiązana z zasadami ekonomii. Oznacza to maksymalne wykorzystanie mechanizmu rynkowego przy zachowaniu niezbędnego interwencjonizmu państwowego. Mechanizmy rynkowe powinny być wprowadzane do sfery polityki ekologicznej, np. wprowadzenie systemu opłat za korzystanie ze środowiska według zasad obowiązujących w Unii Europejskiej. Uwzględniając specyfikę sektora rolno-spożywczego rozwój rolnictwa ekologicznego wspierany działaniami, które sformułowane zostały w Spójnej Polityce Strukturalnej [MRiRW, 1999] w stosunku do:

- rolników stosujących właściwe sposoby gospodarowania na terenach o wysokich walorach przyrodniczych, takich jak Parki Narodowe, część Parków Krajobrazowych i na innych obszarach, które w przyszłości objęte będą ochroną prawną,
- rolników stosujących właściwe sposoby gospodarowania na obszarach o mniej korzystnych warunkach do produkcji rolnej,
- rolników podejmujących działania służące ograniczeniu zanieczyszczenia wód i erozji lub wspomagających rozwój małej retencji wodnej i innych elementów krajobrazowych,
- gospodarstw ekologicznych i przedstawiających się na ekologiczne metody produkcji oraz stosujących integrowane metody produkcji rolnej,
- rolników hodujących ginące rasy zwierząt gospodarskich i uprawiające ginące odmiany roślin uprawnych,
- rolników dokonujących inwestycji w energooszczędne środki trwałe i technologie oraz maszyny do uprawy i pielęgnacji upraw, szczególnie przydatne w systemach produkcji przyjaznych dla środowiska (plugi wahadłowe i obrotowe, agregaty uprawowe, brony-chwastowniki, siewniki nawozowe do siewu precyzyjnego, bezpieczne opryskiwacze).

Dla osiągnięcia zamierzonych celów koniecznym jest dofinansowanie działalności szkoleniowej. Edukacja i służenie dobrym przykładem poprzez projekty pokazowe, uznawane są za jedną z najlepszych i najbardziej efektywnych metod poprawy sytuacji środowiska naturalnego na terenach rolniczych. W tematyce szkoleniowej powinny znaleźć się takie zagadnienia jak:

- popularyzacja Kodeksu Dobrych Praktyk Rolniczych,

- zagrożenia dla środowiska naturalnego, które mogą wynikać z gospodarki rolnej, a także sposoby przeciwdziałania tym zjawiskom,
- nauka prowadzenia dokumentacji zabiegów agrotechnicznych, stosowania nawozów i środków ochrony roślin,
- sposoby ochrony i wzbogacania różnorodności biologicznej w gospodarstwie rolnym,
- metody produkcji, korzystne dla środowiska naturalnego (system produkcji integrowanej, rolnictwo ekologiczne, racjonalne zagospodarowanie gleb odłogowanych).

Aby możliwe było podejmowanie właściwych decyzji dotyczących ochrony i zarządzania zasobami środowiska, konieczny jest zarówno odpowiedni poziom wiedzy o środowisku wśród możliwie jak najszerszych kręgów społeczeństwa, jak i prowadzenie badań naukowych na rzecz środowiska. Kształcenie prośrodowiskowe może być realizowane na dwóch poziomach. Można więc mówić o ogólnym kształceniu prośrodowiskowym, którego zadaniem jest podnoszenie wrażliwości i ogólnej wiedzy o środowisku na wszystkich szczeblach kształcenia (od szkoły podstawowej aż do uczelni wyższej), a także o kształceniu specjalistów w poszczególnych dziedzinach nauki i techniki, związanych z ochroną środowiska.

Potencjalnie korzystna może okazać się polityka ekorozwoju w kontekście współpracy z zagranicą. Polska, ze względu na swoje położenie, pełni kluczową rolę w ogólnoeuropejskim systemie powiązań przyrodniczych, dysponując na około 27% powierzchni unikalnymi w skali europejskiej nieskażonymi biotopami.

Zainteresowanie rozwiązywaniem problemów globalnych jest coraz większe, zwłaszcza w krajach wysoko rozwiniętych. Polska stwarza szansę na przyciągnięcie zewnętrznych środków finansowych, przeznaczonych na ograniczenie globalnych zagrożeń, a także uzyskanie zagranicznej pomocy ukierunkowanej na proekologiczną i dającą korzyści ekonomiczne, restrukturyzującą gospodarkę oraz ochronę cennych zasobów przyrodniczych. Podejmowane działania na rzecz ekorozwoju sprzyjać mogą uzyskiwaniu kredytów, a także transferowi technologii.

4. Podsumowanie

Współczesne rolnictwo, obok celów produkcyjnych i ekonomicznych musi, w coraz szerszym zakresie, realizować cele ekologiczne.

Zagadnienie podnoszenia jakości produkcji oraz osiągniętych standardów ekologicznych stanowi obecnie jedno z podstawowych zadań gospodarki i poszczególnych podmiotów gospodarczych.

Rolnictwo ekologiczne jest dynamicznie rozwijającą się dziedziną rolnictwa zarówno w krajach UE jak i na świecie. Polska również dąży do zwiększenia tego kierunku produkcji. Produkty rolne pochodzące z produkcji prowadzonej me-

todami ekologicznymi stanowią gwarancję bezpiecznej żywności, a jednocześnie produkcja ekologiczna jest przyjazna środowisku naturalnemu. Te walory pozwalają mieć przekonanie, że gospodarowanie w oparciu o walory przyrodnicze będzie stałym elementem rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce, co stanowi szansę rozwoju gospodarstw, a także pozwoli przybliżyć nas do poziomu osiąganego w tym obszarze w krajach Unii Europejskiej.

LITERATURA

1. Costanza R. L. (1991): *Ecological economics. The science and management of sustainability*. Columbia Univ. Press, New York, s. 172.
2. Grzeszkiewicz R., Karaczun Z. M. (1995): *Przekształcenia własnościowe w rolnictwie a ochrona środowiska*. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa, s. 10.
3. Peccei A. (1987): *Przyszłość jest w naszych rękach*. PWN Warszawa, s. 141.
4. *Rocznik Statystyczny GUS – 2004*, Warszawa.
5. *Rozwój gospodarstw ekologicznych oraz ich geografia, materiał informacyjny Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi*. Warszawa 2006.
6. *Spójna Polityka Strukturalna Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa*. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa 1999.
7. Tietenberg T. (1988): *Economics of the Environment An Overview in Environmental and Natural Resource Economics*, Harper Collins Publisher Inc., New York, s. 17.
8. Spychalski G. (1999): *Przekształcenia rolnictwa państwowego w Polsce w okresie transformacji systemowej (1990-1998)*. AR Szczecin, s. 70.
9. www.organic-europe.net/europe_eu/statistics.asp.

WALDEMAR BROŚ
Krajowy Związek Spółdzielni Mleczarskich

KWOTOWANIE A KONCENTRACJA PRODUKCJI MLEKA W POLSCE

Produkcja mleka w Unii Europejskiej, a od 2003 r. w Polsce objęta jest kwotowaniem. W artykule przedstawiono zmiany, jakie zaszły w ostatnich 3 latach na rynku produkcji mleka w Polsce, a także między innymi wpływy kwotowania produkcji mleka w Polsce na koncentrację produkcji i rynek.

1. Produkcja, skup i ceny mleka

Największy skup mleka w Polsce miał miejsce w 1989 roku i wyniósł 11 385 mln litrów. W tym samym roku liczba dostawców mleka była również największa i wynosiła około 1 400 000. Od 1989 roku skup mleka zmniejszał się systematycznie aż do 1995 roku. W 1995 roku wyniósł zaledwie 6 139 mln litrów i był niższy o ponad 46% w stosunku do roku 1989. Od 1996 skup mleka zwiększał się do roku 1998, w którym wyniósł 6 943 mln litrów, by spaść w 1999 roku do poziomu 6 486 mln litrów. Dopiero od 2000 roku notujemy stały wzrost skupu mleka, który w 2005 r. wyniósł 8 584 mln litrów, a w 2006 r. skup mleka wyniósł około 8 550 mln litrów (tabela 1).

Tabela 1

Liczba dostawców mleka, skup mleka i skup na 1 gospodarstwo w Polsce w latach 1989 – 2006

Rok	Liczba dostawców mleka (tys. szt.)	Skup mleka (w mln l)	Skup na jedno gospodarstwo (l/rok)	Dzienna dostawa (l)
1989	1 400	11.385	8.132	22,2
2000	420	6.583	15.674	42,9
2001	385	7.025	18.247	50,0
2002	357	7.230	20.252	55,4
2003	355	7.316	20.608	56,4
2004	(1) 310	7.769	25.061	68,7
2005	(2) 284	8.584	30.225	82,8
2006	(3) 270	8.550	31.666	86,8

(1) stan na 31.03.2005 r. (2) stan na 31.03.2006 r. (3) dane szacunkowe.

Źródło: Dane GUS, wyliczenia własne.

Zwiększenie skupu mleka od 2000 roku wynikało przede wszystkim z:

- wzrostu cen skupu mleka (z wyjątkiem 2002 roku) (tabela 2),
- stabilnej sytuacji spółdzielni mleczarskich i podmiotów przetwórczych,
- wzrostu produkcji mleka w gospodarstwach specjalizujących się w chowie bydła i produkcji mleka,
- rosnącego eksportu produktów mleczarskich,
- konieczności wypracowania jak najwyższej „kwoty mlecznej” w roku referencyjnym 2002/2003.

Tabela 2

Ceny skupu mleka w Polsce (bez VAT) w latach 1997 – 2006

Lp.	Rok	cena zł za 100 l	Rok poprzedni = 100
1.	1997	0,58**	-
2.	1998	60,69	104,6
3.	1999	60,84	100,2
4.	2000	78,35	128,8
5.	2001	78,48	100,2
6.	2002	71,80	91,5
7.	2003	71,85	100,1
8.	2004	87,36	121,6
9.	2005	92,92	106,4
10*	2006	93,50	100,6

* dane szacunkowe, **cena za 1 litr.

Źródło: Dane GUS, wyliczenia własne.

Nie bez znaczenia dla wzrostu przychodów rolników z produkcji mleka była praca na rzecz poprawy jego jakości. Warto zaznaczyć, że jeszcze w 1998 roku rolnicy wyprodukowali w klasie ekstra zaledwie mleka 27%, podczas gdy w roku 2006 – około 96%.

Tabela 3

Skup mleka wg klas jakości w latach 1998 – 2006 (w %)

Rok	Klasa E	Klasa I	Klasa II	Klasa III	Poza klasą
1998	27,0	23,9	20,8	28,3	-
1999	37,9	23,5	19,4	19,2	-
2000	56,8	25,9	14,3	-	3,0
2001	56,1	26,0	15,9	-	2,0
2002	68,5	20,6	9,0	-	1,9
2003	85,0	13,0	-	-	2,0
2004	90,0	8,0	-	-	2,0
2005	95,0	3,0	-	-	2,0
2006	96,0	-	-	-	4,0

Źródło: Badania ankietowe, ARiMR.

Od 2000 roku następował stały spadek liczby dostawców mleka. W 2000 roku było około 420 000 dostawców a w roku 2005 już około 284 000, tj. o około 33%

mniej. Od 2000 roku następowało systematyczne zwiększanie sprzedaży mleka z gospodarstwa. Sprzedaż ta w 2000 roku wyniosła 15 674 litrów rocznie, a w 2005 roku już 30 225 litrów rocznie, tj. o 92,8% więcej.

Polska w Unii Europejskiej ma największą liczbę dostawców mleka. Natomiast przeciętna sprzedaż mleka w ciągu roku z gospodarstwa jest podobna do takich krajów jak: Austria, Portugalia i Grecja (tabela 4).

Tabela 4

Liczba dostawców mleka i skup mleka z 1 gospodarstwa w krajach UE i w Polsce w roku 2003

Wyszczególnienie	Liczba dostawców (tys. szt.)	Skup 1 gospodarstwa tys. kg/rok	Dzienna sprzedaż z 1 gosp. (kg)
Austria	91	29,2	80
Belgia/Luksemburg	23	144,3	395
Dania	16	278,5	763
Finlandia	32	76,5	210
Francja	159	148,5	407
Grecja	28	24,1	66
Hiszpania	118	49,8	136
Holandia	40	259,3	710
Irlandia	42	123,5	338
Niemcy	209	127,4	349
Portugalia	86	22,5	62
Szwecja	18	179,2	491
Wielka Brytania	37	388,1	1063
Włochy	113	95,8	262
Polska	355	20,6	56
Polska (1)	270	31.666	86,8

(1) dane szacunkowe na 31.12.2006 r.

Źródło: Dairy Markets 11.03.2004 r., wyliczenia własne.

2. Kwotowanie produkcji mleka w Polsce

Produkcja mleka w Unii Europejskiej objęta jest kwotowaniem (tabela 5). Polska otrzymała kwotę mleczną w wysokości 9 380 tysięcy ton,

z tego:

8 500 tys. ton – to sprzedaż hurtowa

464 tys. ton – sprzedaż bezpośrednia

416 tys. ton – rezerwa restrukturyzacyjna¹

Kwotowanie produkcji mleka reguluje „Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych”. Zgodnie z tą ustawą podmiot

¹ w dniu 11 maja 2006 r. Komisja Europejska podjęła decyzję o przyznaniu Polsce rezerwy restrukturyzacyjnej w wysokości 416.126.000 kg.

skupujący może skupować mleko wyłącznie od producentów posiadających indywidualne ilości referencyjne (IIR).

Pierwszy przydział indywidualnej kwoty mlecznej dla dostawców hurtowych dokonany został na rok 2003/2004. Łącznie przydzielono ponad 7 406 mln kg mleka, dla ponad 355 tys. dostawców hurtowych (tabela 6). Podstawą przydziału była ilość mleka sprzedanego podmiotom skupującym w roku referencyjnym (2002/2003) z uwzględnieniem średniej ważonej zawartości tłuszczu w tym mleku.

Tabela 5

Krajowe ilości referencyjne mleka na rok kwotowy 2005/2006
oraz w przeliczeniu na 1 mieszkańca w krajach UE

Lp.	Kraj	Kwota mleczna (w mln ton)	Kwota mleczna na 1 mieszkańca (kg)
1.	Austria	2.750	338,6
2.	Belgia	3.310	319,0
3.	Cypr	0,145	200,8
4.	Dania	4.455	826,4
5.	Estonia	0,624	461,2
6.	Finlandia	2.407	461,7
7.	Francja	24.236	405,5
8.	Grecja	0,821	74,4
9.	Hiszpania	6.117	145,8
10.	Irlandia	5.396	1350,3
11.	Litwa	1.647	476,8
12.	Luksemburg	0,269	597,9
13.	Łotwa	0,695	299,1
14.	Malta	0,049	122,1
15.	Holandia	11.075	682,6
16.	Niemcy	27.865	337,6
17.	POLSKA	8.964	234,6
18.	Portugalia	1.920	183,9
19.	Republika Czeska	2.682	262,8
20.	Słowacja	1.013	188,3
21.	Słowenia	0,560	280,8
22.	Szwecja	3.303	368,7
23.	Węgry	1.947	192,2
24.	Wielka Brytania	14.610	245,5
25.	Włochy	10.530	182,8

Źródło: Dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Tabela 6

Pierwsza alokacja krajowej kwoty mlecznej (2003/2004) dla dostawców hurtowych z poszczególnych województw

Lp.	Województwo	Liczba dostawców	Wielkość przyzn. IKM* (tys. kg)	Wielkość przyzn IKM na 1 gosp. (kg)
1	dolnośląskie	4.815	156.486	32.500
2	kujawsko-pomorskie	16.250	533.925	32.857
3	lubelskie	49.900	569.179	11.407
4	lubuskie	1.587	81.097	51.100
5	łódzkie	47.627	674.176	14.155
6	małopolskie	22.371	173.282	7.746
7	mazowieckie	75.834	1.486.982	19.608
8	opolskie	4.313	188.465	43.697
9	podkarpackie	18.348	118.624	6.465
10	podlaskie	42.679	1.290.931	30.247
11	pomorskie	4.230	194.839	46.061
12	śląskie	10.000	160.484	16.048
13	świętokrzyskie	19.826	162.989	8.221
14	warmińsko-mazurskie	14.436	549.280	38.049
15	wielkopolskie	20.942	933.888	44.594
16	zachodniopomorskie	2.079	131.739	63.367
	Razem	355.246	7.406.365	20.849

* IKM – Indywidualna Kwota Mleczna dla sprzedaży hurtowej.

Źródło: Dane ARR, wyliczenia własne.

Największe ilości przyznanej indywidualnej kwoty mlecznej trafiły do następujących województw:

- mazowieckie - około 1 487 mln kg,
- podlaskie - około 1 291 mln kg,
- wielkopolskie - około 934 mln kg,
- łódzkie - około 674 mln kg.

Najmniejsze ilości IKM przyznano następującym województwom:

- lubuskie - około 81 mln kg,
- podkarpackie - około 119 mln kg,
- zachodniopomorskie - około 132 mln kg,
- dolnośląskie - około 156 mln kg.

Tabela 7

Indywidualne Ilości Referencyjne (IIR)² na 31.03.2006 r.

Lp.	Województwo	Łączna IIR (tys. kg)
1	dolnośląskie	175.241.023
2	kujawsko-pomorskie	606.941.328
3	lubelskie	742.111.696
4	lubuskie	95.230.371
5	łódzkie	620.884.967
6	małopolskie	186.237.845
7	mazowieckie	1.711.789.491
8	opolskie	222.950.012
9	podkarpackie	133.835.784
10	podlaskie	1.556.736.999
11	pomorskie	238.719.759
12	śląskie	186.149.405
13	świętokrzyskie	185.717.649
14	warmińsko-mazurskie	686.149.518
15	wielkopolskie	1.111.863.362
16	zachodniopomorskie	158.806.068
	RAZEM	8.619.365.277

Źródło: Dane ARR.

Największe ilości IKM w przeliczeniu na 1 gospodarstwo otrzymali rolnicy z województw:

- zachodniopomorskie 63 367 kg/rok
- lubuskie 51 100 kg/rok
- pomorskie 46 061 kg/rok
- wielkopolskie 44 594 kg/rok
- opolskie 43 697 kg/rok

Najmniejsze ilości IKM w przeliczeniu na 1 gospodarstwo otrzymali rolnicy z województw:

- podkarpackie 6 465 kg/rok
- małopolskie 7 746 kg/rok
- świętokrzyskie 8 221 kg/rok

² Indywidualna Ilość Referencyjna (IRR) obejmuje indywidualną kwotę mleczną dla sprzedaży hurtowej (IKM) oraz indywidualną kwotę sprzedaży bezpośredniej.

Tabela 8

Wielkość przyznanej IKM na 1 gospodarstwo (kg)
w latach 2003/2004 i 2005/2006

Lp.	Województwo	2003/04	2005/06	Dynamika % 2005/06 do 2003/04
1	dolnośląskie	32.500	56.985	175,3
2	kujawsko -pomorskie	32.857	50.132	152,6
3	lubelskie	11.407	15.227	133,5
4	lubuskie	51.100	76.244	149,2
5	łódzkie	14.155	19.098	134,9
6	małopolskie	7.746	10.672	137,8
7	mazowieckie	19.608	26.166	133,4
8	opolskie	43.697	84.024	192,3
9	podkarpackie	6.465	8.430	130,4
10	podlaskie	30.247	49.296	163,0
11	pomorskie	46.061	74.842	162,5
12	śląskie	16.048	22.312	139,0
13	świętokrzyskie	8.221	11.412	138,8
14	warmińsko - mazurski	38.049	60.777	159,7
15	wielkopolskie	44.594	72.325	162,2
16	zachodniopomorskie	63.367	133.333	210,4
	średnio – kraj	20.849	30.300	145,3

Źródło: Dane ARR, wyliczenia własne.

Tabela 9

Liczba dostawców hurtowych o wartości IIR do 10 tys. kg
na 31.03.2006 r.

Lp.	Województwo	Liczba dostawców	% do liczby dostawców ogółem
1	dolnośląskie	1.486	48,4
2	kujawsko-pomorskie	2.816	23,3
3	Lubelskie	27.928	68,6
4	lubuskie	413	33,1
5	łódzkie	20.984	54,0
6	małopolskie	13.502	77,5
7	mazowieckie	28.250	43,2
8	opolskie	686	25,8
9	podkarpackie	12.933	82,0
10	podlaskie	5.284	16,7
11	pomorskie	468	14,7
12	śląskie	4.876	58,5
13	świętokrzyskie	11.537	71,1
14	Warmińsko-mazurskie	1.607	14,2
15	wielkopolskie	2.242	14,6
16	zachodniopomorskie	155	13,1
	RAZEM	135.167	47,5

Źródło: Dane ARR, wyliczenia własne.

W roku 2005/2006 było ponad 284 tys. dostawców hurtowych, którzy byli właścicielami 8 619 mln kg IKM i sprzedali do podmiotów skupowych około 8 931 mln kg mleka (po przeliczeniu na mleko o referencyjnej zawartości tłuszczu), (tabela 10).

Tabela 10

Liczba dostawców hurtowych w latach 2003-2006

Lp.	Województwo	2003	2006	Dynamika % 2006 2003
1	dolnośląskie	4.815	3.071	63,8
2	kujawsko-pomorskie	16.250	12.108	74,5
3	lubelskie	49.900	40.715	81,6
4	lubuskie	1.587	1.246	78,5
5	łódzkie	47.627	38.851	81,6
6	małopolskie	22.371	17.428	77,9
7	mazowieckie	75.834	65.427	86,3
8	opolskie	4.313	2.654	61,5
9	podkarpackie	18.348	15.776	86,0
10	podlaskie	42.679	31.602	74,0
11	pomorskie	4.230	3.180	75,2
12	śląskie	10.000	8.336	83,4
13	świętokrzyskie	19.826	16.211	81,8
14	warmińsko-mazurskie	14.436	11.287	78,2
15	wielkopolskie	20.942	15.375	73,4
16	zachodniopomorskie	2.079	1.185	57,0
	RAZEM	355.246	284.452	80,1

Źródło: Dane ARR, wyliczenia własne.

3. Podsumowanie i wnioski

Analiza danych dotyczących kwotowania za okres ostatnich 3 lat (2003-2006) prowadzi do następujących wniosków:

1. Liczba dostawców mleka w omawianym okresie zmniejszyła się o około 24%, tj. około 85 000 dostawców.
2. Największy spadek liczby dostawców wystąpił w województwach:
 - zachodniopomorskim - 43,0%
 - opolskim - 38,5%
 - dolnośląskim - 36,2%
 - podlaskim - 26,0%
3. Najmniejszy spadek liczby dostawców wystąpił w województwach:
 - mazowieckim - 13,7%
 - podkarpackim - 14,0%
 - śląskim - 16,6%
 - świętokrzyskim - 18,2%
 - łódzkim i lubelskim - 18,4%

4. Właścicielami największych IKM na 31.03.2006 r. są producenci mleka z województw:
 - zachodniopomorskiego – 133 333 kg
 - opolskiego - 84 024 kg
 - lubuskiego - 76 244 kg
 - pomorskiego - 74 842 kg
 - wielkopolskiego - 72 325 kg
5. Najmniejszymi posiadaczami IKM są producenci mleka z województw:
 - podkarpackiego - 8 430 kg
 - małopolskiego - 10 672 kg
 - świętokrzyskiego - 11 412 kg
 - lubelskiego - 15 227 kg
 - łódzkiego - 19 098 kg
6. Właściciele IKM do 10 000 kg było ponad 135 000 dostawców, co stanowi około 48% ogólnej ilości dostawców hurtowych (stan na 31.03.2006 r.). Największy odsetek tych gospodarstw występuje w województwach:
 - podkarpackim - 82,0%
 - małopolskim - 77,5%
 - świętokrzyskim - 71,7%
 - lubelskim - 68,6%
 - śląskim - 58,5%
 - łódzkim - 54,0%
7. Producenci mleka muszą spełniać standardy higieniczno-sanitarne, ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt. Ze względu na koszty dostosowania gospodarstw – należy założyć, że tempo wycofania się gospodarstw z produkcji mleka w w/w województwach będzie wyższe niż w pozostałych.
8. Analizując wycofywania się gospodarstw z produkcji mleka w ostatnich trzech latach można przypuszczać, że jeśli tempo to utrzyma się na poziomie około 20-25 tys. (rocznie) przez kolejne 5 lat, prawdopodobnie liczba dostawców hurtowych w roku 2010/2011 wyniesie nie więcej jak 160-180 tys.
9. Kwotowanie produkcji mleka wpływa na:
 - koncentrację produkcji (stałe zmniejszanie się liczby gospodarstw),
 - wzrost wartości gospodarstwa poprzez możliwość sprzedaży bądź dzierżawę kwoty mlecznej,
 - możliwość otrzymania rekompensaty dla wycofujących się z produkcji mleka,
 - stałe i pewne powiązanie z przetwórstwem.

JOLANTA KOWALSKA
Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu

NATURALNE ŚRODKI OCHRONY ROŚLIN POPRAWIAJĄCE WŁAŚCIWOŚCI GLEBY I ROŚLIN DOPUSZCZONE DLA ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO W UNII EUROPEJSKIEJ

1. Podstawy prawne

Dla środków ochrony roślin w Unii Europejskiej obowiązują liczne akty prawne. Główne z nich to dwie dyrektywy:

- Dyrektywa 91/414/EEC dotycząca wprowadzania środków ochrony roślin na rynek, zwana dyrektywą o charakterze nakazującym;
- Dyrektywa 79/117/EEC zakazująca umieszczania na rynku oraz stosowania środków ochrony roślin zawierających określone substancje aktywne, zwana dyrektywą o charakterze zakazującym.

W Polsce głównym aktem prawnym obowiązującym w zakresie środków ochrony jest:

- Ustawa o ochronie roślin z dnia 18 grudnia 2003 r. (Dz. U. Nr 11 poz. 94; Dz. U. Nr 96 poz. 959) dotycząca:
 - ochrony roślin przed organizmami szkodliwymi
 - dopuszczania środków ochrony roślin do obrotu oraz substancji aktywnych do stosowania w środkach ochrony roślin
 - zapobiegania zagrożeniom dla zdrowia człowieka, zwierząt oraz dla środowiska, które mogą powstać w wyniku obrotu i stosowania środków ochrony roślin
 - organizacji Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa.

Odnosnie rolnictwa ekologicznego głównymi aktami prawnym w Unii Europejskiej i w Polsce są:

- Rozporządzenia Rady nr 2092/91/EWG z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych;
- Ustawa o rolnictwie ekologicznym z dn. 20.04.2004 r.

Zgodnie z ustawą **środek ochrony roślin** może zostać zakwalifikowany do stosowania w rolnictwie ekologicznym w Polsce, jeśli znajdzie się w wykazie środków ochrony roślin dopuszczonych do obrotu i zawiera w swoim składzie „wyłącznie substancje biologicznie czynne, mikroorganizmy i organizmy żywe”, wymienione w załączniku II B do Rozporządzenia Rady nr 2092/91/EWG. Z oczywistych względów wymienione substancje aktywne powinny być dopuszczone do stosowania również przez Dyrektywę WE 91/414.

Nawóz – może zostać zakwalifikowany do stosowania w rolnictwie ekologicznym, jeżeli został wprowadzony do obrotu na podstawie przepisów o nawozach i nawożeniu i zawiera w swoim składzie wyłącznie substancje wymienione w załączniku IIA do rozporządzenia Rady nr 20092/91/EWG.

Środek poprawiający właściwości gleby może zostać zakwalifikowany do stosowania w rolnictwie ekologicznym, jeśli zawiera wyłącznie składniki wymienione w załączniku IIA do rozporządzenia Rady nr 20092/91/EWG, wyprodukowane w krajach Unii Europejskiej i posiadające certyfikaty zezwalające na ich stosowanie w rolnictwie ekologicznym, wydane przez jednostki certyfikujące wymienione w Regulaminie (EEC) Nr 2092/91 art. 15. W tej grupie środków mogą się również znaleźć inne produkty, dla których producent lub importer przedstawi w JUNG w Puławach dodatkowe wyniki badań dotyczących zarówno metali ciężkich, badań sanitarnych oraz opinii Państwowego Instytutu Weterynaryjnego o spełnieniu wymagań weterynaryjnych, w przypadku produktów zawierających w swoim składzie odpady zwierzęce (kości, mięso, pióra i inne)

Substancje wymienione w załącznikach II A i B, powinny być ponadto stosowane zgodnie z Zasadami Produkcji Ekologicznej oraz zgodnie z postanowieniami odrębnych przepisów dotyczących nawozów i środków ochrony roślin obowiązujących w krajach członkowskich (przypomnienie: w ochronie roślin w Polsce niezależnie od technologii produkcji mogą być stosowane tylko te środki, które są dopuszczone do obrotu i stosowania – zarejestrowane decyzją Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi).

W niniejszym artykule przedstawiono możliwości wykorzystania środków ochrony roślin o pochodzeniu naturalnym oraz wybrane środki poprawiające własności gleby.

2. Wybrane substancje o pochodzeniu roślinnym zalecane do ochrony upraw w rolnictwie ekologicznym i wymienione w Załączniku II B Rozporządzenia 2092/91

- Azadirachtyna - substancja ekstrahowana z nasion miodli indyjskiej, drzewa naturalnie występującego w Indiach i Birmie. Pod nazwą „neem” jest stosowana w ochronie jako środek owadobójczy, repelenty (odstraszający) i antyfi-

dantny (hamujący żerowanie). Ma właściwości hamowania rozwoju i zdolności rozrodczych. Jej stosowanie musi być uznane za konieczne przez Jednostkę Certyfikującą. Produkty zawierające tę substancję są oferowane w formie oleju lub ekstraktu (1%, 3%, 4%) do rozcieńczania w wodzie. Azadirachtyna nie zabija owadów natychmiast. Powoduje, że owady nie żerują, larwy nie kończą linienia, a dorosłe owady stają się sterylne. Azadirachtyna wykazuje dużą skuteczność przeciwko rolnicom, ziemiorcom, brudnicy nieparce, zwójkom, wełnowcom, rośliniarkom, mszycom, skoczkom, wciornastkom, stoncoziemniaczanej, namiotnikom, karaluchom i ślimakom. W sumie około 400 gatunków owadów okazało się być wrażliwymi na działanie tej substancji. Wodne wyciągi z miodlii indyjskiej dodane do wody w sadzawkach zniechęcają samice komarów do składania w nich jaj [Nagpal, Srivastava, Dharma, 1995]. Uważa się, że oczyszczona azadirachtyna jest nieszkodliwa w stosunku do organizmów ssaków, innych kręgowców oraz owadów pożytecznych, np. biedronkowatych i pszczoł [Orzeszko-Rywka, Rochalska, 2006]. W światowej literaturze pojawiają się jednak odmienne doniesienia o jej skutkach ubocznych dla owadów z rzędu Coleoptera, szczególnie właśnie dla biedronkowatych i stonkowatych [Schmutterer, 1990]. Na temat badań pozostałości tej substancji w jadalnych częściach roślin i glebie oraz dynamiki ich zanikania istnieje skąpa wiedza, dopiero w ostatnich latach zajęto się tym zagadnieniem [Thompson i inni, 2002, Thoeming i inni, 2006]. Rozcieńczony preparat można stosować do oprysku i do podlewania raz na 2-4 tygodnie. Substancja jest wrażliwa na promieniowanie UV i dlatego zabieg należy wykonywać rano lub późnym popołudniem. Azadirachtyna jako substancja aktywna nie jest dotychczas zarejestrowana w Polsce, obecnie znajduje się w trakcie badań.

- Lecytyna – uzyskiwana z soi niemodyfikowanej genetycznie. Wykorzystywana jako środek grzybobójczy do zwalczania mączniaka prawdziwego na roślinach warzywnych i ozdobnych. Stosowana jest w formie emulsji wodnej do oprysku. Ma działanie powierzchniowe i dlatego należy dokładnie pokryć wierzch i spód liści. W Polsce dozwolony do obrotu jest środek zawierający lecytynę, ale jego producent pomimo braku przeciwwskazań nie wyraził zainteresowania umieszczeniem tego preparatu na liście środków zakwalifikowanych przez IOR.

- Wyciąg wodny z *Nicotiana tabacum* - niedopuszczony do stosowania w Polsce.

- Olejki roślinne (miętowy, sosnowy, kminkowy) – środki owadobójcze, roztoczebójcze, grzybobójcze oraz częściowo ograniczające kiełkowanie. Olejek sosnowy silnie odstrasza owady i ptaki, np. śmietka cebulanka unika składania jaj na roślinach traktowanych tym olejkiem, ogranicza on grzyba *Ophiostoma* sp. (siniznę drewna) oraz wykazuje własności dezynfekujące (zabezpiecza przed przenoszeniem *Erwinia amylovora* podczas cięć jabłoni i grusz). Olejek kminkowy i miętowy wykazują własności bakteriobójcze i są zdolne zahamować rozwój *Agrobacterium tumefaciens*, *Rhizoctonia solani*, *Erwinia carotovora*. Ole-

jek miętowy ogranicza rozwój grzybów wywołujących choroby fuzaryjne. Wymienione olejki roślinne nie są zarejestrowane jako środki ochrony roślin w Polsce.

▪ Pyretryny naturalne - pozyskiwane ze złocienia dalmatyńskiego (*Chrysanthemum cinerariaefolium*). Dawniej pyretryny naturalne stosowano w postaci proszków do opylania, którym niszczone muchy i mszyce w ogródkach przydomowych, a inne owady szkodliwe odstraszano. Nie działają one na pluskwy i gąsienice motyli. Wykazują znikomą toksyczność w stosunku do ssaków. Działają bardzo szybko, ale ulegają szybkiej degradacji pod wpływem światła, temperatury i wilgoci. Stosuje się je w postaci oprysku o niskiej koncentracji, np. oprysk 0,07% ekstraktem, z dodatkiem denaturatu redukowało 70% populacji kwieciaka jabłkowca, w magazynach zbożowych pyretrum 0,5% powodowało 95% śmiertelność wołka *Sitophilus*. Jest to najbardziej skuteczny środek zwalczania mszycy *Aphis fabae* na fasoli w szklarni. Pyretryny nie są specyficzne – gatunki pożyteczne i inne będące naturalnym elementem środowiska naturalnego również są na nie wrażliwe. Stosowanie naturalnych pyretryn powinno się, więc ograniczyć do minimum i w krajach Unii ulega ono ostatnio ograniczeniu. W Polsce są dopuszczone do obrotu środki ochrony roślin zawierające naturalne pyretryny, ale zawierają one również synergetyk – piperonyl butoksyd, który jest zakazany w produkcji ekologicznej. W krajach zachodnich wprowadzono już środki ochrony roślin, gdzie ten synergetyk został zastąpiony przez oleje roślinne,

▪ Ekstrakt z gorzkiej właściwej (*Quassia amara*) – drzewo naturalnie występujące w Ameryce Środkowej i Południowej. Wodno-alkoholowy ekstrakt jest dla owadów trucizną o działaniu żołądkowym i kontaktowym. Preparaty z gorzkiej stosowane były przez Indian do ochrony roślin przed mszycami. Stosowane są także przeciwko komarom. Jego działanie polega na zakłóceniu przeobrażenia owadów w postać dorosłą. Dla człowieka jest nieszkodliwy. Stosowany jest w Szwajcarii na brzoskwini i jabłoni przeciwko larwom owocnic (*Hoplocampa*). We Włoszech sproszkowana gorzka (0,05%) zwalczyła owocnicę gruszową. Doskonałe rezultaty przyniosły zabiegi przeciwko *Aphis pomi*, *A. fabae*, *Bemisia tabaci* w szklarniach. Słabo skuteczna jest przeciwko kwieciakowi jabłkowcowi. Niemieccy rolnicy ekologiczni mają możliwość zakupu wiór gorzkiej właściwej, które wykorzystują do samodzielnego przygotowania wywarów. W Polsce nie jest dopuszczony żaden środek zawierający gorzkię właściwą.

▪ Rotenon - ekstrahowany z korzeni derysa trującego (*Derris*, *Lonchocarpus*, *Tephrosia*). Preparaty z korzenia derysa stosowano już w latach trzydziestych XX wieku jako insektycydy. Ten środek owadobójczy może być zastosowany po wcześniejszym zaakceptowaniu przez Jednostkę Certyfikującą. Stosuje się go w formie pylistej o niskiej koncentracji (0,025%, 0,5%, 0,4%) lub poprzez opryskiwanie. Zwalcza szeroką gamę szkodników (przede wszystkim błonkówki w sadach), ale jest toksyczny dla pszczoł, ryb i innych organizmów wodnych, a u ssaków powoduje zmiany neurologiczne. Dodanie olejów roślinnych może

zwiększyć skuteczność tej substancji. O skuteczności zabiegu rotenonem decyduje precyzyjny termin zabiegu, jego koncentracja, gatunek rośliny i szkodnika. W Polsce nie jest zarejestrowany. W krajach zachodnich toczy się burzliwa dyskusja dotycząca bezpieczeństwa jego stosowania. Większość krajów opowiedziała się za zakazem stosowania tego środka.

3. Wybrane substancje o pochodzeniu roślinnym poprawiające własności gleby wymienione w Załączniku II A Rozporządzenia 2092/91

- Produkty z glonów morskich – potrzeba stosowania uznana przez Jednostkę Certyfikującą. Produkty z nich uzyskane powinny być otrzymane drogą ekstrakcji wodnej lub wodnym roztworem kwasu/zasady lub też fermentacji. Na rynku krajowym dostępne są m.in. takie środki poprawiające właściwości gleby jak Bio-algeen S90 i Labimar 10S. Według Lung'a [1999] zastosowanie wyciągu z alg morskich sprzyja rozbudowie systemu korzeniowego, zwiększając jednocześnie odporność na stres i porażenie patogenami. W badaniach krajowych uzyskano niejednolite efekty zastosowania Bio-algeenu S90. Rzepak jary reagował na oprysk preparatem istotnym przyrostem świeżej masy roślin, natomiast oprysk pszenicy jarej spowodował niewielki jej przyrost i podobnie jak niewielki przyrost świeżej masy korzeni. Natomiast dwukrotny oprysk wczesnej odmiany kukurydzy tym preparatem spowodował istotny wzrost świeżej masy roślin [Sulewska, Kruczek, 2005].

- Popiół drzewny – z drewna nie poddanego chemicznemu przetworzeniu po ścięciu. Rolnicy stosują zaprawianie nasion popiołem z czeremchy lub olchy. Zabieg ten ma na celu zapobieżeniu wystąpieniu chorób towarzyszących wschodom roślin.

- Kompostowana kora drzew, wióry drzewne - z drewna nie poddanego chemicznemu przetworzeniu po ścięciu.

- Kompostowana mieszanina resztek poźniwnych - potrzeba stosowania uznana przez Jednostkę Certyfikującą.

4. Inne substancje o pochodzeniu roślinnym wykazujące własności owadobójcze lub poprawiające własności roślin i gleby możliwe do zastosowania w systemie ekologicznym

- Oleje roślinne (1% olej rzepakowy zwalczą mszyce, olej sojowy ogranicza mączniaka prawdziwego). W Polsce oleje rzepakowe zarejestrowane są jako adiuwanty.

- Miazga czosnkowa (Bioczos BR) do opryskiwania (1-5%), podlewania (1%), zaprawiania nasion (2%). Pomaga walczyć z chorobami grzybowymi i bakteryjnymi, działa odstrasżająco na pchełki, śmietki, połyśnicę marchwiankę i mszyce.

Jak podaje producent wykazuje również aktywność w stosunku do bielinków, mączlika szklarniowego i tantnisia krzyżowiaczka.

- Ekstrakt z nasion i miąższu grejpfruta (Biosept 33 SL, Grevit 200 SL), olej z pomarańczy (Prev-Am 060 SL) – może być stosowany na roślinach warzywnych i ozdobnych. Wzmacnia system odpornościowy roślin i pomaga zwalczać wiele chorób grzybowych i bakteryjnych (m.in. mączniaka rzekomego, plamistość liści, zarazę ziemniaka na pomidorze, szarą pleśń).

- Preparat zawierający wyciągi z tkanek roślinnych (Sincocin AL) – nematocyd (zwalcza mątwika burakowego) i fungicyd (ochrona szkółek przed zgorzelą siewek).

- Zaprawy nasienne (PNOS 1LS, 2LS) – mieszaniny wyciągu z czosnku, grejpfruta, suszu ziół. Chronią nasiona warzywne przed chorobami zgorzelowymi.

- Mieszanina soków, wyciągów roślinnych zwiększających zdrowotność roślin – np. preparat o nazwie handlowej HB-101, Vitalanal 2.

- Preparaty mikrobiologiczne podnoszące żyzność gleby – np. Mikro-Vital, Proplantan AM, BactoFil, EM, EM-Farming.

5. Wybrane kierunki badań i wyniki zastosowań substancji o pochodzeniu naturalnym

- Na etapie badań podstawowych znajdują się działania zmierzające w kierunku poznania reakcji roślin na wykorzystanie biostymulatorów, które uruchamiają „układową odporność nabytą”. Biostymulatory są uzyskiwane syntetycznie (zakazane w rolnictwie ekologicznym) lub pozyskiwane naturalnie (wyciąg) z nasion *Lichnis viscaria*. Mogą one obniżyć porażenie roślin uprawnych przez patogeny chorobowe.

- Również w trakcie badań znajduje się proces otoczkowania nasion warzyw biopreparatem opartym na bazie grzyba *Trichoderma viride*.

- W trakcie badań opryskano plantację cebuli Bioseptem 33SL, dzięki któremu uzyskano zadawalające wyniki w zwalczaniu mączniaka rzekomego na cebuli, natomiast samodzielny oprysk rzodkiewki Bioczosem BR nie pozwolił na jej ochronę przed szkodnikami i na wyprodukowanie nasion [Sadowski i inni, 2006].

- Biochikol 020 PC stosowany w formie zaprawy i oprysku nalistnego na kukurydzy nie doprowadził do istotnych, dodatnich zmian w jej rozwoju i zdrowotności. Spowodował wręcz obniżenie plonów ziarna oraz zaobserwowano tendencję zmniejszania długości korzeni roślin w fazie 4-5 liści, co skutkuje słabszym wykorzystaniem składników pokarmowych znajdujących się w glebie [Sulewska i Koziaara, 2006]. W uprawach pszenicy i rzepaku również nie stwierdzono, aby Biochikol 020 PC spowodował istotny wzrost plonowania, pomimo dodatnich efektów w początkowych stadiach rozwojowych [Horoszkiewicz-Janaka, i inni, 2005].

■ Oceniono wykorzystanie biopreparatu poprawiającego własności gleby o nazwie handlowej EM – efektywne mikroorganizmy. Jest to biologiczna substancja pochodzenia naturalnego, w skład której wchodzi bakterie fotosyntetyczne, bakterie kwasu mlekowego, promieniowce, drożdże oraz inne grzyby [Higa, 1998]. Działanie EM polega na wzmacnianiu aktywności biologicznej gleby, przez co eliminują procesy gnilne, rozpuszczają związki trudno dostępne dla roślin i poprawiają ich przyswajalność przyczyniając się do poprawy żyzności i struktury gleby. Dane literaturowe podają, że nalistne stosowanie EM poprawiają zdrowotność roślin ograniczając rozwój zarazy ziemniaka. Poprzez stosowanie doglebowe zmniejszają porażenie bulw ziemniaka przez ospowatość [Bolińska, 2005], a w pszenicy ograniczają rozwój chorób podsuszkowych [Majchrzak i inni, 2005]. Oprysk roślin i doglebowe stosowanie preparatu EM spowodowało 23% wzrost plonu pszenicy jarej [Piskier, 2006].

LITERATURA

1. Bolińska E. (2005): Ochrona ziemniaka przed chorobami i szkodnikami przy użyciu efektywnych mikroorganizmów (EM) z udziałem ziół. [w:] Wybrane zagadnienia ekologiczne we współczesnym rolnictwie. Monografia t. 2, (red. Z. Zbytek) ISBN 83-921598-3-7, 165-170.
2. Higa T. (1998): Effective Microorganisms, concept and recent advances in technology. Proceedings of the Conference on EM for a sustainable agriculture and environment. 4th International Conference on Kyusei Nature Farming, Bellingham – Washington USA, 247-248.
3. Horoszkiewicz-Janka J., Michalski T., Janka M. (2005): Wpływ stymulatora odporności Bio-Algeen S90 Plus na zasiedlenie przez grzyby ziarna jęczmienia z siewów czystych i mieszanych. [w:] Wybrane zagadnienia ekologiczne we współczesnym rolnictwie. Monografia t. 2 (red. Z. Zbytek) ISBN 83-921598-3-7, 179-187.
4. Lung G. (1999): Erfahrungen über die Wirkungen des Algenpreparates Bio-Algeen S90 Plus. Institut für Phytomedizin, Universität Hohenheim, Stuttgart, ss. 2
5. Majchrzak B., Waleryś Z., Okorski A. (2005): Wykorzystanie Efektywnych Mikroorganizmów w biologicznej ochronie pszenżyta przed chorobami podsuszkowymi. XLV Sesja Naukowa IOR, Streszczenia, Poznań, 155-156.
6. Orzeszko-Rywka A., Rochalska M. (2006): Naturalne środki ochrony roślin. Naturalne insektycydy. Postępy Nauk Rolniczych, nr 4, 3-17.
7. Piskier T. (2006): Reakcja pszenicy jarej na stosowanie biostymulatorów i absorbentów glebowych. Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering. Vol. 51(2), 136-138.
8. Rozporządzenie Rady EWG 2092/91 z dnia 24 czerwca 1991 w sprawie produkcji ekologicznych produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych. Dz. Urz. WE L 198, 22.07.1991 z późn. zm.

9. Sadowski Cz., Lenc L., Korpala W. (2006): Z dotychczasowych badań nad możliwością uprawy nasion roślin warzywnych w systemie ekologicznym. *Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering*. Vol. 51(2), 150-153.
10. Schmutterer H. (1990): Properties and potential of natural pesticides from the neem tree, *Azadirachta indica*. *Annu. Rev. Entomol.*, 35, 271-297.
11. Sulewska H., Koziara W. (2006): Ocena wartości siewnej oraz potencjału plonowania trzech frakcji nasion kukurydzy traktowanych preparatem Biochikol 020 PC. *Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering*. Vol. 51(2), 178-182.
12. Sulewska H., Kruczek A. (2005): Ocena stymulującego działania preparatu Bio-algeen S90 na wybrane roślin uprawnych. [w:] *Wybrane zagadnienia ekologiczne we współczesnym rolnictwie*. Monografia t. 2, cz. 1 (red. Z. Zbytek) ISBN 83-921598-3-7, 203-209.
13. Thoeming G., Draeger G., Poehling HM (2006): Soil application of azadirachtin and 3-tigloyl-azadirachtol to control western flower thrips, *Frankliniella occidentalis* (Thysanoptera: Thripidae): translocation and persistence in bean plants. *Pest Manag Sci.* Jun.
14. Thompson DG, Harris BJ, Buscarini TM, Chartrand DT (2002): Fate of spinosad in litter and soils of a white spruce plantation in central Ontario. *Pest Manag Sci.* Apr., 58(4): 397-404.
15. Ustawa z 20.04.2004 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz. U. Nr 93, poz. 898).

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Współpraca w rolnictwie – wybór czy konieczność? Dni przedsiębiorcy rolnego. Materiały konferencyjne. Centrum Doradztwa Rolniczego, Niemieckie Towarzystwo Rolnicze. Wyd. CDR Oddział w Poznaniu 2007, ss. 111.

Opracowanie powstało jako pokłosie trzeciej konferencji w cyklu „Dni przedsiębiorcy rolnego” zorganizowanej w dniach 28.02.-01.03.2007 r. w Poznaniu. Konferencję poświęcono różnym formom i aspektom współpracy rolników. Zakres i formy współpracy rolników w Polsce i w Niemczech zmieniały się wraz ze zmianą uwarunkowań i możliwości. Niezmienne pozostają cele i motywy, a mianowicie dążenie do osiągnięcia dodatkowych korzyści, jakie można osiągnąć w wyniku współpracy. W materiałach zamieszczono między innymi opracowania na temat: wsparcia rozwoju obszarów wiejskich w nowej perspektywie finansowej PROW 2007-2013; działalności i funkcjonowania grup producentów rolnych; czynników decydujących o poprawnym funkcjonowaniu grup producenckich; nowoczesnych metod kooperacji między gospodarstwami; współpracy rolników jako konieczności poprawy konkurencyjności na rynku; wspólnego działania rolników w zakresie inwestycji, a także globalizacji polskiego rynku owoców i warzyw co wymusza współdziałanie rolników. Opisano także doświadczenia rolników niemieckich z wdrożeń minimalnych wymagań wzajemnej zgodności, przy wprowadzaniu zasady współzależności (cross-compliance).

Maszyny i narzędzia rolnicze. Praca zbiorowa pod red. Eugeniusza Jarmocika. Wyd. Uczelniane UTP w Bydgoszczy. Bydgoszcz 2007, ss. 285.

Podręcznik zawiera podstawową wiedzę o maszynach rolniczych, ich budowie, działaniu i regulacji oraz wprowadzanych rozwiązaniach konstrukcyjnych w nowych maszynach. Opisano między innymi maszyny do: uprawy gleby, nawożenia, siewu i sadzenia, upraw międzyrzędowych, ochrony roślin i deszczowania, koszenia i obróbki skoszonych roślin, kombajny zbożowe, a także maszyny do zbioru i sortowania okopowych. Przedstawiono również maszyny do transportu i załadunku w rolnictwie, przygotowania i zadawania pasz, urządzenia udojowe i chłodnicze oraz urządzenia elektroniczne sterujące pracą maszyn rolniczych. W książce zamieszczono dużą liczbę rysunków obrazujących zależności teoretyczne procesów, budowy, działania i regulacji maszyn. Opracowanie o bardzo dużym ładunku usystematyzowanych, praktycznych informacji, może stanowić nieocenioną pomoc dla wszystkich osób związanych z mechanizacją w rolnictwie.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów Zagadnienia przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do l 100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
 - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
 - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CorelDraw w formacie B5;
 - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 5-17;
 - jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);

- klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.
4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskiecie, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
 5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
 6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
 7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
 8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
 9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl

Uwaga !

Redakcja informuje Autorów, że na stronie internetowej www.cdr.gov.pl - „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” obok spisów treści kolejnych numerów zamieszczane są także streszczenia artykułów w języku polskim i w języku angielskim, a także wybrane artykuły. Jeśli Autor nie wyrazi zgody na zamieszczenie artykułu na stronie internetowej czasopisma prosimy o złożenie pisemnego zastrzeżenia w momencie złożenia artykułu do Redakcji. Brak zastrzeżenia będzie przez Redakcję traktowany równoznacznie ze zgodą Autora na zamieszczenie artykułu w internecie.

